KIBRIS: Haçlı Seferleri döneminde nasıl ele geçirildi?

popüler tarih

populer.tarih@dunya.com Nisan 2004 Sayı 44 4.000.000 TL

Cumhuriyet'in ilk anayasası 80 yaşında

SAHNELERDEKİ HÜRREM'DEN HÜRREM SULTAN'A

212323 04/04
ISSN 1302-6577
9 771302 657001
DÜNYA Yayıncılık

Tüm abonelere farklı hediyeler...

Popüler Tarih ◆ NİSAN 2004 ◆ SAYI 44

SAHNELERDEKİ HÜRREM'DEN HÜRREM SULTAN'A ◆ HAÇLI SEFERLERİ'NDE KIBRIS ◆ 1924 ANAYASASI

merakediyorum@googlegroups.com

İçindekiler

Nisan 2004

KAPAK

40 Hürrem'i Kanunî mi öldürttü!
Şu sıralar iki tiyatro oyunu ve bir müzikal ile gündeme gelen Hürrem Sultan'ın renkli kişiliğine, tarihî gerçeklerin nasıl bir ışık tuttuğuna bakmakta da fayda var!
Adnan Nur Baykal

KAPAK FOTOĞRAFI: AHMET YİRMİBEŞ

6 Editörden
8 Ayın Tarihi
12 Basında Bu Ay
14 Karakutu
Kansu Şarman
16 Haçlılar'ın vazgeçilmez üssü Kıbrıs
Işın Demirkent
22 Uluğ Bey'in kehaneti
Serhat Yalamanoğlu
28 On Soruda: 'Nizam-ı Cedid' öncesi reformları
Erhan Afyoncu
34 Ceriale'nin İtalyan Türkleri
Orhan Koloğlu
46 Hasan Fehmi'yi Köprü'de vurdular
Ertan Ünal
52 Cumhuriyet'in ilk anayasası 80 yaşında
Lütfü Tınç
58 Yunanistan'da 'Cunta dönemi'
M. Tanju Akad
64 Paskalya'nın öyküsü
Mine Haksal
66 Mekân: 'Çerâğan' sarayları
Başak Çaka
72 Bilim Tarihi: Çiçek aşısı
Fatih Toptan
76 Teknoloji: Hesap makineleri
Fatih Toptan
82 Stradivari'nin nadide kemanları
Eser Tutel
86 Kırk Ambar: Hâzım Körmükçü
Feza Kürkçüoğlu
88 Marka: Cartier
Mine Haksal
90 Dergilerden
Lale Uçan
92 Kitap
Lütfü Tınç
94 Ajanda
Devrim Çakır
101 İnternet
Taner Güdükoğlu
102 Televizyon
Olkan Özyurt
104 Bulmaca
Sedat Yaşayan
106 Ayın Fotoğrafı

Popüler Tarih, mevcut aboneleri için yürüttüğü 'özel hediye' kampanyasını sürdürüyor

İki aydır sürdürdüğümüz 'abonelere özel hediye' kampanyamızı bu ay da iki farklı kitap ile devam ettiriyoruz: Söz konusu yapıtlardan biri, Orhan Koloğlu'nun "Loti'nin Kadınları" adlı araştırması, diğeri de Prof. Dr. Işın Demirkent'in arşivinden derlenmiş "İstanbul Albümü"... Mevcut abonelerimiz, bu kitaplardan birini, Popüler Tarih adreslerine ulaştığında, dergiyle birlikte elde edecekler.

popüler tarih

Yıl: 4 Sayı: 2004/44 Nisan 2004
Her ayın başında yayımlanır

DÜNYA YAYINCILIK A.Ş. adına
İmtiyaz Sahibi
DİDEM DEMİRKENT
••
Genel Yönetmen
OSMAN S. AROLAT
••
Yazı İşleri Müdürü
LÜTFÜ TINÇ
••
Editör
DEVRİM ÇAKIR
••
Görsel Yönetmen
MURAT BEŞİKTAŞ
••
Reklam Sorumlusu
GÜLNUR GÜZEL
••
Danışma Kurulu
ERHAN AFYONCU • FAHRİ ARAL
ÜMİT BAYAZOĞLU • YÜCEL DEMİREL
IŞIN DEMİRKENT • EDHEM ELDEM
VAHDETTİN ENGİN • ALPAY KABACALI
HAYDAR KAZGAN • ÖMER KOÇ
ORHAN KOLOĞLU • MURAT KORALTÜRK
CÜNEYT KORYÜREK • İLBER ORTAYLI
SAMİ ÖNAL • NECDET SAKAOĞLU
METİN SÖZEN • ESER TUTEL
••
Bu sayıya fotoğraflarıyla katkıda bulunanlar
VURAL YAZICIOĞLU
AHMET YİRMİBEŞ, HÜRRİYET ARŞİVİ
••
Abone ve Dağıtım Müdürü
HÜLYA KOÇ
••
Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü
NİLAY ŞAHİNOĞLU DOYURAN
••
DÜNYA Yayıncılık

© DÜNYA YAYINCILIK A.Ş.
"GLOBUS" DÜNYA BASINEVİ
100. Yıl Mahallesi 34440 Bağcılar - İstanbul
Tel: 0.212. 440 24 24
Yazı İşleri: 0.212. 440 22 77 - 78
Reklam: 0.212. 440 20 64
Abone: 0.212. 440 21 47 - 48 - 49
Fax: 0.212. 440 23 69
e-mail: populer.tarih@dunya.com
Ücretsiz danışma hattı
0.800 219 20 24 • 0.800 219 20 25

LÜTFÜ TINÇ
lutfi.tinc@dunya.com

Anayasa tarihimiz neden önemli?

Bu ay dergimizin sayfalarında yer verdiğimiz konulardan biri de, Cumhuriyet rejiminin 80. yaşına giren ilk anayasası: 1924 Anayasası. Şu günlerde, anayasa değişiklikleri gündemde iken, bu konuyu işlemekte fayda gördük. Ama yazımızı okuduğunuzda da göreceğiniz gibi, esas olarak, 1924 Anayasası'nın kendisi üzerinde değil, bu Anayasa'nın ortaya çıkışına götüren nedenler üzerinde durduk.

Yani konuyu, anayasa tarihi çerçevesinden 'siyasî tarih' çerçevesine taşımaya gayret ettik. Çünkü şu nokta çok açık ki, bugün Türkiye'nin yakın tarihi ile ilgilenen herkesin kafasında net olması gereken nokta, Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketinin, daha ilk başından itibaren, 'meşruluk' ve 'hukukilik' temellerine oturtulmuş olmasıdır.

1924 Anayasası, gökten zembille inmemiştir. Öncesi vardır. Osmanlı'nın ardından, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının attığı her adım, aslında yeni bir anayasal dalganın doğumunu getirecek 'meşruiyet' temellerine oturtulmuştur.

Bunun da bir geçmişi vardır: II. Meşrutiyet'ten beri, ülkede siyasete ilgi duyan ve siyaset yapan kitlelerin genişlemiş olması, Osmanlı'daki "tebaa" anlayışından "vatandaş" tipine geçiş, siyasal anlamda bir 'kamuoyunun gelişmesi' süreci yadsınamaz. Evet, Osmanlı yenilmiş ve 'yedi düvel'e teslim olmuştur. Fakat toplum değişim içindedir; çokuluslu bir imparatorluktan bir ulus devlete doğru gidiş, zaten başlamıştır. Evet, İttihat ve Terakki de yenilmiştir; fakat sonraları kendisi karşı çıksa bile, getirdiği hürriyetçi fikirler, halkın içindedir.

> 1924 Anayasası'na doğru uzanan olaylar zinciri içinde, 'Kurtuluş' döneminin, bir anayasal rejim altında sürdürüldüğünü görürüz.

Nitekim, 1919'daki Erzurum Kongresi'nin 'Heyet-i Temsiliye'si, hatta bundan önceki yerel kongrelerin çabaları, milleti, katılımcı bir anlayışla ulusal harekete yönlendirmenin organları olmuşlardır. Ankara Hükümeti'ni kuran, 1921 Anayasası'nı yapan Meclis, 'muhalif' unsurları da içeren ve temsil kabiliyeti yüksek bir meclistir.

Bu anlamda, Türkiye'de siyasal çağdaşlaşmanın yani demokrasinin ilk adımı, 1920'de başlayan bu süreçtir. 1924 Anayasası'na doğru uzanan olaylar zinciri içinde de, Türkiye'deki 'Kurtuluş' döneminin bile, bir anayasal rejim altında sürdürüldüğünü görürüz. Teorik dayatmalar değil, olayların gerçekliği bu anayasal yapıyı belirlemiştir.

Böyle bir anayasal geçmişe sahip olan bir ülkede, bugün de anayasa yapımına, anayasa değişikliklerine, halkın, yargı ve bilim kurumlarının katkı sağlamasını düşünmek, bunun yolunu açmak gerekir.

Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle. ■

Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem milletvekilleri.

merakediyorum@googlegroups.com

1 NİSAN: Nüfus artış hızının ekonomik gelişme üzerindeki baskısını azaltmak amacıyla hazırlanan 'Nüfus Planlaması Kanunu' kabul edildi. Çalışmayı yürüten Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yetkilileri, fabrikalarda nüfus planlamasına yönelik seminerler verdiler (1965).

2 NİSAN: Yazar Sabahattin Ali, Bulgaristan sınırını geçmeye çalışırken, kılavuzu Ali Ertekin tarafından öldürüldü. 28 Aralık'ta tutuklanan Ertekin'in cezası indirime uğramış; aynı yıl çıkan af yasasıyla da serbest bırakılmıştı (1948).

3 NİSAN: Cumhuriyet rejiminin ilk önemli sanayi hamlesi olarak değerlendirilen Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nın temeli, Başbakan İsmet İnönü tarafından, Zonguldak'ın Karabük köyünde, Soğanlı ve Araç çaylarının birleştiği arsada atıldı (1937).

4 NİSAN: Fransa'nın bahar başında NATO üslerine cephe alması, Türkiye'nin de neden aynı şeyi yapmadığı sorusunu gündeme getirince, Başbakan Süleyman Demirel, "Türkiye'de Amerikan üssü yoktur, tesisi vardır" açıklamasını yaptı (1966).

5 NİSAN: 11 Eylül 2001'de düzenlenen saldırı sonucu her iki kulesi de yıkılan Dünya Ticaret Merkezi binası açıldı. Yapımına 1970'te başlanan ve 37 milyon dolara mal olan binanın mimarı Minuori Yamasaki'ydi (1974).

6 NİSAN: 'Hayat' mecmuasının ilk sayısı piyasa çıktı. 170 bin gibi büyük bir tirajla okuyuculara sunulan ve 75 kuruştan satılan 32 sayfalık 'Hayat'ın kapağını, o yılların ünlü İsveçli sinema oyuncusu Anita Ekberg süslüyordu (1956).

8 NİSAN: I. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası işbirliğini geliştirmek üzere, galip İtilaf Devletleri'nin girişimleriyle kurulan Milletler Cemiyeti, Cenova'da son kez toplandı. Hitler'in Versailles Antlaşması'nı tanımaması karşısında hareketsiz kalan cemiyet, giderek güvenilirliğini yitirmişti (1946).

10 NİSAN: Anayasa'nın 2. Maddesi'nde yapılan değişiklikle, 'Türkiye devletinin dini İslamdır' hükmü maddeden çıkarıldı. 26. Madde'de, TBMM'nin görevleri arasında sayılan 'şer'i hükümlerin uygulanması' ibaresi de kaldırıldı (1928).

12 NİSAN: Birleşik Devletler Federal Hükümeti'yle, Birlik'ten ayrılmayı öne süren 11 eyalet arasında gerçekleşen ve dört yıl süren 'Amerikan İç Savaşı'; Konfederasyon topçusunun Charleston'daki Sumter Kalesi'ne ateş açmasıyla başladı (1861).

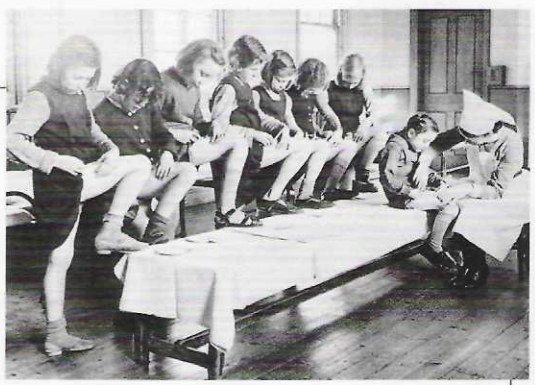
13 NİSAN: Yüksek Mühendis Mektebi'ni (bugünkü İTÜ) bitiren Sabiha ve Melek hanımlar, diplomalarını alarak Türkiye'nin ilk kadın mühendisleri oldular. Sabiha Hanım Ankara, Melek Hanım da Bursa Nafia İdaresi'ne atandı (1933).

14 NİSAN: 1910'da, 'Vereinigte Maschinen Fabriken' adlı Alman şirketine ısmarlanan Galata Köprüsü, törenle hizmete girdi. Köprüden geçiş, 1930'a kadar paralı olarak sağlandı. Geçiş parasına 'mürüriye' dendi (1912).

İncelikli havasıyla sinemanın en büyüleyici yıldızlarından biri olan Marlene Dietrich'i kitlelere tanıtan 'Mavi Melek' (Der Blaue Engel) adlı filmin galası, 1 Nisan'da yapıldı. Bir Alman polis görevlisinin kızı olan ve sinemaya 1923'te, figüran olarak başlayan Dietrich'i 'star'laştıran filmi, Josef Von Sternberg yönetmişti (1930).

Bilim adamları Frederick G. Banting *(solda)* ve Charles H. Best, şeker hastalığına karşı kullanılan 'insülin'i buldular. 'İnsülin'i ilk kez pankreas özütünden elde eden Banting ve Best'ten sonra; bazı bakteri soylarının genetik yapısı insan insülini elde etmek üzere değiştirilmeye başlandı (Nisan 1922).

Panço Villa ve Emiliano Zapata'nın başlattığı ayaklanmanın ardından, 10 Nisan'da, Meksika'da darbe oldu. Diktatör Diaz ülkeyi terk ederken; 20. Yüzyıl'ın ilk köylü hareketinin lideri olarak kabul edilen Zapata, 10 Nisan 1919'da, iç savaş sırasında, öldürüldü (1911).

Cumhuriyet

Türkocakları H. Fırkasına İltihak Etti

Dünkü Tarihî Celse

Ocakların İnkılâp Fırkasına iltihakı kararı nasıl verildi?

Galatasaray takım Bulgar'lara yenild

Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı, 10 Nisan'da, Türk Ocakları'nın feshine karar verdi. Türk Ocakları, 1912'de, Türkçülük akımına bağlı milliyetçi bir kültür derneği olarak, Ziya Gökalp ve arkadaşları tarafından kurulmuştu (1931).

Ünlü İtalyan film yıldızı Sophia Loren, Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın konuğu olarak, 25 Nisan'da, İstanbul'a geldi. Fotoğrafta, diğer misafirlerle Ayasofya'yı gezerken görüntülenen Loren, Ankara'da bir filmin galasına da katıldı (1974).

'Milletin iradesini her şeye ve herkese hakim kılmayı' başaran TBMM'nin açılışının kutlandığı '23 Nisan Milli Hakimiyet Bayramı', ilk kez 'Çocuk Bayramı' olarak kutlandı. 'Çocuk Haftası' ilan edilen 23-29 Nisan günlerinde çeşitli etkinlikler yapıldı (1930).

Mart'taki yerel seçimlerin ardından İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan, 2 Nisan'da göreve başladı. Dalan'ın yürüttüğü imar operasyonlarıyla, İstanbul'un çehresi Menderes döneminde olduğu gibi bir kez daha değişti (1984).

Ankara Palas Oteli, 17 Nisan'da açıldı. Mimar Vedat Bey'in (Tek) tasarımıyla, 1926'da yapımına başlanan bina, çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle, mimar Kemalettin Bey'in tasarımıyla tamamlanmıştı (1928).

merakediyorum@googlegroups.com

15 NİSAN: Türkiye Tiyatrocular Sendikası'na bağlı oyuncular ve çalışanlar greve gittiler. Şehir Tiyatroları'nda çalışan 250 üyenin, sonradan çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle katılmadıkları grev, 40 üyeyle, 15 gün sürdü (1965).

16 NİSAN: Hilton Oteli'nin temeli atıldı. Emekli Sandığı'nın 'Hilton International' adlı uluslararası bir otelcilik şirketiyle yaptığı anlaşmaya dayanılarak 'Hilton' adı verilen otelin iç ve dış mimari kontrolünü Sedat Eldem yapmıştı (1952).

17 NİSAN: ABD'nin desteklediği sürgündeki Kübalılar, Fidel Castro'yu devirmek üzere Küba'ya çıkarma yaptılar. 'Domuzlar Körfezi Harekatı' olarak bilinen çıkarma, Fidel Castro'nun zaferiyle sonuçlandı (1961).

18 NİSAN: Albert Einstein, ABD'nin Princeton şehrinde, 76 yaşında öldü. 1921'de, 'fotoelektrik etki' konusundaki çalışmalarıyla Nobel Fizik Ödülü kazanan Einstein, kamuoyunda daha çok 'görelilik kuramı'yla tanınıyordu (1955).

22 NİSAN: ABD Senatosu, Türkiye'ye yapılacak 100 milyon dolarlık yardımı onayladı. Başkan Truman yardım tasarısını Mayıs'ta imzalarken; ABD ordusuna ait olan ve yardım kapsamında bulunan ağır toplar ve tanklar, Nisan 1948'de İstanbul'a geldi (1947).

25 NİSAN: Portekiz'de, 48 yıllık askeri diktatörlük, 'Karanfil Darbesi' olarak da bilinen bir darbeyle sona erdi. 'Silahlı Kuvvetler Hareketi', 'yeni devlet' anayasasını kaldırarak ordu ve bürokraside geniş çaplı bir tasfiye hareketine girişti (1974).

26 NİSAN: Dünyanın ilk büyük nükleer faciası, Kiev'in 140 km. kuzeyindeki Çernobil Nükleer Santralı'nda meydana geldi. Santralın 4 numaralı reaktöründeki patlamayla oluşan radyasyon; Doğu Avrupa'yı ve Türkiye gibi Karadeniz'e kıyısı olan ülkeleri etkiledi (1986).

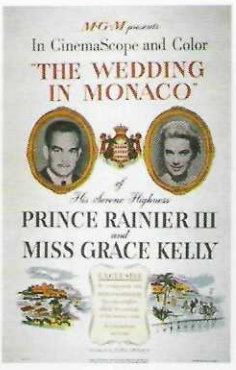
27 NİSAN: 9 Mart'ta ulaştığı Filipinler'de imzaladığı ittifak anlaşmasıyla İspanya'ya Büyük Okyanus bölgesindeki ilk müttefikini kazandıran Portekizli Kaşif Ferdinand Magellan, Mactan adasındaki yerlilerle girdiği bir çatışmada öldürüldü (1521).

28 NİSAN: Filistin Savaşı, Ürdün Kralı Abdullah'ın da Yahudilere savaş ilan etmesiyle resmiyet kazandı. Böylece, tüm Arap devletleri Yahudilere karşı savaşa katılmış oldu (1948).

29 NİSAN: Fransız şehircilik uzmanı Henri Prost'un hazırladığı 'İstanbul Nâzım Planı' kabul edildi. Tarihî yarımada ve Beyoğlu kesimlerini ele alan plan; Ahırkapı ile Harem arasında da, yaklaşık 2 km. uzunluğunda bir tüp geçit öneriyordu (1938).

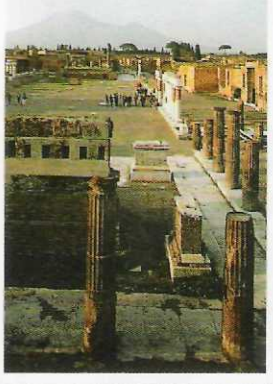
30 NİSAN: Cumhuriyet Halk Partisi 4. Olağanüstü Kurultayı sonuçlandı. Kurultay'da kabul edilen "Ortanın Solu" siyasetine karşı çıkan Kayseri Milletvekili Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun liderliğini yaptığı 33 milletvekili ve 15 senatör partiden istifa etti (1967).

Monaco Prensi III. Rainer ile Amerikalı film yıldızı Grace Kelly, 19 Nisan'da, Monte Carlo'da yapılan muhteşem bir düğünle dünya evine girdiler. 1200'ü aşkın davetlinin katıldığı tören için 25 ülkenin temsilcileri Monaco'da bir araya geldi (1956).

Vezüv yanardağının patlamasıyla, M.S. 79 yılının Ağustos'unda lavlar altında kalarak yok olan Pompei kentinin harabelerinde ilk kazı çalışmaları, 1 Nisan'da başladı. Kent, 16. Yüzyıl sonlarında, bir tünel inşaatı sırasında keşfedilmişti (1748).

4 Nisan'da, Hindistan'ın Lahor bölgesinde meydana gelen 8.6 şiddetindeki depremde yaklaşık 10 bin kişi yaşamını yitirirken, Dharmsala ve Palamur kasabaları haritadan silindi. Keşmir ve Dalhusi gibi merkezler de yerle bir oldu (1905).

Amerikalı denizci Robert Edwin Peary, 9 Nisan'da, Kuzey Kutbu'na ulaşan ilk insan oldu. 1886'da, Groenland'ın iç kısımlarında 160 km ilerleyen Peary; 1891-1901 yılları arasında yaptığı gezilerle, Groenland'ın bir ada olduğunu ispatlamıştı (1909).

İran Şahı Rıza Pehlevi'nin sürgüne gidişinden iki hafta sonra, 1 Şubat'ta İran'a dönen ve İran Devrimi'nin simgesi haline gelen Ayetullah Humeynî, 1 Nisan'da, İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti (1979).

İstanbul Borsası, Bahçekapı'daki IV. Vakıf Han'ında, 2 Nisan'da faaliyetlerine başladı. Fotoğrafta, telefonların başında bilgi alan, alım satım yapan borsa mensupları görülüyor (1926).

Dolmabahçe Sarayı'nda görev yapan Muzıka-i Hümayun, alınan bir kararla kaldırıldı. Bu kuruluşa bağlı orkestra, bando ve incesaz takımı Ankara'ya nakledildi; 'Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti' adını aldı (1924).

Bulgaristan'ın Razgrad kasabasında bir grup Bulgar milliyetçisinin Türk mezarlığına saldırması, yurt içinde büyük tepkilere neden oldu. *Milli Türk* Talebe Birliği, olayı protesto etmek amacıyla, 20 Nisan'da, Bulgar *Konsolosluğu* önünde bir gösteri düzenledi (1933).

merakediyorum@googlegroups.com

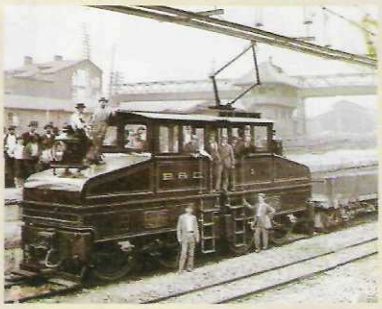
100 YIL ÖNCE

İthalî yasak eşya

Tütün, tömbeki ve buna benzer yasak eşyanın Osmanlı ülkesine ithal edilirken yakalanmaları halinde, yakalanan eşyanın satılması suretiyle elde edilecek gelirden ihbar edenlere yüzde elli ikramiye verilmesi nizamname gereği olduğu halde bazı gümrük memurlarının ihbarcılara ayrılan paydan % 20-30 kadarını kendileri aldıkları tespit edilmiştir.
(Sabah, 2 Nisan 1904)

Elektrikli lokomotif

Saatte 200 kilometre sürat yapan elektrikli bir lokomotif Gusmenson isimli Belçikalı mühendis tarafından icat edilmiştir. Elektrikli lokomotif, Avrupa dahilinde bir tecrübe yapmak amacıyla Brüksel'den Paris'e ve oradan da Viyana, Peşte ve Belgrat'a gitmiştir.
(Sabah, 1 Nisan 1904)

Çok kıymetli tarihî eser

Eski Anorya şehrinin bulunduğu Dicle vadisinde araştırma yapan Alman eski eserler cemiyeti bu defa gayet kıymettar ve mühim bir takım eski eserlerin keşfine muvaffak olmuştur. Çalışmalarını sürdüren araştırmacılar son olarak, yer altında tesadüf eyledikleri beş bina ile iyi muhafaza edilmiş bir mabedi ortaya çıkarmayı başarmışlardır.
(Sabah, 10 Nisan 1904)

Palamut

Mahalli servetlerimizin mühim bir kısmını teşkil eden palamut ağaçlarının bulundukları yerlerde köylüler, bundan hasıl olacak faydayı takdir edemediklerinden ağaçları kesip tarla açmaya çalışmaktadırlar. Halbuki palamut ağaçlarının yetişmesi senelere muhtaç olmaktadır. Tahripçilerin ortaya çıkarılması ve zararın köylülere tazmin ettirilmesi gerekmektedir.
(Sabah, 30 Nisan 1904)

75 YIL ÖNCE

Yerli malı

Türk Talebe Birliği tarafından dün Darülfünun konferans salonunda bir miting tertip edilmiştir. Miting kürsüsünün önünde açılan küçük bir sergide de yerli mallar teşhir edilmiştir. Konuşmalarda Büyük Gazi'nin kapitülasyonları kaldırarak Batı'ya büyük bir darbe vurduğu, artık iktisadî bağımsızlığımızın elde edildiği vurgulanmıştır.
(Milliyet, 5 Nisan 1929)

İsmet Paşa

Başvekil İsmet Paşa'nın dün parti toplantısında verdiği bilgilerden, Suriye ile hudut ihtilafının bir hal yoluna gireceği anlaşılmaktadır. İsmet Paşa Yunanlılarla muallakta olan meselelerin halli hakkında hükümetin hareket tarzını da anlatmıştır.
(Milliyet, 21 Nisan 1929)

Kadınlarımız

Altıncı kadın avukatımız göreve başladı. Zabıt katibi İclal Asım Hanım stajını tamamlamış ve avukatlık yapmak üzere baroya müracaat etmiştir. İclal Hanım kendisi ile görüşen muhabirimize şunları söylemiştir: "Stajımı hukuk ve ticaret mahkemesinde icra ettiğim için avukatlık hayatımda bilhassa hukuk ve ticaret davaları kabul edeceğim".
(Milliyet, 7 Nisan 1929)

Ankara'nın yeni planı

Uluslararası şöhreti haiz üç büyük şehir uzmanı tarafından hazırlanan Ankara şehri imar projesi ay sonuna doğru toplanacak jüri tarafından tetkik edilerek içlerinden münasip görülen plan uygulanmak üzere kabul edilecektir.
(Milliyet, 19 Nisan 1929)

50 YIL ÖNCE

Seçim kampanyaları

Partilerin genel seçim kampanyası, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in, İstanbul Taksim Meydanı'nda yaptıkları son seçim konuşmalarıyla sona erdi. 20 gün süren seçim kampanyasını, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Malatya'da, DP Genel Başkanı Adnan Menderes Erzurum'da başlatmıştı.
(28 Nisan 1954)

Yabancı sermaye

'Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun kabulünden sonra, yatırım yapmak isteyen yabancı firmaların sayısı 150'yi buldu. Yapılan incelemeler sonucu 30 firmaya Türkiye'ye yatırım yapma hakkı verildi. Bu firmaların Türkiye'ye yaklaşık 27 milyon lira tutarında yabancı sermaye getireceği bildirdi.
(10 Nisan 1954)

Fransızların yenilgisi

55 gündür kuşatma altında olan, Fransızların Çinhindi'ndeki son kalesi Diên Bien Phu düştü. Bir önceki gün, Vietminh sol saldırıyı başlattı. Bugün, saat 16.00'da, General De Castries, 'Teslim olmayacağız, ama artık dayanmamıza imkan yok" şeklindeki son radyo mesajını verdi. Çarpışmalarda, 12 bin Fransız, 20 bin Vietminh askerinin öldüğü ya da esir düştüğü sanılıyor.
(7 Nisan 1954)

Adana'da düşen uçak

Ankara-İstanbul seferini yapmak üzere 13.40'ta Adana Havaalanı'ndan kalkan Devlet Havayolları'na ait Ark uçağı havada patlayarak düştü. Kazada, 20 yolcu ile 5 kişilik mürettebattan kurtulan olmadı.
(3 Nisan 1954)

Menderes'in iddiası

Başbakan Adnan Menderes, Samsun'da yaptığı seçim konuşmasında, eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'yi savaşa sokma niyetinde olduğunu ve bu amaçla hazırlıklar yapıldığını; ancak Fransa'nın düşmesi üzerine hazırlıkların durdurulduğunu iddia etti.
(24 Nisan 1954)

25 YIL ÖNCE

Bhutto idam edildi

1977'de askerî bir darbeyle işbaşından uzaklaştırılan eski Pakistan Başbakanı Zülfikâr Ali Bhutto, idam edildi. Bhutto, askerî yönetim tarafından, Kasım 1974'te siyasî muhafızlarından birinin babasını öldürttüğü iddiasıyla yargılanmış ve Mart 1978'de ölüm cezasına çarptırılmıştı.
(4 Nisan 1979)

Sultan'ın torunları

Sultan II. Abdülhamid'in torununun torunu olan Nur ve Ayten Osmanoğlu, dedelerinin yaptırdığı Şale Köşkü'ndeki defilede mankenlik yaparak, Selçuklu motifleriyle süslü giysiler sundular.
(2 Nisan 1979)

Belli'ye silahlı saldırı

Türkiye Emekçi Partisi Genel Başkanı Mihri Belli, İstanbul Sultanahmet'te silahlı saldırıya uğradı. Belli, açılan ateş sonucu üç yerinden yara alırken, olaya değişik tepkiler geldi. Adalet Partisi Milletvekili Ali Elverdi, "Mihri Belli'yi vurdular ama gebermedi" diye konuştu.
(7 Nisan 1979)

Uganda'da darbe

Sürgündeki Ugandalı milliyetçi grupların Tanzanyalı askerlerin de desteğiyle Uganda'ya düzenlediği saldırı, başkent Kampala'nın ele geçirilmesiyle sona erdi. 8 yıldır ülkede dikta rejimi uygulayan ve binlerce insanın ölümünden sorumlu tutulan Devlet Başkanı İdi Amin'in ülke dışına kaçtığı bildirildi.
(11 Nisan 1979)

1 Mayıs yasağı

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, 1 Mayıs günü İstanbul'da sokağa çıkma yasağı koydu. 1 Mayıs'ı Taksim alanında kutlayacaklarını ısrarla belirten DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk ile diğer yöneticiler, gözaltına alındılar.
(29 Nisan 1979)

merakediyorum@googlegroups.com

Çekilirken kentleri yaktılar

Manisa'da yangın müfrezeleri

Yunan işgal güçleri, Büyük Taarruz sonrasında İzmir'e doğru çekilmeye başladılar. İşgal ettikleri kent ve kasabaları terk etmeden önce, oluşturdukları yangın müfrezeleriyle binlerce ev ve dükkanı yaktılar.

KANSU ŞARMAN

İzmir'in işgalini takip eden günlerde Yunan birlikleri, plan gereğince Aydın ve çevresinde büyük bir direniş gücü olduğunu öne sürerek, Manisa ve Ayvalık yönüne doğru işgal hareketini genişletmeye başladılar. 21 Mayıs'ta Albay Çekalos'un komutasındaki Yunan 5. Alayı Manisa üzerine yürümeye başladı. İstanbul'dan 'direnmeyin' emri alan Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey ve kentteki İngiliz subayların telkinleriyle, Manisa hiçbir direnme olmadan 25 Mayıs günü işgal edildi. İşgal altındaki Manisa, yaralama, öldürme ve Rum çetelerin çiftlik baskınları ile, üç yıl geçirdi.

1922 Ağustos'unda Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasının ardından, Yunan işgalindeki pek çok Batı Anadolu kentinde olduğu gibi Manisa'da da, Yunan askerleri ile yerli Rumlar'da, gözle görülür bir telaş ve endişe başladı.

Türkler, henüz neler olduğu ve yaşananların kendilerini nasıl etkileyeceğini anlamış değillerdi. Ancak, yerli Rumların işlerini tasfiye etmeye çalışmaları, taşınmazları için Türkler arasında müşteri aramaları, Yunanlılar açısından önemli değişmeler olduğunu gösteriyordu.

Bu arada tüm şehirde, Manisa'nın yakılacağına dair dedikodular almış yürümüştü. Pek çok yerli Rum, bu durumu önceden Türk komşularına söylemişti. Yunan işgal güçlerinden aldıkları haberleri anlatan Rumların verdikleri bilgiye göre, 150-200 kişilik Yangın Müfrezeleri kuruluyordu. Bunlar, çekilmenin ar-

Yunan askerleri Afyon'dan çekilirken, kent yakılmış halde (sağ üstte). **Manisa'da, kentin büyük bölümünün kül olduğu yangının ardından görünüm** (sağda).

dından geride kalacak ve gazlı paçavralarla Manisa'yı ateşe vereceklerdi.

Çekilmenin hızlandığı Eylül ayının ilk günlerinde, Türklere Manisa'dan çıkma izni verilmiyordu. Rumlar ve işbirlikçi hükümet yetkilileri İzmir'e gitmek için izin alırlarken, Türkler evlerine hapsedilmişlerdi.

Kentin işgaline direnilmesine izin vermeyen Mutasarrıf Hüsnü Bey, İzmir'e ilk kaçanlardan biriydi. Kentte, tek sorumlu olarak kalan Belediye Başkanı Rıza Bey, Yunan İşgal Gücü Komutanı Albay Bagorci'ye giderek, "Rum,Yahudi ve Ermenilerin göç ederek İzmir'e gittiklerini ancak Türklerin evlerine hapsedilmesinin kuşku yarattığını, Manisa'nın yakılacağı konusundaki dedikodulara ciddiyet kazandırdığını" söyledi. Ancak sonuç alamadı.

Bu sırada Yunan İşgal Komutanlığı, göğüsleri kırmızı işaretli tahrip birliklerini kurmaya başladı. Bu ekipler Manisa'yı kapı kapı gezerek şehri tanımaya çalışıyorlardı.

Aynı günlerde, Yunan geri çekilişinin tam bir bozguna dönüştüğü anlaşılıyordu. Manisa'da da sokakları üstü başı perişan, bitkin, yorgun, tüfeğini kaybetmiş askerler doldurmaya başlamıştı. Yıkılan Yunan otoritesinin boşluğunu doldurmak için çeteler açığa çıkmıştı ve yağmacılık son aşamadaydı.

Yunan İşgal Gücü Komutanı Bagorci ve yardımcısı Filipos, 5 Eylül günü akşama kadar tahrip birlikleri ile ilgilendiler; malzemelerini dağıttılar. Plan üzerinde uygulama yapıldı. Deneme olarak Malta semti ateşe verildi. Ertesi gün plan uygulamaya konuldu. Sabah saatleriyle birlikte çarşı ateşe verildi. Birkaç kısa çatışma sesinin ardından yangın hızla yayıldı. Halk, tahrip birliklerinden, çetecilerden ve bozguna uğramış sokaklarda amaçsız dolaşan, vasıta bekleyen askerlerden sakınarak Spil Dağı'na doğru kaçmaya başladı. İki yüz kişi Fransız Hat Komutanlığı'nın binasına sığınarak canını kurtarabildi. Albay Bagorci, son olarak Hükümet Konağı'nı yaktırdı ve kentten ayrıldı.

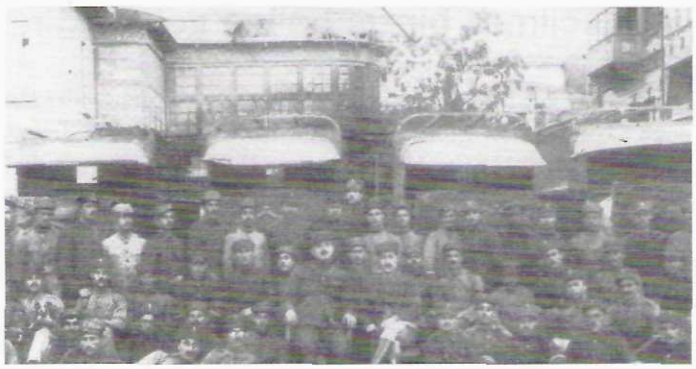

Yunan askerleri Manisa çevresinde dinleniyor (solda). Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı General Papoulas, Salihli yakınlarında (altta).

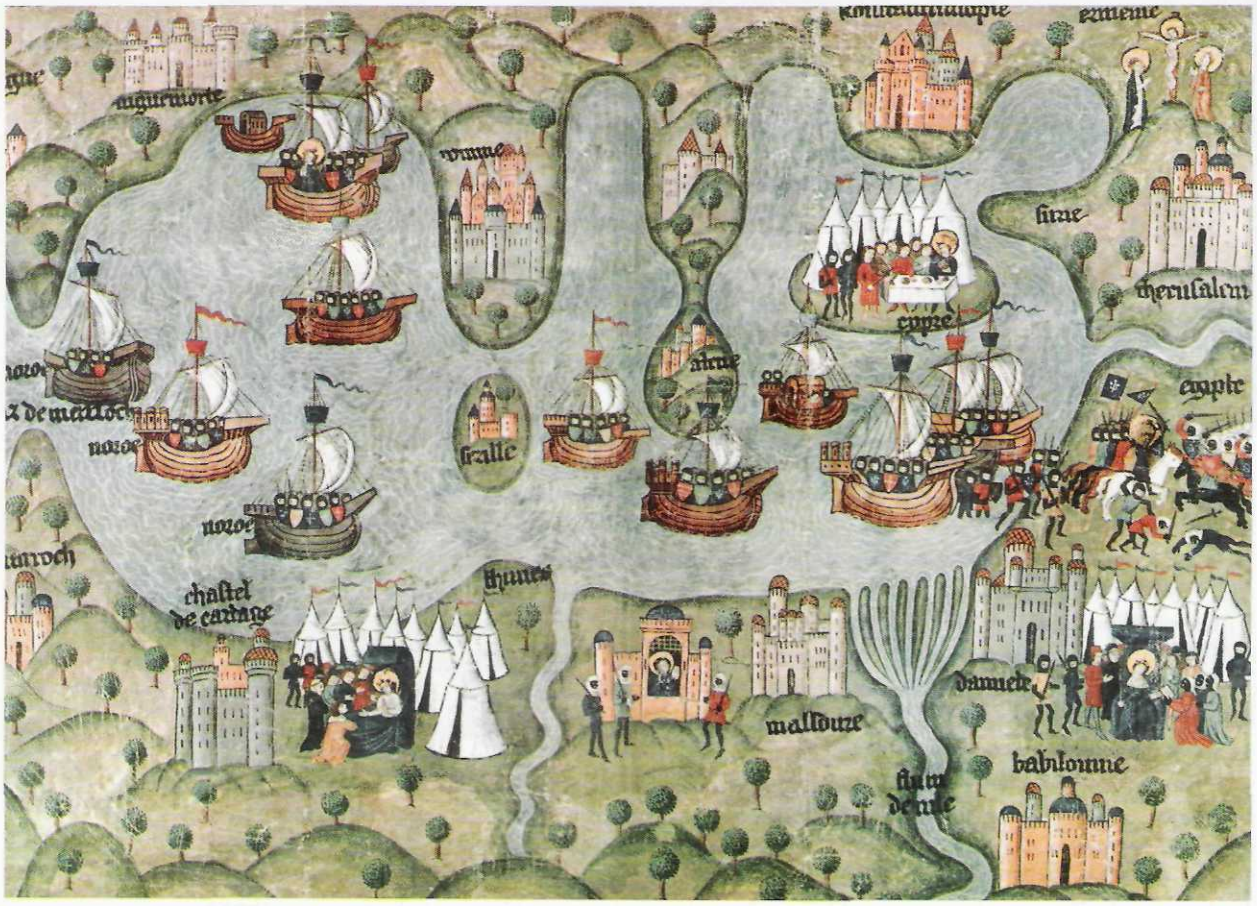
Sadece kenar mahallelerde tahrip ekiplerine karşı direnenler mahallelerini yanmaktan kurtarmışlardı. 8 Eylül 1922 sabahı, Albay Sami Bey komutasındaki Türk birlikleri Manisa'ya girdiklerinde kent alev alev yanıyordu. Kenar mahallelerde parça parça yanmamış evler vardı. Maddi hasar 10 bin 700 ev, 13 cami, 2 bin 728 dükkan, 19 han, 26 bağ kulesi, 3 fabrika, 5 çiftliğin yanması ile 50 milyon olarak saptandı. Köylerde bin 740 ev yandı. Şehrin bütün maddi varlığı yok oldu. 3 bin 500 kişi yanarak ve 855 kişi kurşunlanmak suretiyle öldürüldü.

Manisa'yı yaktıran Albay Bagorci ise 9 Eylül günü İzmir'de esir alınan Yunanlılar arasındaydı. ■

Yunan Ulaştırma Birliği, Manisa'da (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Bir 15. Yüzyıl minyatüründe, Akdeniz ve Kıbrıs (üstte).

Haçlı Seferleri'nin vazgeçilmez üssü

1191'de İngiltere Kralı I. Richard'ın zaptettiği, sonra da Eski Kudüs Kralı Guy de Lusignan'ın satın aldığı Kıbrıs, 1291'e kadar, 100 yıl boyunca, Haçlılar ile Doğu'nun Haçlı devletleri için, vazgeçilmez bir üs haline gelecektir.

IŞIN DEMİRKENT

Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonraki üçüncü büyük adası Kıbrıs, Büyük Roma İmparatorluğu'nun 395'te idarî bakımdan ikiye ayrılmasıyla, İmparatorluk topraklarının doğu yarısı sınırları içinde kalır. Bu tarihten 1191'e, Haçlı Seferleri döneminde Batı'nın eline geçene kadar Kıbrıs, Bizans'ın bir eyaleti olarak varlığını sürdürür.

Ortaçağ'a girerken, 4. Yüzyıl'ın ortalarında, arka arkaya yaşanan depremlerden ağır zarar gören Kıbrıs, İmparator Konstantios tarafından büyük çapta onarılarak, bu felaketin tahribatını atlatır. Bu arada, eski Salamis şehri de, 'Konstantia' adıyla yeniden kurularak Kıbrıs'ın merkezi olur.

İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard, Akkâ'da (solda). Kıbrıs Adası'nı satın alan eski Kudüs Kralı Guy de Lusignan (solda, ortada). Döneminin bir minyatüründe Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos ve ikinci karısı İmparatoriçe Maria (solda, en altta). 14. Yüzyıl'da kaleme alınan "Godefroi de Bouillon'un Romanı" adlı yapıttaki bir minyatürde, Haçlılar (altta).

Ada, Efes Konsili'nde (431) alınan karar uyarınca, Ortodoks Kilisesi'nin dört büyük patrikliği arkasında yer alan bir Başpiskoposluk ile idare edilmeye başlanır. Ancak 536'da İmparator I. Iustinianos bu duruma son verir ve adayı beş bölgeye ayırarak merkezî idareye bağlar...

Kıbrıs coğrafî mevkii, askerî ve ticarî önemi dolayısıyla, asırlarca Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir mücadele alanı olacaktır... Halife Osman döneminde başlayıp (648), Halife Abdülmelik bin Mervân (685) dönemine kadar süren kuşatmalar, savaşlar ve antlaşmaların ardı arkası kesilmez.

Bu arada, Abdülmelik bin Mervân ile Bizans İmparatoru II. Iustinianos arasındaki barış şartlarına göre, Kıbrıs'tan alınan vergi-nin iki taraf arasında bölüşülmesine de karar verilir. Ayrıca İmparator, Kıbrıs Başpiskoposu'nu ve adanın Ortodoks Kilisesi'ne bağlı yerli halkını, Kyzikos yakınında (Erdek) yeni inşa ettirdiği Iustinianopolis şehrine naklettirir. Kıbrıs Başpiskoposu'nun unvanında, bu şehrin adı bugün de zikredilmektedir.

Kıbrıslıların sürgünü, adaya dönmelerine izin verildiği 695 yılına kadar sürer. Bu arada yerli halktan Suriye'ye götürülenler de Kıbrıs'a geri dönerler.

Halife II. Velîd, 743'te donanma kumandanı Esved bin Bilâl'i Kıbrıs'a sefere memur eder. Fakat kayda değer bir sonuç alınamaz. Kıbrıs, Abbasî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanına (754-775) kadar, Müslümanlara yıllık vergi ödemeye devam eder.

İslam devlet merkezinin Dımaşk'tan Bağdat'a nakledilmesiyle, Bizans doğu sınırında, gerek karada gerekse denizde rahata kavuşur. Abbasîler arasında kargaşanın sürdüğü yıllarda ise, İmparator V. Konstantinos 746'da Maraş'ı zapteder. Bizans donanması da İskenderiye'den gönderilen bir Müslüman filosunu Kıbrıs açıklarında yenilgiye uğratır (747).

772 ve 790'da gerçekleştirilen seferlerden sonra, 806 yılında Harünürreşîd'in emriyle Humeyd bin Ma'yüf Kıbrıs'a sefer düzenleyerek 16 bin kişiyi esir alır. Fakat Kıbrıs, Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalır.

merakediyorum@googlegroups.com

Kıbrıs'ı yağmalayan Renaud kimdi?

İkinci Haçlı Seferi (1146-1148) sırasında Fransa Kralı VII. Louis'nin *(sağda)* yanında Doğu'ya gelen genç şövalyelerden biri de Renaud de Châtillon idi. Kendi yurdunda iyi bir geleceği olmadığı için bu topraklarda kalan Renaud aslında hem yakışıklıydı hem de iyi bir savaşçı... Ama acımasız, zalim, çıkarı uğruna her türlü kötülüğü yapabilen, hiçbir ahlâk kuralına saygısı olmayan bir kişiliğe sahipti. 1153 yılının ilkbaharında, Antakya'nın dul naibesi Constance, kendisine teklif edilen birçok koca adayını reddederken, her nasılsa, Renaud de Châtillon'a gönlünü kaptırmıştı. Antakya'nın ileri gelenlerinin itirazlarına rağmen, Renaud ile Constance evlenmeye karar verdiler. Antakya işlerinin sorumluluğundan kurtulacağı sevinciyle, Kudüs Kralı Baudouin de bu evliliği onayladı.

Antakya Prinkepsi olunca da, Renaud hemen kişiliğini ortaya koydu: Önce Çukurova'da (Kilikya) bir toprak meselesinden dolayı, Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ile ters düştü sonra da, hiç sönmeyen zenginlik iştahını bastırmak için, para bulmak kaygısıyla, Antakya Patriki Aimery'i hedef aldı. Patrik Aimery çok zengindi; ama Renaud'nun istediği parayı vermeyince, başına gelmedik kalmadı! Renaud önce Patrik'i hapse attırıp kan revan içinde kalıncaya kadar dövdürdü sonra da yaralarının üstüne bal sürdürerek onu çırılçıplak İç Kale'nin üzerinde bir kazığa bağlattı *(solda)*. Uzun bir yaz günü boyunca kızgın güneşin atında bırakılan Patrik, sinek ve böceklerin kurbanı oldu. Fakat Renaud da amacına ulaştı. Talihsiz Patrik daha o gece, Renaud'nun istediği paraları verdi ve derhal Antakya'dan ayrılıp Kudüs'e kaçtı... İşte hemen bu olayın ardından, Renaud Kıbrıs baskınını yapacaktı!

İmparator I. Basileios'un kumandan Aleksios'u Kıbrıs'a vali olarak tayin ettiği yıllarda da Kıbrıs, Abbasî hilafetine haraç ödemeyi sürdürür. 905'te *logothetes* Himerios, Girit'teki Müslümanlara karşı saldırılarında, Kıbrıs'ı üs olarak kullanır.

911-912 yılları arasında, bir Bizans dönmesi olan Damianos idaresindeki Müslüman ordusu, Kıbrıs'ı dört ay boyunca işgal eder. 961'de Girit'in kesin olarak Bizans hâkimiyetine girmesinden sonra, Kıbrıs'ta da Bizans İmparatorluğu'nun otoritesi yeniden kurulur. Bununla beraber, 1043 ve 1092'de merkezî idareye karşı ayaklanmalar olur.

Kıbrıs, 9. Yüzyıl'ın sonunda Haçlı Seferleri başladığında, Bizans ile Haçlılar arasında, iyi ilişkiler ve yakın temas sağlayan bir rol üstlenir. 1098'de Antakya'yı kuşatan Haçlılara Kıbrıs'tan yiyecek yardımı gelir.

12. Yüzyıl başında Antakya Prinkepsi Tankred'in Lazkiye'ye saldırısı karşısında, İmparatorluk donanması, müdahaleyi Kıbrıs'tan yürütür.

Kudüs Haçlı Kralı I. Baudouin'in Beyrut'u zaptı üzerine (13 Mayıs 1110) aralarında şehrin valisinin de bulunduğu pek çok kişi, Kıbrıs'a sığınır. İlk Mârûnîler de muhtemelen bu sıralarda Kıbrıs'a yerleşirler.

İmparator II. Ioannes Komnenos, 1136-37'deki Suriye Seferi'nde Tel Hamdûn Kalesi'ni zaptettikten sonra, Kale halkını da Kıbrıs'a göç ettirir.

1148'de İmparator I. Manuel Komnenos, Venediklilere tanınan ticarî imtiyazların Girit ve Kıbrıs için de geçerli olduğunu kabul eder... Bu olay, Latinler marifetiyle Batı'nın Kıbrıs'a yerleşmesinin başlangıcı olur...

Daha sonraları 1156 ilkbaharında, Kilikya'nın (Çukurova) Ermeni hâkimi II. Thoros ile birlikte birdenbire Kıbrıs'a saldıran Antakya Prinkepsi Renaud de Châtillon, üç hafta boyunca görülmemiş bir vahşetle adanın altını üstüne getirecektir...

O dönemde Bizans'a bağlı Kıbrıs'ın valisi, İmparator'un yeğeni Ioannes Komnenos'tur. Aslında Kıbrıs'ın başından be-

Antakya Prinkepsi Tankred (sağda, en üstte). **19. Yüzyıl kaynaklı bir desende Fransa Kralı II. Philippe** (sağ üstte).

ri Haçlılar ile ilişkisi hep dostça olmuştur. Ada halkı, sakin ve refah içinde bir yaşam sürmektedir. Böyle bir saldırıya uğrayacakları, kimsenin aklının ucundan bile geçmemiştir.

Antakya Prinkepsi Renaud de Châtillon ve taraftarlarının bu saldırısı, tam bir baskın olur... Haçlıların adaya çıktığını duyunca Vali hemen sahile koşup saldırıyı durdurmaya çalışır. Fakat saldırganların sayısı öylesine çoktur ki, bir şey yapamayan Vali de saldırganlara esir düşer.

Saldırganların başını çeken Renaud ise, dostu Ermenilerle birlikte, ellerinde haçlar taşıyan askerlerini adanın her yanına salar. Bunlar, görülmemiş bir vahşetle her yere saldırırlar: Manastırlar, kiliseler, evler yağmalanır. Tarlalar ateşe verilir. Saldırganlar önlerine çıkan herkesi öldürürler. Papazların burunlarını, kulaklarını keserler. Kadınlara tecavüz ederler. Çocukların ve yaşlıların boğazlandığı bu korkunç cinayetler dönemi, üç hafta sürer.

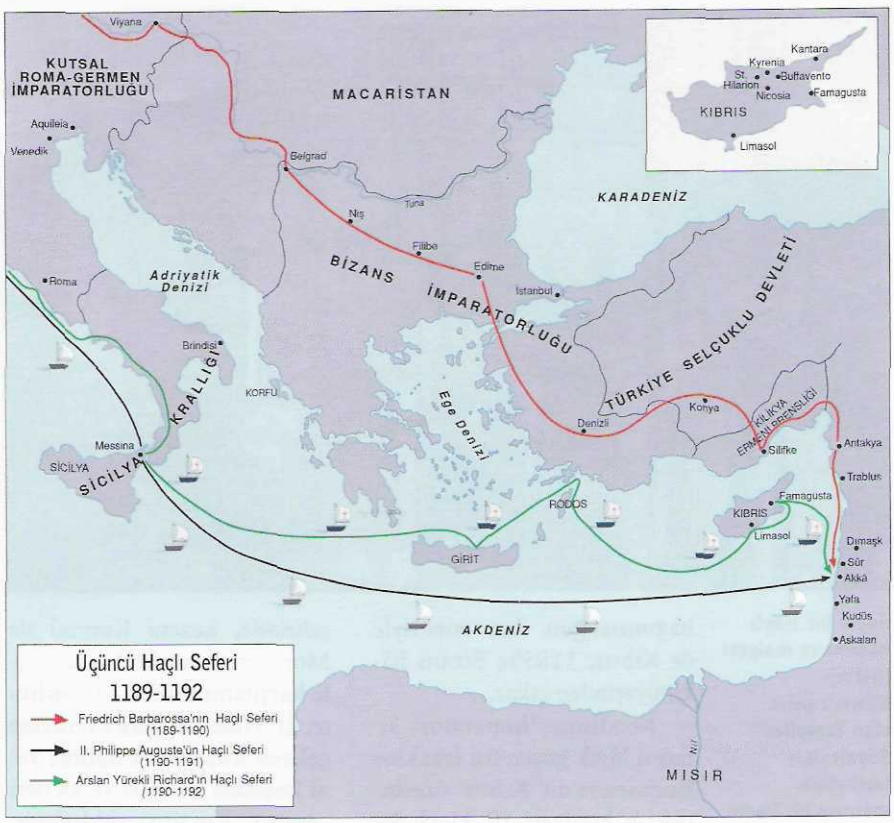
Renaud, bir Bizans filosunun adaya yaklaşmakta olduğunu duyunca -zaten istediği ganimeti de elde etmiş olduğundan- adamlarına geri çekilme emri verir. Gemiler ağızlarına kadar savaş ganimetiyle doldurulur. Gasp edilen hayvan sürülerini koyacak yer kalmaz. Renaud'nun adamları, geride bıraktıkları bu sürüleri eski sahiplerine yüksek fiyatla satmaya kalkışırlar.

Ayrıca hayatta kalan her Kıbrıslı, kendisi için 'kurtuluş parası' ödemeye zorlanır. Ama kimde para vardır ki! Bunun üzerine Renaud, kurtuluş paraları ödeninceye kadar Vali'yi, adanın ileri gelen din adamlarını ve zenginleri aileleriyle birlikte Antakya'ya götürüp zindana atar...

Haçlıların ve Ermenilerin Kıbrıs'ta yaptıkları bu tahribatın etkisi çok uzun sürecektir... Ertesi yıl meydana gelen deprem ise, adaya son darbeyi indirir. Savunmasız kalan Kıbrıs, 1158'de bir Fâtımî filosunun hücumuna uğrar.

İmparator Manuel ile arası bozulan Trablus Kontu III. Raymond da 1161'de 12 gemiden oluşan bir filo ile Kıbrıs kıyılarına saldırır.

Vali Isaakios Dukas Komnenos'un İmparator Andronikos Komnenos'a isyan ederek

I. Baudouin, Kudüs Krallığı tacını giyiyor (en solda). İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Soylu bir Haçlı hanımı ve maiyeti (üstte). **Kıbrıs'ı satın alan Templier Şövalyeleri tarikatine mensup bir kadın** (sağ üstte). **İngiltere Kralı I. Richard'ın kızkardeşi Sicilya Kraliçesi Joanna'nın mührü** (sağda).

bağımsızlığını ilan etmesiyle de Kıbrıs, 1185'te Bizans hâkimiyetinden çıkar...

Kendisine 'İmparator' sıfatını lâyık gören âsi Isaakios Komnenos'un Kıbrıs üzerindeki hâkimiyeti, III. Haçlı Seferi'ne katılan İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard tarafından adanın zaptına kadar sürer (Mayıs 1191)...

Aslında Fransa Kralı II. Philippe ile İngiltere Kralı I. Richard (Aslan Yürekli Richard), Akkâ'yı birlikte kuşatmak üzere anlaşmışlardır. Ancak Sicilya Krallığı'nın Messina limanından, farklı tarihlerde yola çıkarlar: Philippe, 30 Mart 1191'de Fransız donanması ile doğuya yelken açar. Onun hareketinden birkaç saat sonra ise, Richard'ın annesi Eleanore ile nişanlısı, Navarra Kralı'nın kızı Berengaria, Messina'ya gelirler.

Arslan Yürekli Richard'ın mührü (sağda). **Akka limanı ve deniz surları** (en sağda). **Bir 13. Yüzyıl minyatüründe, Akka'nın Haçlılar tarafından kuşatılması** (sağ üstte).

Fransız donanması ile önden giden Philippe ise, Sûr şehrinde, kuzeni Konrad de Montferrat tarafından sevinçle karşılanır; ordusuyla birlikte, 20 Nisan'da Akkâ önlerine gelerek kuşatmaya katılır; yeni kuşatma kuleleri ve aletleri yaptırır. Kuşatma şiddetlenir. Fakat surların hücumla zaptı işi, Richard ile İngiliz ordusunun gelişine kadar ertelenir.

Richard, 10 Nisan'da Messina'dan ayrılır. Ancak İngiliz donanması fırtınaya yakalanır. Gemilerin bir kısmı batar. Richard'ın gemisi de önce Girit sonra Rodos'a sığınırken, kızkardeşi Joanna ve nişanlısı Berengaria'nın bindiği gemi, Kıbrıs'ın Limasol limanına sürüklenir.

Burada, Richard'ın ailesi ve nişanlısı, Bizans İmparatoru Andronikos I. Komnenos'a isyan ederek kendini Kıbrıs'ın hâkimi ilan etmiş olan âsi vali Isaakios Dukas Komnenos tarafından kötü muamele görürler; gemilerinde mahsur tutulurlar.

Bir hafta sonra Richard, deniz tutmuş ve sinirli bir halde Limasol'a ulaşır. Kızkardeşine ve nişanlısına yapılan muameleye kızarak derhal adaya asker çıkarır.

Isaakios ise Richard'ın gücünü küçümseyip ona karşı çıkar. Ama sonunda, mağlup olarak esir düşer... Ada halkı, 'yeni efendilerine' mallarının yarısını vermek zorunda kalırlar. Kral Richard da Kıbrıs'a,

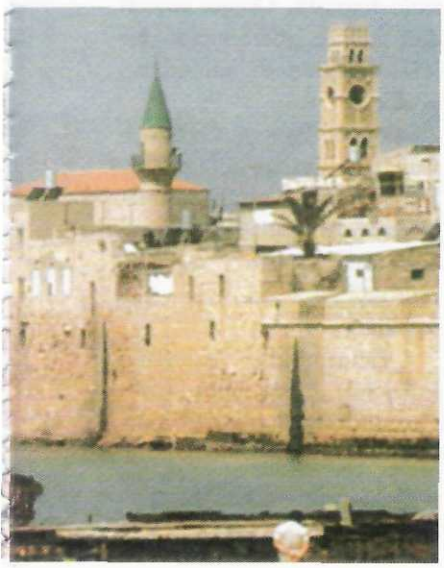
Bizans'ın tanımış olduğu hakları yeniden tanır. Ancak bütün kalelere Latin birlikleri yerleştirilir ve adanın idaresi, *Kral Richard tarafından, iki* İngiliz yöneticiye bırakılır. Richard da yoluna devam ederek 8 Haziran 1191'de Akkâ'ya ulaşıp oradaki kuşatmaya katılır...

Kıbrıs'ta ise, yeni idareye karşı bir ayaklanma patlak verir. Bu isyanın bastırılmasından sonra Kral Richard, Kıbrıs'ı Templier Şövalyeleri'ne satar. Ama onlar da adada hâkimiyet kuramayacaklar ve Kıbrıs'ı tekrar Kral Richard'a satmak isteyeceklerdir!

İngiltere'ye dönmeye hazırlanan Kral Richard da, eski Kudüs Kralı Guy de Lusignan'ın Kıbrıs'ı Templier Şövalyeleri'nden satın almasına ve adayı istediği gibi yönetmesine izin verir...

Böylece Kıbrıs ismen Kudüs Krallığı'nın adını taşıyan, fakat varlığını, 1291'e kadar, Akkâ merkez olmak üzere, ancak birkaç şehirde sürdüren Haçlılar ile, Antakya ve Trablus Haçlı devletleri için, vazgeçilmez bir üs haline gelir. ■

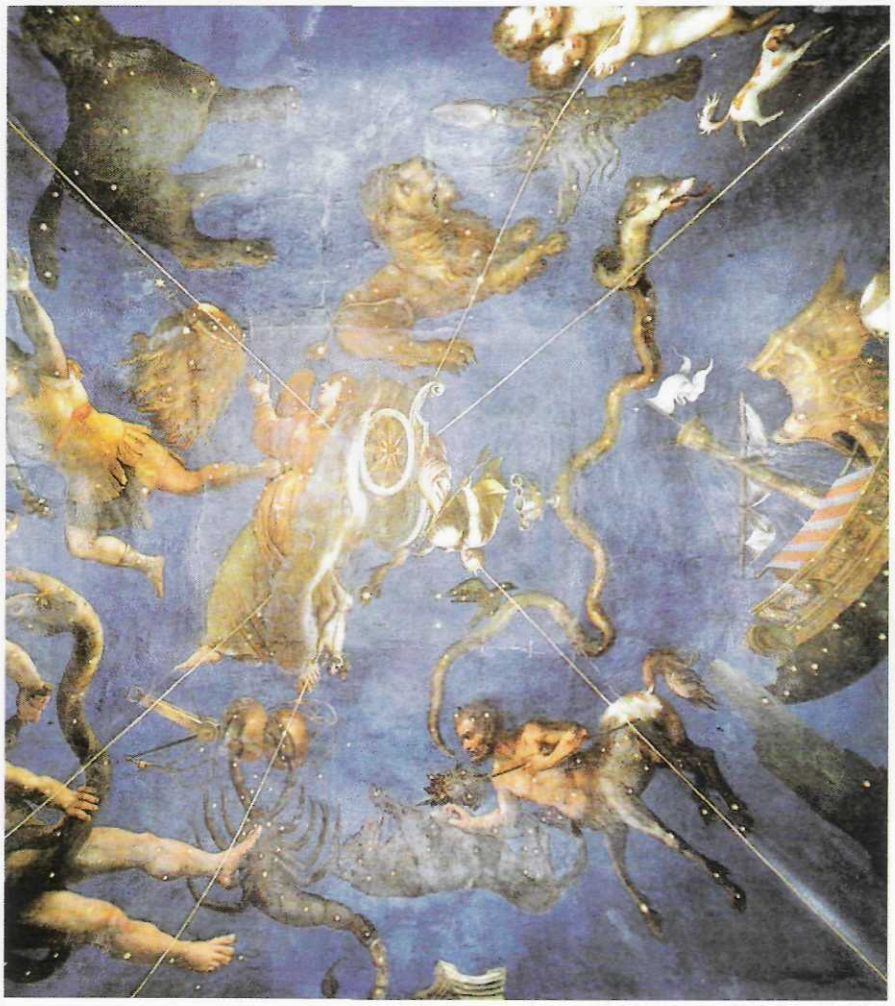
Salâhaddin Eyyûbi, Renaud'yu neden öldürdü?

Kudüs Krallığı, Mart 1185'te IV. Baudouin'in ölümünden sonra çıkan iç çatışmalar ve bölgedeki kıtlık tehlikesi sonucu, iyice zayıflar. Trablus kontu Raymond'un yeğeni çocuk kral V. Baudouin de ölünce, annesi Sibylle'e Kudüs'te taç giydirilir. Sibylle de ikinci kocası Guy de Lusignan'ı kral ilan eder. İşte bu kargaşa döneminin önde gelen isimlerinden biri de, yine eski Antakya Prinkepsi Renaud de Châtillon ve taraftarlarıdır *(sağda).* Renaud, 16 yıl Halep'te hapis yattıktan sonra serbest kalır ve yeni kral Guy tarafından, kendisine Kerak Kalesi'nin idaresi verilir... Aslında yeni kral, Müslümanlar ile barış taraftarıdır. Ancak kralın yakın dostu Renaud, Müslümanlara karşı yıllardan beri sürdürdüğü düşmanlıktan vazgeçmemiştir: Kızıldeniz'e bir donanma gönderip Mekke'ye giden gemileri vurmak, Afrika kıyılarındaki küçük şehirleri yağmalamak, Hindistan'dan gelen ticaret gemilerini zaptetmek peşindedir. Kerak Kalesi kendisine verildikten sonra Renaud, Kudüs Krallığı topraklarından geçerek, barış antlaşması sayesinde, Dımaşk ile Mısır arasında ticaret yapan kervanlara saldırır: 1186 sonunda, Kahire'den Dımaşk'a giden büyük bir kervanı koruyan küçük askerî birliği kılıçtan *geçirir; tüccarları aileleriyle birlikte,* Kerak Kalesi'ne hapseder. Kendisine barış antlaşmasını hatırlatan tacirlere, "Sizi kurtarması için Muhammed'inize yalvarın" diyen Renaud'nun elde ettiği ganimet de muazzamdır. O yıllarda, Mısır'dan Dicle kıyılarına kadar uzanan bölgede hâkimiyetini kuvvetlendiren ve bütün Haçlı devletlerini çember içine alan Salâhaddin Eyyûbi *(sol üstte)* bu olayı öğrendiğinde, Renaud'yu yakalarsa 'kendi elleriyle öldüreceği' yolunda yemin eder... Salâhaddin önce Kerak üzerine sefer yaparak Mâverâyıürdün bölgesine girer ve Renaud'ya bağlı araziyi yağmalar. Renaud ise Kerak Kalesi'nden dışarı çıkmaz... Hittîn Savaşı (4 Temmuz 1187) sonrasında ise Salâhaddin, sözünü yerine getirir ve Kudüs Kralı Guy'in hayatını bağışlamasına rağmen *(solda; Guy, Salâhaddin'in çadırı önünde),* Renaud de Châtillon'u kendi elleriyle öldürür.

merakediyorum@googlegroups.com

Büyük bilgin, başarısız hükümdar...

Uluğ Bey'in kehaneti

İki yıllık kısa saltanatı sırasında, başarısız bir hükümdar olan ama özellikle astronomi alanında büyük başarılara imza atan Uluğ Bey, oğlu Abdüllatif tarafından öldürüleceğini, kendi yıldız haritasında okumuştu.

SERHAT YALAMANOĞLU

Timur, yaygın olarak sanıldığı gibi, Moğol değil, Barlas boyuna bağlı bir Türk idi... Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Aralık 2003 ortalarında Özbekistan'a yaptığı ziyaret sonrasında, Türkiye'de günlük gazetelerde çıkan kimi haberlerde, Timur'dan 'Moğol hükümdarı' diye bahsedildi.

Oysa, 14. Yüzyıl sonlarında Semerkand'ı kendisine başkent yapan ve 1402'de, Ankara yakınlarındaki Çubuk Ovası'nda, Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'i yenilgiye uğratan Timur, Moğol değildi.

'Barlas' adında, Şehr-i Sabz yakınlarında bölgeye yerleşmiş ve Çağatay ulusunun Türkleşmiş bir boyuna mensup olan Timur, o devirlerde ismi ve anısı kutsal sayılan Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın 'Han' unvanını bile, Moğol olmadığı için, kullanmıyor; hatta devletinin başında, Cengiz soyundan gelme göstermelik bir 'Han' (Mahmud) bulunduruyordu...

Bugün, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı forsundaki yıldızlardan birinin, 'Timurlular Devleti'ni temsil etmesinin nedeni de, Timur'un Türk soyundan gelmesidir.

'Timurlu' adı, bu devletin kurucusu Timur'dan gelir. Osmanlı tarihinde 'Timurleng' diye adlandırılan Timur'a -'leng' sözcüğü, 'topal' anlamına gelir- 'Aksak Timur' da denmiştir (Farsça'da Tî-

mûr-i leng).

Bugün, kimi Batılı tarihçiler, özellikle de Amerikalılar, Timur'un yön ve ad verdiği Timurlular dönemini "Türk uygarlık tarihinin Rönesans'ı" sayma eğilimindedirler...

Gerçekten de bu anlamda, Timurlular devri, 'bilgin hükümdarlar' devridir... Bu aydın yöneticiler arasında en çarpıcısı da, 1394 ile 1449 yılları arasında yaşayıp 1447-49 döneminde de Timurlu Devleti'nin hükümdarlığını yapmış olan, Timur'un torunu, Şahruh'un oğlu Uluğ Bey'dir.

Astronomi meraklıyla ünlenen ve doğumu sırasında "çok güzel olayların gerçekleştiği" anlatılan Uluğ Bey, ne yazık ki, aynı zamanda bir astroloji kurbanıydı...

Geleceğin bilgin hükümdarının doğum haberini alan dedesi Timur, bu müjdeyi kendine has bir biçimde kutlamaya karar verir: O sırada kuşatma altında tuttuğu Mardin kenti halkının hayatını bağışlar. Bebeğin doğduğu ilk saatlerde de, Semerkandlı astrologların hazırladığı yıldız haritasıyla desteklenen bir kehanet, "Bu çocuk tahta çıkacak ve bilim alanında büyük zaferler elde edecek" müjdesini verir.

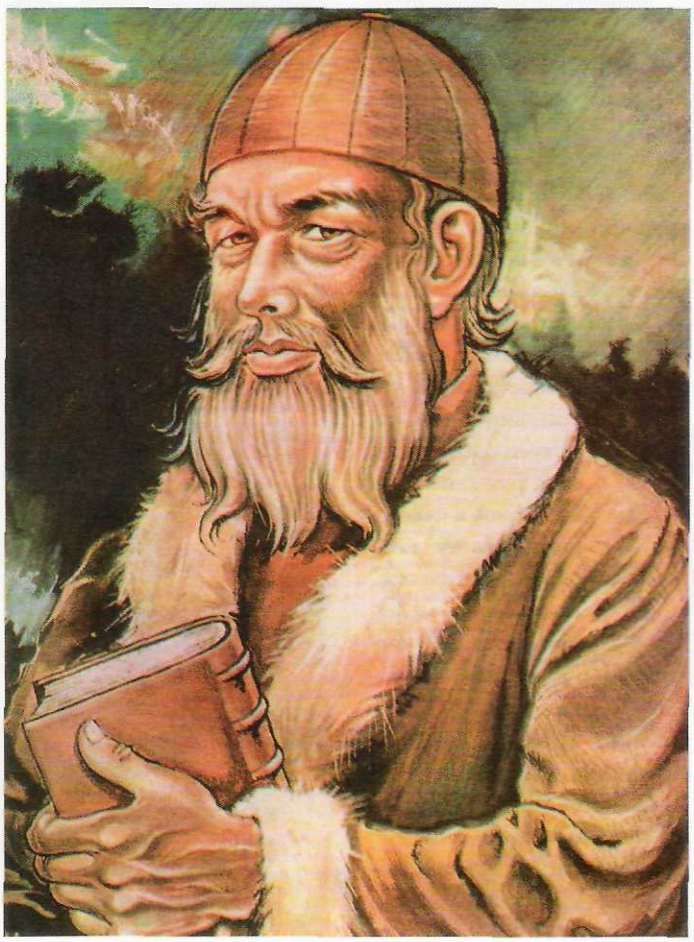

Timurlular öncesinin saygın Cengiz sülalesi
1100'lü yıllarda bütün Asya'ya egemen olan Cengiz Han *(solda)*, oğlu Ödebey *(ortada)* ve torunu Kubilay Han *(sağda)*.

Gerçekten de genç veliahdın ilk yılları çok mutlu geçer. Timur, sarayındaki ünlü bilginler sayesinde torununun iyi bir eğitim almasını sağlarken, eski silah arkadaşlarını da onun askerî eğitimiyle görevlendirir.

Uluğ Bey'in büyükannesi Saray Mülk'ün yanında, dedesi Timur'un seferlerine katılan Uluğ Bey, hayatının ilk dramını 11 yaşındayken yaşar: Dedesi, 1405'te Çin Seferi sırasında ölür.

Taht kavgası, Timurlu prensleri böler ve ancak dört yıllık bir mücadelenin sonunda, Timur'un 4. oğlu, Uluğ Bey'in babası Şahruh, eski imparatorluğun merkez bölgesinde yönetimi ele geçirmeyi başarır.

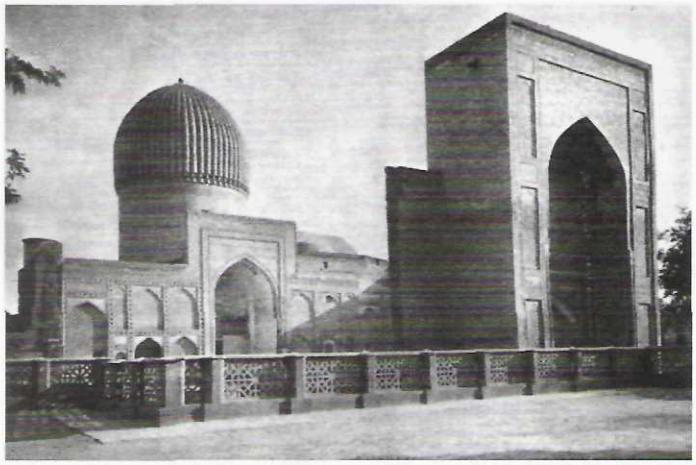

Avrupa'daki ilk rasathanenin kuruluşundan üç yıl sonra, 1579'da, Lorenzo Costa, Uluğ Bey'in rasathanesine benzeyen Mantoue Sarayı'ndaki 'Zodiac Salonu'nu astrolojik figürlerle resimler (sol sayfada, üstte). **Timur** (sağ sayfada, ortada) **ve torunu Uluğ Bey** (solda; **Vâlâ Somalı'nın çizgileriyle).**

Şahruh ve oğlu Uluğ Bey'in Timur'dan devraldıkları devlet, Osmanlı tarafından eritilecekti.

merakediyorum@googlegroups.com

Timur'un Semerkand'ı (sağda). Timur döneminin Semerkand'ında, saraydaki soylu gençler, İran ya da Çin'den gelen bilginler tarafından yetiştirilirlerdi (altta).

1409'da Herat'a yerleşip Semerkant ve bağlı illere (Maveraünnehir) henüz 15 yaşındaki oğlu Uluğ Bey'i vali olarak atadığında, 'kehanetin ilk bölümünü' onaylarcasına, ona tahta giden yolu açar.

'Kehanetin ikinci bölümünün' gerçekleşmesi için ise, çok uzun bir süre geçmeyecektir. Uluğ Bey'in yavaş yavaş etrafından uzaklaştırdığı siyasî ve askerî danışmanların yerini bilginler alır...

Timur döneminde Semerkand'a getirilen İranlı bilginlerin bir kısmının Uluğ Bey'in hükümdarlığı zamanında da burada bulundukları bilinir. Uluğ Bey'in pozitif bilimlere yönelmesinin nedenleri arasında, bu İranlı bilginlerin etkisinin bulunduğu görüşü de egemendir.

Asıl adı 'Muhammed Turagay' olan Uluğ Bey, İslam dünyasında tahta geçen ilk bilgindir.

Semerkand'da yaşayan ve o dönemin Eflatun'u olarak anılan Salahüddin Musa bin Mahmud Kadızâde-i Rumî, Uluğ Bey'in ilk hocalarındandır.

Uluğ Bey'in matematik ve astronomiye olan merakı, Kadizade-i Rumî'nin yanı sıra, Mansur Kâşi ve Alaaddin Ali bin Muhammed Kuşçu gibi dönemin ünlü İslam bilginlerini çevresinde toplamasına yol açar. Bu dönemi inceleyen uzmanlar, Uluğ Bey zamanının Batlamyus'u (Ptolomeus) olarak tanınan Ali Kuşçu'nun, astronomiye Uluğ Bey sayesinde merak sarmış olduğunun düşünülebileceğini öne sürerler. Ali Kuşçu'nun, Uluğ Bey'in ölümünden sonra da astronomiye olan ilgisini sürdürmesi, onun bu tercihi yaparken hükümdara yaranma kaygısı taşımadığını da gösterir.

Bugünkü Özbekistan Cumhuriyeti'nin bir pulunda Timur figürü (sağda). Astronomi bilgini Ali Kuşçu, kendisini Semerkand'dan getirten Fatih Sultan Mehmed'e kitabını takdim ediyor (sağda; Tercüme-i Şakayik-ı Numâniyye'den).

Uluğ Bey, daha hükümdar olmadan önce, 1428'de Semerkand'da bir rasathane yaptırmaya başlar. Bu rasathanenin, yapımı 1420'de tamamlanan bir medreseye ek olarak inşa edildiği bilinmektedir.

1908 yılında yapılan ve V. L. Vyatkin tarafından yürütülen kazılarda, Uluğ Bey'in yaptırdığı rasathaneye ait olduğu sanılan kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Yine bu kazıda, rasathaneye ait olduğu bilinen kadranın toprak altında kalan bir parçası bulunmuştur.

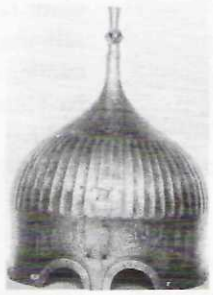
Eldeki bilgilere göre, dairesel bir şekle sahip olan medresenin çapının yaklaşık 50 metre, yüksekliğinin ise, 35 metre civarında olduğu düşünülmektedir.

Uluğ Bey'in kurdurduğu rasathanede yürütülen çalışmalar, Batlamyus tarafından yapılmış ve o zamana dek tartışmasız kabul edilen hesaplardaki bir dizi hatayı da saptamıştır.

Uluğ Bey, gözlemlerden elde ettiği veriler sayesinde, bir yılın uzunluğunu 365 gün, 5

saat, 49 dakika, 15 saniye olarak hesaplamıştır. Doğruya oldukça yakın olan bu değerin yanı sıra, Güneş, Ay ve gezegenlere ait verilerden yola çıkarak Uluğ Bey'in yaptığı gezegenlerin hareketlerine ilişkin çalışma da, neredeyse kesin denebilecek kadar doğrudur.

Uluğ Bey, döneminin önde gelen bilim adamlarını, Semerkand medresesi ve ona bağlı rasathanede çalışmaya çağırır. Aralarında, astronomi ve matematik konularında dönemin ünlü ismi El-Kaşi'nin de bulunduğu Uluğ Bey başkanlığındaki bu bilim heyeti, kübik denklemlerin doğru yaklaşık çözümleri için yöntemlerini, iki terimli teorem ile çalışma yollarını, sekiz ondalık sayıya kadar doğru olan kesin sinüs ve kosinüs tablolarını, küresel trigonometri formüllerini üretir ve özellikle de Batlamyus sonrasının ilk kapsamlı yıldız cetveli olan 'Uluğ Bey Yıldızlar Cetveli'ni hazırlar.

Bu yıldız katalogu, 17. Yüzyıl'a kadar sürüp giden dönem boyunca, bu tür çalışmalar için bir 'standart' oluşturmuştur. Bu katalog, Uluğ Bey, El-Kaşi ve Kadızade başta olmak üzere, rasathanede çalışan çok sayıda bilim adamının ortak ürünüydü...

Özellikle astronomi alanında büyük başarılara imza atan Uluğ Bey'in yöneticilik yaşamı, bir hükümdar olarak girişimleri ise, son derece sönük geçmiştir...

Eylemden çok, bir düşünce adamı olan Uluğ Bey, şiirler yazar, Cengiz Han İmparatorluğu'na ilişkin bir kitap kaleme alır, etrafına topladığı güçlü bilim adamları ve onlarla birlikte gerçekleştirdiği çalışmalarla, doğumu sırasında ortaya atılan kehanetin 'ikinci bölümü' de, böylece doğrulamış olur...

Bir 17. Yüzyıl minyatüründe, Timur, Semerkand yakınlarında bir bayram töreninde (üstte). **Timur döneminin bir miğferi** (sol üstte).

Uluğ Bey'in yaşadığı dönemde astronomi ile astroloji çoğu kez iç içe geçmiş durumdadır. Gökyüzündeki yıldızların hareketi izlenirken, bir yandan da gelecek 'okunur'... Ve Uluğ Bey'in kendi yıldız haritasında okudukları, endişe vericidir: Büyük oğlu Abdüllatif kendisine karşı ihtiraslı ve düşmanca davranacaktır...

O andan itibaren Uluğ Bey bu oğlundan kendini sakınmaya çalışır; onu haklarından mahrum ederek başkentten uzaklaştırır. Onun yerine di-

Timurlular döneminin bir minyatüründe kadınlar (en solda). **Timur'un sarayında bir merasim alayı** (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Bir Çin deseninde Moğolların saldırısı (sağda). **Cengiz Han döneminin süvarileri** (altta ve en altta).

ğer oğlu Abdülaziz'i desteklemesi, Abdüllatif'i büsbütün nefrete boğar...

Sonunda, oğlu Abdüllatif'in kendisine başkaldırması üzerine, Uluğ Bey topladığı orduyla onun üzerine yürür; ancak yenilir. Daha da kötüsü, ordusu tarafından yüz üstü bırakılır. Bunun üzerine küçük oğlu Abdülaziz'le birlikte teslim olan Uluğ Bey, bilimsel çalışmalarına özgür bir biçimde devam etme karşılığında, tahtı büyük oğluna terk etmeyi kabul eder.

Abdüllatif bu pazarlığı küçük bir şart daha ileri sürerek kabul edecektir: Babasının, İslam'ın kutsal kenti Mekke'ye hacca gitmesini ister. Bu şartı da kabul eden Uluğ Bey, yola çıkma hazırlığına başlar. Ancak, babasını idam ettirdiği Abbas adında bir asker ile oğlu Abdüllatif arasında yapılan anlaşmadan haberi yoktur...

27 Ekim 1449'da, ilk durak yerinde, Uluğ Bey'in etrafı sarılır ve Abbas, tek kılıç darbesiyle devrik hükümdarın kafasını uçurur. Böylece, yıldız haritasında kendisi ve oğluyla ilgili olarak Uluğ Bey'in 'okumuş olduğu' kehanet gerçekleşir... Ama tabii, oğluna karşı takındığı aşırı olumsuz tutum ile bu dramatik sonu, Uluğ Bey'in kendisinin hazırladığını düşünmek de mümkündür.

Bununla beraber, Uluğ Bey'in ölümüne ilişkin olarak, kafa karıştıran bazı başka işaretler de vardır. Timur'un soyundan gelen ünlü hükümdar Babür Şah, özyaşamını yazdığı 'Vakayi' adlı yapıtında, "Abbas öldürdü" cümlesini yazmak için kullanılan Arapça harfleri, 'Ebcet Hesabı' kullanılarak aritmetik veriye dönüştürüldüğünde, Uluğ Bey'in ölüm tarihinin elde edildiğini yazar...

Daha da tuhafı, 'baba katili' Abdüllatif, beş ay sonra 'Baba Hüseyin' ismindeki biri tarafından öldürülür. Yine Babür'e göre, Abdüllatif'in ölüm tarihine ters Ebcet Hesabı uygulandığında, bulunan cümle, Arap harfleriyle "Baba Hüseyin öldürdü" şeklindedir.

Uluğ Bey'in ölümünden sonra, din adamları tarafından yıktırılan Semerkant Rasathanesi'ndeki cetveller, kendisinden "Oğlum" diye bahsettiği ve daha sonra İstanbul'a gelerek Fatih Sultan Mehmet'in himayesine giren Ali Kuşçu tarafından kurtarılır.

Bu sayede de, Batı dünyasına aktarılarak yaşayabilen bu cetveller, Uluğ Bey'in o dönemde sahip olduğu bilginin, Batı'dakilere göre, kat kat üstün olduğu ispatlanır.

Batı'da, Uluğ Bey'in Semerkand'da kurduğuyla mukayese edilebilecek ilk rasathane, Kepler'in hocası Danimarkalı Tycho Brahé tarafından, 1576'da, Semerkand'daki rasathaneden tam bir buçuk asır sonra açılabilecektir. ■

'Vakayi' adlı yapıtında Uluğ Bey'in öldürülüşünden söz eden Babür Şah (sağda).

KIBRIS: Haçlı Seferleri döneminde nasıl ele geçirildi?

popüler tarih

populer.tarih@dunya.com Nisan 2004 Sayı 44 4,000,000 TL

Cumhuriyet'in ilk anayasası 80 yaşında

SAHNELERDEKİ HÜRREM'DEN HÜRREM SULTAN'A

Tüm abonelere farklı hediyeler...

DÜNYA Yayıncılık

Popüler Tarih ◆ NİSAN 2004 ◆ SAYI 44
SAHNELERDEKİ HÜRREM'DEN HÜRREM SULTAN'A ◆ HAÇLI SEFERLERİ'NDE KIBRIS ◆ 1924 ANAYASASI

merakediyorum@googlegroups.com

'Nizam-ı Cedid' öncesi reformları

Osmanlı'daki reform tarihinin 'Miladı' sayılabilecek 'Nizam-ı Cedid' öncesinde de 'ıslahat' hareketleri görülür. Bunlar, Osmanlı'nın 16. Yüzyıl'daki 'klasik' yapısının değişimine ayak uydurmaya çalışan girişimlerdir.

ERHAN AFYONCU

1. Islahat ihtiyacı ilk olarak nasıl ortaya çıktı?
2. 17. Yüzyıl'da değişen ne oldu?
3. 18. Yüzyıl'da ıslahat ihtiyacı ne zaman duyuldu?
4. Lale Devri'nde ne tür bir ıslahat yapıldı?
5. Humbaracı Ahmed Paşa kimdir?
6. Humbaracı Ahmed Paşa neler yaptı?
7. Baron de Tott kimdir?
8. Baron de Tott'tan sonra kimler ıslahat yaptı?
9. 18. Yüzyıl'daki reformların özellikleri nedir?
10. Reformları destekleyen yapıtlar nelerdi?

1 Islahat ihtiyacı ilk olarak nasıl ortaya çıktı?

Osmanlı İmparatorluğu 16. Yüzyıl'ın sonlarında, kargaşa ve buhran dönemine girince, Osmanlı yazarları bu durumun nedenlerini çözmeye çalıştılar.

Yazarlar buhranın ilk belirtilerini Kanunî döneminde bulmakla birlikte, asıl sorunların III. Murad döneminde başladığını söylüyorlardı. Bu dönemde, ıslahat gerektiren en önemli konu, devletin otoritesinin yeniden tesisi idi.

Batı kaynaklı bir 17. Yüzyıl gravüründe sipahi (sağ üstte). IV. Murad (sağda).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, devlet düzeninin yeniden yapılandırıldığı dönem, IV. Murad zamanı oldu. IV. Murad devlet yönetimini ele aldığında, bir dizi yeni düzenleme getirerek Osmanlı'yı 15 yıldır devam eden istikrarsızlıktan kurtardı. Devlet ve padişah otoritesi yeniden tesis edildi. Devletin gelirleri bir düzene sokuldu ve 1632'de IV. Murad'ın ülke çapında yaptırdığı timarlı asker sayımıyla, haksız yere kullanılan timarlar

Brindesi'nin çizgileriyle, III. Selim döneminin Nizam-ı Cedid askerleri: En soldaki resimde, ortadaki figür bir Nizam-ı Cedid binbaşısını; soldaki resimde ise, sağdan ikinci figür bir Nizam-ı Cedid neferini temsil ediyor (solda ve en solda).

tespit edilerek, asker sayısı yeniden belirlendi.

IV. Murad'ın tesis ettiği devlet otoritesi, padişahın ölümünden sonra tekrar bozuldu. Otorite, Köprülüler döneminde yeniden kurulunca, büyük sorunlarla karşılaşılmadan II. Viyana Kuşatması'na kadar gelindi.

2 17. Yüzyıl'da değişen ne oldu?

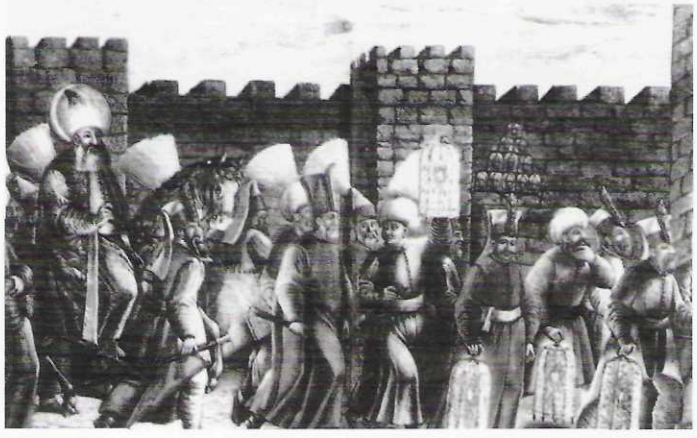
Dönemin dünyasındaki temel gelişme, ekonomik sistemlerin aynî ekonomiden nakdî ekonomiye geçmeleri idi. Osmanlı İmparatorluğu, 'timar sistemi' nedeniyle, aynî ekonominin egemen olduğu bir devletti.

Ancak pratik ihtiyaçlar doğrultusunda, 16. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nda 'iltizam sistemi' gelişti ve ülkede nakdî ekonomi ön plana çıktı.

Osmanlı malî bürokrasisi, ortaya çıkan sorunlara çözümler üreterek devleti yeniden yapılandırdı. Ayrıca bu dönemde, askerî sistemlerde yaşanan önemli bir gelişme de, savaşlarda süvarinin yerini tüfekli piyadenin alması idi. Yine savaş sanatındaki teknik gelişmeler sonucunda, İmparatorluk'taki geleneksel timarlı sipahi sistemi terk edildi ve Osmanlı ordusunda da tüfekli piyadeler öne çıktılar.

17. Yüzyıl'ın ortalarına gelindiğinde, İmparatorluk, 16. Yüzyıl'daki klasik yapısını oldukça değiştirmişti. Ancak dönemin yazarları, bu değişimin niteliğini anlayamadıkları için, gelişmeleri 'bozulma' olarak nitelendirdiler.

3 18. Yüzyıl'da ıslahat ihtiyacı ne zaman duyuldu?

Osmanlı, II. Viyana Kuşatması'ndan sonra kötü gidişata bir türlü engel olamadı. 16 yıl süren savaş esnasında Fazıl Ahmed Paşa, bozulan sistemde bazı reformlar yaptı.

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa, devletin bozulan düzenini yeniden tesis etti. Savaşın yaralarını sardı. Ordu ve donanmada düzenlemeler yaptı. Ama dönemin şeyhülis-

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa (sol üstte). **IV. Murad döneminde, Yeniçeri Ağası'nın İstanbul'da bir gece teftişi** (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

II. Viyana Kuşatması'nı temsil eden Batı kaynaklı bir tablo (üstte). Nizam-ı Cedid tabirinin ilk kez kullanıldığı dönemin padişahı I. Mahmud (sağda).

lamı Feyzullah Efendi yüzünden görevinden ayrıldı.

1711'de Prut'ta Ruslar'a karşı başarılı olan Osmanlı, 1715'de Venedik'i de mağlup ederek Mora'yı geri aldı. Fakat 1715-18 yılları arasında Avusturya'ya karşı mağlup olan Osmanlı, Sırbistan'ın önemli bir bölümünü kaybetti. Bu mağlubiyet esaslı bir ıslahat ihtiyacını gündeme getirdi.

4 Lale Devri'nde ne tür bir ıslahat yapıldı?

Avusturya ile 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan sonra, 'Lale Devri' diye adlandırılan barış dönemi başlar. Bu dönemde İstanbul baştan başa imar edildi. Tercüme heyetleri kurularak, çeşitli dillerden yapıtlar Türkçe'ye çevrildi. Avrupa'ya elçiler gönderilerek, Batı uygarlığı tanınmaya çalışıldı.

Ancak İmparatorluk içinde, köklü bir reform hareketi başlatılmadı. Bu dönemin en önemli icraatı olacak 'Avrupa tarzı asker yetiştirme' girişimine, çok geç de olsa, Üsküdar'da başlandı ve bu girişim, Patrona İsyanı yüzünden, Yüzyıl'ın sonlarına kaldı.

Asıl önemli reformlar, Lale Devri'nden sonra tahta geçen I. Mahmud'un hükümdarlığı zamanında yapılacaktı...

5 Humbaracı Ahmed Paşa kimdir?

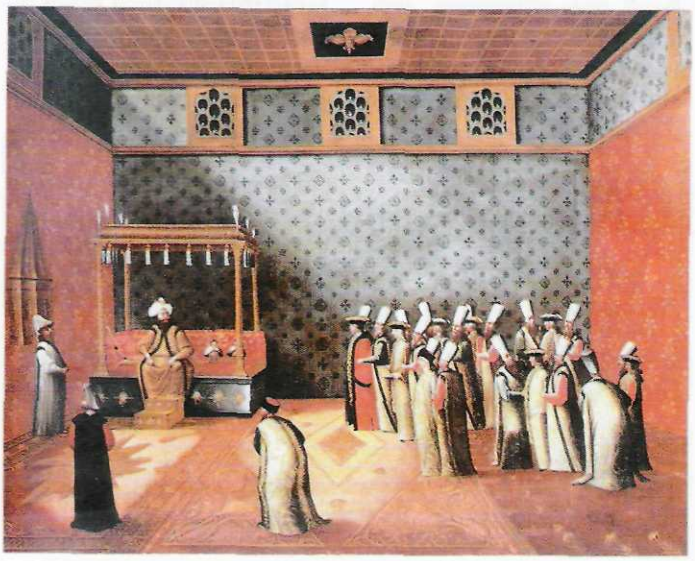
Fransız soylularından Claude Alexandre Comte de Bonnevale, 1675 doğumludur. Bonnevale, küçük yaşlarda askerlik mesleğinde yükselmiş, fakat 1704'te Fransa Kralı XIV. Louis ile arası açılınca, ordudan ihraç edilmiştir.

Avusturya'ya giden Bonnevale, kendisi gibi Fransız olan Prens Eugène'in hizmetine girerek Fransa'ya karşı savaşmış, 1716'da Osmanlı'nın mağlup olduğu Petervaradin Savaşı'nda yer almıştır... Ancak Prens Eugène ile anlaşamamış, 1729'da Osmanlı'ya sığınmıştır.

Bonnevale, Müslüman olmadan dikkate alınmayacağını anlayınca, din değiştirerek Ahmed ismini alır.

Patrona İsyanı'ndan sonra sadrazam olan Topal Osman Paşa, arka arkaya yenildiği Avusturya'dan intikam alın-

Humbaracı Ahmed Paşa (sağ üstte). Sultan III. Ahmed döneminde, Topkapı Sarayı'nın Arz Odası'nda elçi kabulü (sağda).

ması için, orduda ıslahat taraftarıdır. Kendisine bu yolda bir layiha sunan Comte de Bonnevale'i 1731'de 'Humbaracı Ocağı'nın başına getirir.

Ancak Humbaracı Ahmed Paşa, humbaracıların maaş alamadıkları gerekçesiyle ayaklanmaları üzerine, 1738'de Kastamonu'ya sürülür. Birkaç ay sonra affedilerek eski görevine döner.

6 Humbaracı Ahmed Paşa neler yaptı?

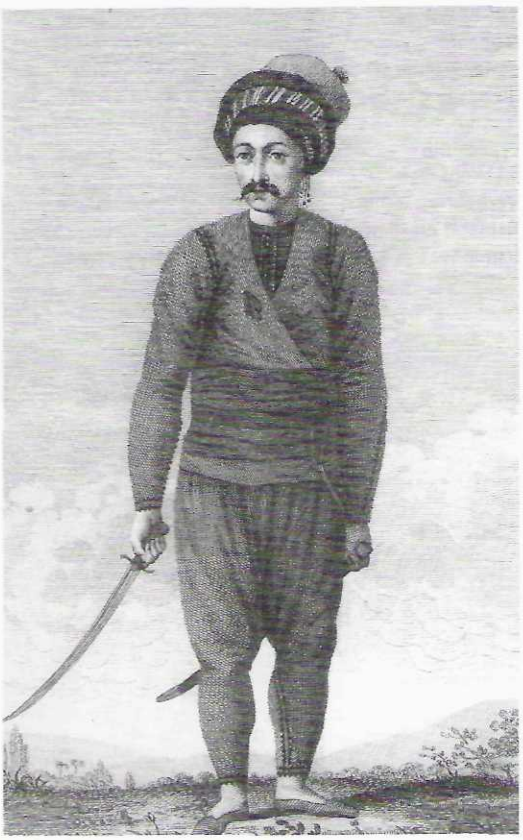
Bir zamanlar, Avrupa'daki tek profesyonel askerî güç olan Yeniçeriler, artık bu özelliklerini kaybettikleri için, Osmanlı askerliği tekrar bir 'meslek' haline getirme peşindeydi. Humbaracı Ahmed Paşa da, Osmanlı ordusunda Avrupaî tarzda yenilikler yapmak istiyordu. Aylıklar düzenli ödenecek, emeklilik sistemi kurulacak ve Yeniçeriler küçük birliklere bölünerek, Humbaracı Ahmed Paşa'nın yetiştireceği subayların komutasında olacaktı. Ancak Paşa, bu düşüncelerini uygulama fırsatı bulamadı; ama bu arada, Humbaracı Ocağı'nı da ıslah etti.

Yeniçerilerin muhalefeti düşünüldüğünden, Humbaracı Ocağı'nın, yani havan topçularının kışla ve eğitim alanları, Rumeli yakasında değil, Üsküdar'da, Ayazma Sarayı civarında oluşturuldu. Müslüman olan üç Fransız subay ile farklı milletlerden Avrupalı paralı askerler, Humbaracı Ahmed Paşa'ya yardımcı oldular.

Humbaracı Ocağı'nın etkinliği iktidarlara göre değişmiştir. Humbaracı Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra, evlatlığı Süleyman Ağa ocağın idaresini devam ettirdiyse de, Humbaracı Ocağı 1750'de kapatıldı.

Humbaracı Ahmed Paşa'nın girişimleriyle 1736'da topçu askerlerinin eğitimi için Kara Mühendishanesi (Hendesehane) kuruldu.

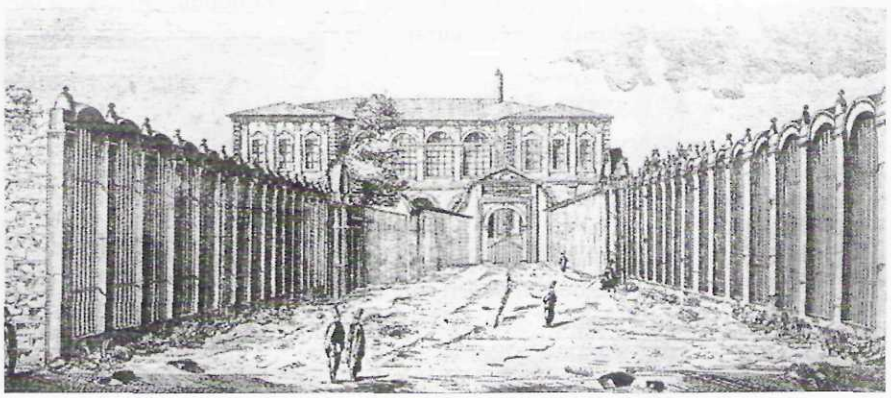
Humbaracı Ahmed Paşa, Avusturya karşısındaki 1736-39 Savaşı'nın başarısında önemli rol oynadı. Devlet ricaline sunduğu layihalarla Avrupa'daki gelişmeleri anlattı. Bern ve Zürih'teki Protestanların Osmanlı Rumeli'sine iskânı için uğraştı. Hint ticaretinden daha fazla pay alınması için projeler üretti.

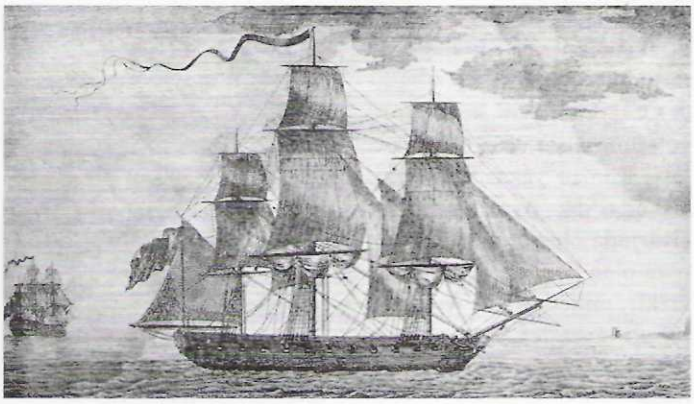
7 Baron François de Tott kimdir?

Humbaracı Ahmed Paşa'dan sonra, Osmanlı ordusundaki ıslahatın diğer önemli ismi, Baron François de Tott idi. 1733'te Fransa'da doğan Baron de Tott, Macar asıllıydı. Orduda görev yapan babası, Fransa'nın İstanbul Elçisi Vergennes'in ya-

Humbaracı Ocağı'na bağlı askerler (solda, en üstte). **18. Yüzyıl'ın ilk yarısından, bir topçu subayı figürü** (üstte). **Prens Eugène** (solda). **Halıcıoğlu'ndaki Mühendishane** (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

18. Yüzyıl'da Osmanlı donanmasına ait bir savaş gemisi (sağda). Fransa'nın İstanbul elçisi Vergennes, Osmanlı giysileri içinde (sağ altta).

nına atanmıştı. Babasıyla birlikte 1755'de İstanbul'a gelen Baron de Tott, Türkçe öğrenmeye başlamış, Osmanlı'yı tanımaya çalışmıştı.

Babasının ölümünden sonra onun yerine Fransız Elçisi Vergennes'in danışmanı olur ve bu görevini 1763'e kadar sürdürür. Daha sonra Paris'e dönen Baron de Tott, 1768 Rus Savaşı'nda önemli bir rol oynar; 1769'da da İstanbul'a gelerek Boğaz'ın tahkiminde görev alır; Sürat Topçuları Ocağı'nı ve 1773'te de Mühendishane'yi kurar.

8 Baron de Tott'tan sonra kimler ıslahat yaptı?

Baron de Tott'un ülkesine dönmesinden sonra, Aubert ve Campell isimli iki Avrupalı subay Sürat Topçuları'nı ve Mühendishane'yi devam ettirdiler. Bir süre sonra Sürat Topçuları Ocağı, yeniçeri baskısıyla dağıtıldı.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa zamanında ise, donanmada Avrupa örnek alınarak ıslahat yapıldı.

I. Abdülhamid'in sadrazamlarından Halil Hamid Paşa'nın sadareti döneminde, Sürat Topçuları Ocağı canlandırılırken, Yeniçeri Ocağı'na da çeki düzen verildi.

9 18. Yüzyıl'daki reformların özellikleri nedir?

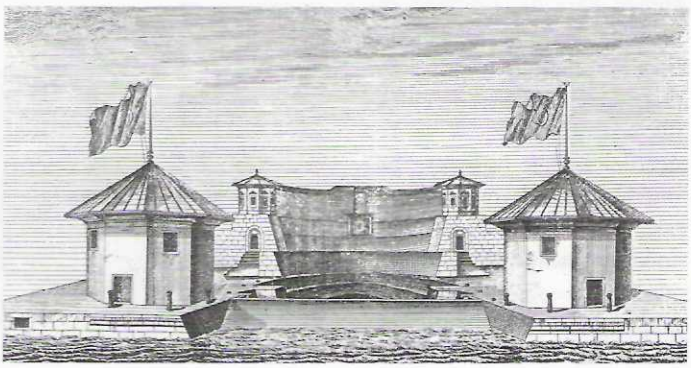
17. Yüzyıl'daki reformlarda örnek, imparatorluğun kendi geçmişi, özellikle de Kanunî döneminin parlak günleri idi. Bu dönemde Avrupa örnek değildi. 18. Yüzyıl'da, Lale Devri ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu yüzünü ilk kez Batı'ya döndü. Ancak bu dönemde de Avrupa tam bir model değildi. Avrupa'nın tam olarak örnek alınması, 18. Yüzyıl sonlarında olacaktı.

17. Yüzyıl'da timarlı sipahiler, yeniçeriler gibi eski kurumlar ıslah edilmeye çalışıldı; bu çaba 18. Yüzyıl'da devam etti. Ancak 18. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren, yeni kurumlar da oluşturuldu.

Bu iş için, başta Fransa olmak üzere, birçok ülkeden Avrupalı uzmanlar getirildi. Ancak Humbaracı Ahmed Paşa gibi, bir zorunluluk sonucu gelen bazı uzmanlar dışında, bunların çoğu ikinci sınıf askerlerdi. Bu da, reformların olgunlaşmasını engelleyen bir unsurdu...

Unutmamak gerekir ki, 19. Yüzyıl'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'da modernleşmeyi sağlamasındaki en önemli etken, birinci sı-

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın temsilî bir görüntüsü (sağ üstte). Haliç'teki tersanenin büyük havuzu (sağda). Başında kallavi kavuğu ile, III. Mustafa döneminin bir sadrazamı (sağ sayfada, altta).

III. Mustafa

nıf uzmanları getirtmesiydi.

Osmanlı, daha önceki dönemlerde de 'Taife-i Efrenciyan' adı altında, top ve silah yapımı, gemi inşası gibi alanlarda Avrupalı uzmanları istihdam etmekteydi. Ancak bunlar teknisyen seviyesindeydiler. 18. Yüzyıl'daki uzmanlar ise, İmparatorluk askerî yapısını değiştirdiler.

18. Yüzyıl reformlarının en önemli özelliklerinden biri de sürekliliklerinin olmamasıdır. Tehlike kapıya dayandığı zaman 'ıslahat' yapıldı; tehlike uzaklaştığında vazgeçildi. Nitekim 1739 Belgrad Antlaşması'ndan önce yapılan kimi ıslahat 1736-39 Savaşı'nda başarıyı getirmiştir. Ancak tehlike uzaklaşınca askerî yeniliklerden vazgeçilip yapılanlar rafa kaldırıldı.

Bu yüzden, Osmanlı ordusu kendisini yenileyemedi; daha da kötüsü, 30 yıllık bir barış sürecinin rehaveti içinde, eski maharetlerini de unuttu ve III. Mustafa döneminin 1768-1774 Savaşı'nda, Ruslar karşısında büyük bir mağlubiyet aldı.

10 Reformları destekleyen yapıtlar nelerdi?

İbrahim Müteferrika'nın 1731'de I. Mahmud'a sunduğu ve Müteferrika Matbaası'nın dokuzuncu kitabı olarak 1732 yayımlanan "Usulü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Ümem" yani 'Milletlerin Düzeninde Tutulacak İlmî Usüller' adlı yapıt, 'siyasetnâme' türünde bir çalışmadır; daha çok devlet düzeni ve askerlik sanatıyla ilgilidir.

Müteferrika, I. Mahmud'a bir tür ıslahat projesi gibi sunduğu yapıtında, Avrupa'daki devlet yönetimi şekillerinden bahseder.

Bu arada, ilk kez 'nizâm-ı cedid' yani 'yeni düzen' deyimini kullanarak, Osmanlı devletinin de, 18. Yüzyıl Avrupa'sında gelişen yeni askerlik düzenlerini mutlaka alıp uygulaması gerektiğini ifade eder.

Ahmed Resmî

Canikli Ali Paşa'nın 'Tedâbirü'l-Gazavat'ı (Tedbir-i Cedid-i Nâdir / Tedbir-i Nâdir) 17. Yüzyıl nasihatnamelerine benzer. 1774-1776 yılları arasında kaleme alınan bu yapıtta, devlet kurumları eleştirilip yapılan hatalar belirlenir; askerî, malî ve idarî konularda yapılaması gereken ıslahat üzerinde durulur.

Bu dönemin önemli yazarlarından biri de Ahmed Resmî Efendi'dir. Ahmed Resmî Efendi, 1769'da Halil Paşa'ya ve 1772'de ise Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya devlet ile ordunun durumuna dair birer 'lâyiha' sunmuştur.

Halil Hamid Paşa

Halil Paşa'ya sunduğu layihasında, iaşe ve asker toplama sisteminin iflas etmiş olduğunu, askerî kadrolardaki usulsüzlükler, orduda disiplin ve eğitim üzerinde durmaktadır. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya sunduğu layihada ise, devletin savaşmak yerine hudutlarını muhafazaya gayret etmesi gerektiğini savunur. ■

İbrahim Müteferrika

BİBLİYOGRAFYA

- Mehmet Öz, Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları, İstanbul 1997
- Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Kadar Islâhât Düşünceleri", İlmî Araştırmalar, sayı: 8 (İstanbul 1999), s. 25-64
- Geza David, "Baron de Tott, François", TDV İslam Ansiklopedisi, V, 83-84
- Mehmet İpşirli, "Islahat", TDV İslam Ansiklopedisi, XIX, 170-174
- Ahmet Halaçoğlu, "Humbaracı", TDV İslam Ansiklopedisi, XVIII, 349-350
- A. İbrahim Savaş, "Lâyiha Geleneği içinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı İslahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler", Bilig, sayı 9 (Ankara 1999)
- Fikret Sarıcaoğlu, Sultan I. Abdülhamid, İstanbul 2001
- Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Sahada Yenileşmenin Başlangıcı", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, I, 209-225
- Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çabaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e Kadar)", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, II, 69-137

merakediyorum@googlegroups.com

Ceriale'nin İtalyan Türkleri

İtalyanların uzun bir dönem, 'Türk vahşeti' diye değerlendirdikleri 'Ceriale Baskını' aslında, sevdiği kızla evlenemeyince Cezayir'e gidip Müslüman olan bir İtalyan'ın intikam planıdır.

ORHAN KOLOĞLU

Şubat 2004'ün ilk haftasında, İtalya'da idim. "16 ve 17. Yüzyıl'da Kuzey Afrika ile Liguriya Arasında Korsanlar, Esirler, Fidye İle Kurtarılanlar" konulu uluslararası kongreyi izledim.

Cenova'dan toplantının yapılacağı Ceriale (Çeriyale) kentine giderken, otomobilin elliden fazla tünelden geçmek zorunda kalması dikkatimi çekti.

Dimdik sahile inen dağ yamaçlarının bunu zorunlu kıldığını fark edince, mihmandarıma, "Böyle bir coğrafyada yaşayanların denizcilik ve korsanlık yapmaktan başka çaresi olamazdı" dedim ve Malta örneğinden bahsettim. Maltalı olup olmadığımı sordu.

"Hayır," dedim, "İstanbul'dan, Türkiye'denim."

- Yani Türksünüz!

- Evet...

- Biz Ceriale sakinlerine de Türk derler!

"Nasıl oluyor bu ?..." dediğimde de, şu yanıtı aldım: "17.Yüzyıl'da Türkler bizim kasabayı da basmış ve 300 kadar insanı, kadın, erkek, çocuk, esir alıp Kuzey Afrika'ya götürmüşler. Bunlar fidyelerini ödeyip geri dönebilmişler; ama kadınlar hamile imiş. Geri dönüp Ceriale'de doğurduklarında, bizim bütün köylülere 'Türk' demek adet olmuş. Bugün bile, komşu kasabalardakiler bizi böyle çağırırlar."

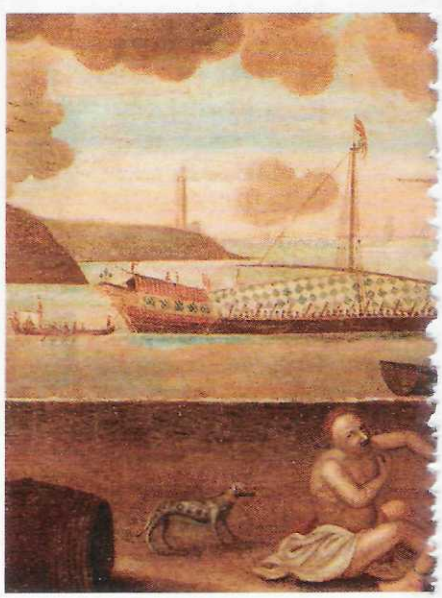
"16 ve 17. Yüzyıl'da Kuzey Afrika ile Ligurya Arasında Korsanlar, Esirler, Fidye İle Kurtarılanlar" konulu uluslararası kongrede, Orhan Koloğlu ve İtalyan tarihçi Prof. Gallea (altta). 'Peagna Dostları' Derneği'nin ve 'Ligurie Kitapları Kütüphanesi'nin merkezi (sağ üstte).

TAŞ LEVHADAKİ YAZILAR

Avrupa'daki 'Türk' damgasına ilişkin olarak hayli çalışmış olmama rağmen, bu olay hakkında hiçbir bilgim yoktu...

İçimden, karşımdaki İtalyan'ın olayı abarttığı düşüncesi de geçmedi değil... Ama, kasabanın Belediye binasının duvarına asılmış taş levhanın üzerindeki yazıları okuduğumda, işi ciddiye almak ge-

rektiğine ben de inandım!

Belediye binasının duvarındaki levha, 2 Temmuz 1637'de 'Türklerin' kasabaya baskını sırasında kaçırılan 300 kişinin anısını dile getiriyordu ve olaydan 350 yıl sonra, 1987'de düzenlenen tören vesilesiyle hazırlanmıştı.

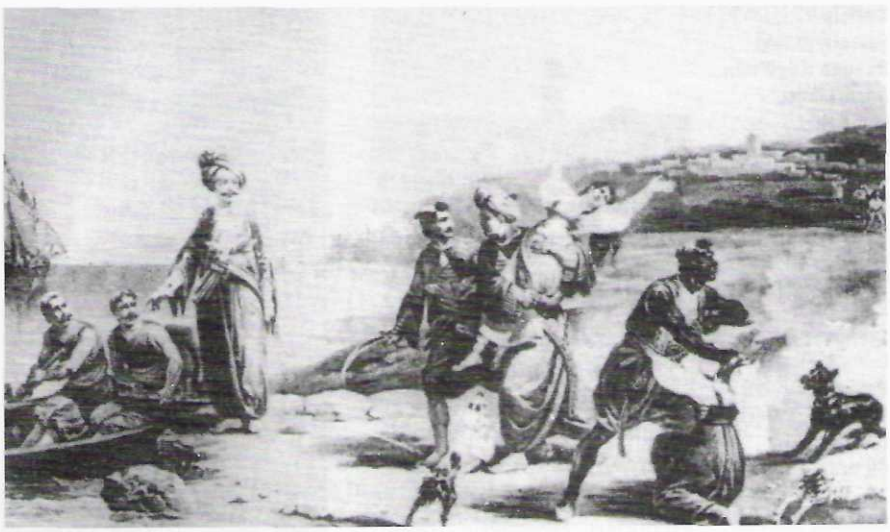
İTALYANLARIN YORUMU

Hakkında hiçbir Osmanlı, hele hele Arap kaynağı bulunmayan bu olaya ilişkin önemli bir belge, Ceriale Baş Rahibi Giovanni Rossano'nun 1637 Temmuz'unda fidye sağlamak için yolladığı mektup idi.

Buna halk arasındaki söylentiler eklenmiş ve 19. Yüzyıl'ın ilk çeyreğiyle 1890'da yazılan metinler, olaya yeni yorumlar getiriyordu. Bütün bu metinlerin özetini yaparak, İtalyanların olay hakkındaki bilgilerini ve bu olayı nasıl yorumladıklarını aktarmakta fayda var...

KORSAN VURGUNU

Ceriale olayı, bütün Liguria'ya yani merkezi Cenova olan Batı İtalya'nın Akdeniz sahilleri bölgesine korku salan

16 ve 17. Yüzyıl'da Kuzey Afrika sahillerinde epey yaygın olan korsan baskınlarının temsilî bir görüntüsü (üstte). Pîri Reis'in haritasından bir kalyon çizimi (solda).

en müthiş akındır. İlginç yanı da, Hıristiyanlıktan dönmüş bir şahsın, bir mürtedinin kişisel intikam peşine düşmesinin bir sonucu olmasıdır...

Ceriale'nin hemen yanı başındaki Borghetto Santo Spirito kasabasının civarında doğmuş bir kişi, Borghettolu bir genç kadının kendisini yüzüstü bırakıp bir başkasıyla evlenmesine kızarak, intikam almaya karar verir.

Hıristiyanlığı reddedip Müslüman olan bu kişi, Cezayirli korsanlarla tam uyum içine girer. Onlara, 'kolay vurgun yapılacak yer' olarak da, doğduğu bölgeyi gösterir.

Böylece sekiz kadırga -bazılarına göre yedi, hatta sadece dört- ile yola çıkıp 1 Temmuz 1637 gecesi sahile yanaşırlar. Ellerinde arkebüz (ok atan özel yay) bulunan beş ba-

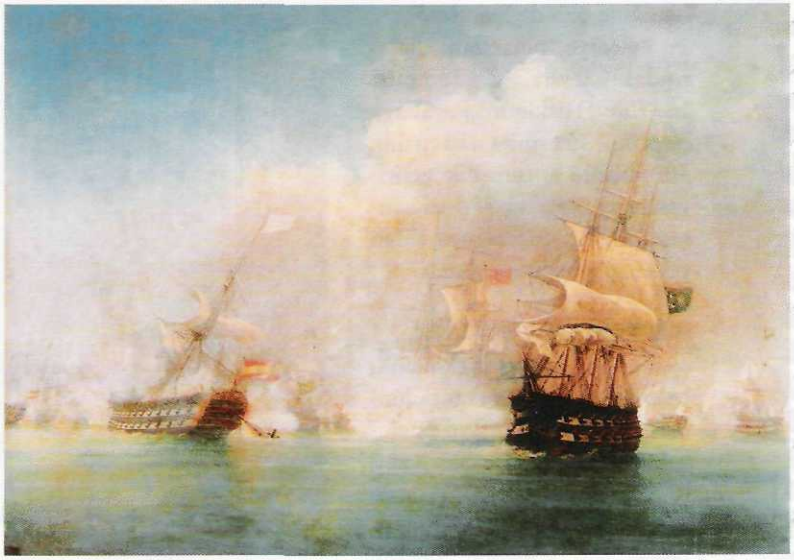

17 ya da 18. Yüzyıl'a tarihlenen 'anonim' bir yağlıboya tabloda, Osmanlı denizcileri [belki de Garp Ocakları denizcileri], muhtemelen bir İtalyan limanında su tedarikinde (solda; Raffi Portakal Arşivi).

merakediyorum@googlegroups.com

Ceriale yakınlarındaki Peagna Köyü'nün panoraması (sağda). 17. Yüzyıl'da Akdeniz'de bir Osmanlı-İspanyol deniz savaşı (en sağda); Osman Nuri Paşa'nın yağlıboya bir tablosu (Raffi Portakal Arşivi). Ceriale Türkleri hakkındaki ilk araştırma, 19. Yüzyıl başında, ikincisi de "Ceriale'de Türkler" adı altında 1890'da yapılmıştır (sağ altta).

lıkçı, önce bunları İspanyol gemileri zannederler. Muhtemelen de Burghetto'dan su alacaklarını düşünürler.

Hatta askerler karaya çıkarken de balıkçılar hâlâ aynı düşüncededirler. Bu noktada, Cezayirli korsanların gemilerine çektikleri bayraklar ve giydikleri elbiselerle, onları yanılttıkları düşünülebilir...

ÖNCE BORGHETTO

Ama az sonra gerçeği fark eden balıkçılardan biri, arkebüzüyle ok atmaya ve 'Türkler, Türkler...' diye bağırmaya başlayınca, hemen evlerine koşarlar.

Saldıranların başında, Borghetto'dan çıkma ve din değiştirmiş olduğunu söylediğimiz o kişi bulunmaktadır. Bu adam önce, eskiden efendisi olan birinin evine gidip kapıya vurur. İtalyanca olarak, "Usta uyan gemiye gideceğiz" der.

Adam yataktadır ve henüz güneş doğmamıştır: 'Daha erken' deyince, mürtedi, 'Kapıyı kırarız' demekle yetinmez, gerçekten kapıyı o anda kırar ve arkadaşlarıyla birlikte, evi soyar.

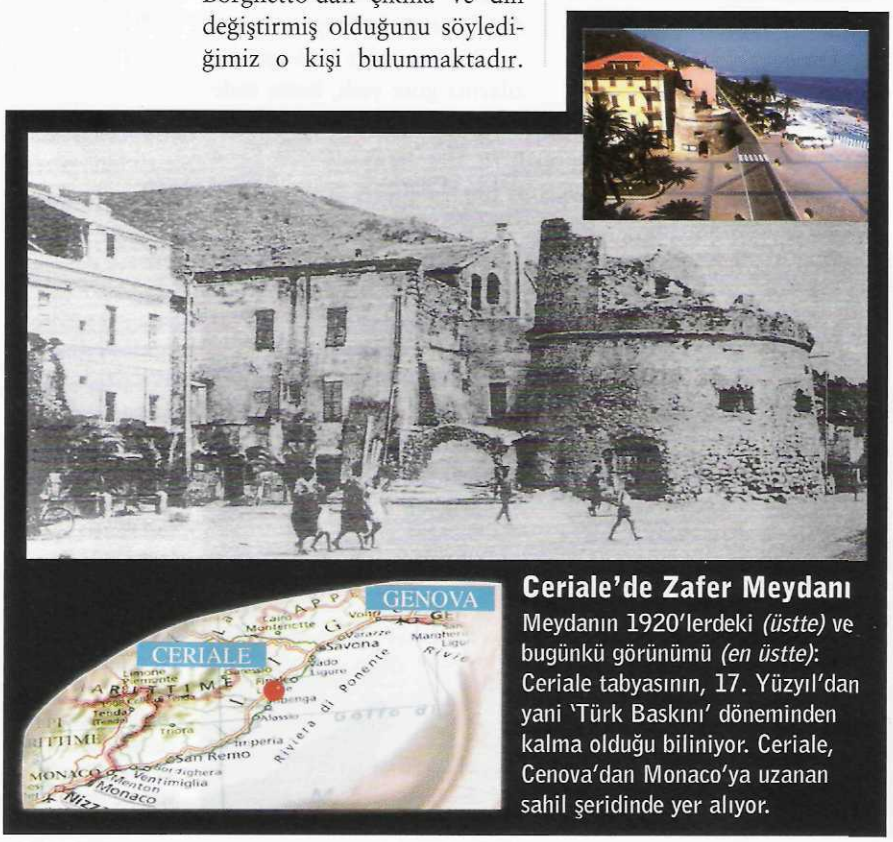
Diğer evlere de saldırılır; dört kadın, üç çocuk, on iki erkek esir alınır. Bu arada iki kadın ölür. Çevreden yardım gelince de Türkler üç ölü bırakarak kaçarlar. Bir grup da kasabanın kilisesine saldırıp papazları esir almıştır.

SIRA CERIALE'DE...

İyi korunan Borghetto'da daha fazla bir şeyler elde edemeyince, Cezayirli korsanlar hep birlikte Ceriale'ye yönelirler. Önce 300 korsan sahile çıkar. Sonra bunların sayısı 800'ü bulur. Başlarında yine Borghettolu Hıristiyan 'mürtedi' vardır.

Sokaklarda önlerine çıkanı tutuklar, çevreye nöbetçiler yerleştirir ve onları yüksek sesle 'Türkler, Türkler...' diye bağırttırırlar. Böylece uyanıp sokağa fırlayanları da kolaylıkla yakalarlar. Silahla karşı koyanları da zararsız ha-

Ceriale'de Zafer Meydanı
Meydanın 1920'lerdeki *(üstte)* ve bugünkü görünümü *(en üstte)*: Ceriale tabyasının, 17. Yüzyıl'dan yani 'Türk Baskını' döneminden kalma olduğu biliniyor. Ceriale, Cenova'dan Monaco'ya uzanan sahil şeridinde yer alıyor.

le getirirler.

Kiliseyi de basan korsanlar, çan kulesine tırmanıp kaçmayı başaran rahibi elden kaçırırlar; ama aynı yoldan kurtulmaya çalışan sekiz kişi, kule ateşe verilince yanıp kül olur. *Kilisedeki bütün kıymetli* eşya yağmalanır, haçlar kırılır. Korsanlar götüremedikleri eşyaları da yakarlar.

Ceriale'deki çatışmalarda 22 kişi ölür; 64'ü erkek, 125'i kadın, 94'ü de çocuk olmak üzere, 283 kişi esir alınır... Daha sonraları Ceriale Belediyesi esir sayısının 307 olduğunu ileri sürmüştür. Korsanların da 30 ölü verdiği bilinir. Maddî zarar 50 bin scudi olarak hesaplanır; bunun 2 bini kiliseye aittir. Ganimet olarak bez, altın, gümüş, kürek gibi şeyler götürülmüş; korsanlar götüremediklerini de kırıp dökmüşlerdir...

CENOVA YARDIM ETMEZ

Haber çevreye hemen yayılır ama yardımda geç kalırlar. Gemiler esirleri de alıp gider. Bunun üzerine kurtarılmaları için fidye ödeme çabaları başlar. Cenova Senatosu'ndan yardım istenirse de gelmesi gecikir. Durum Cerialelileri yakınlarını kurtarmak için mallarını (daha çok ev ve arabalarını) satmaya zorlar. Genel inanç, Cenova Cumhuriyeti'nin yardım etmediği yolundadır.

Olayların temelinde bulunan mürtedinin akıbeti konusunda iki farklı iddia var: Bazılarına göre, bir evden kafasına atılan çiçek saksısı ile, diğerlerine göre ise, kapısını zorladığı bir kadın tarafından öldürülmüş. Hemen ölmediğini, korsanlar tarafından gemiye taşındığını, yolda ölünce cesedinin denize atıldığını ileri sürenler de var.

Reislerinin adı 'Ciribi' ya da 'Cilibi' (büyük bir olasılıkla 'Çelebi') olan korsanlarla fidye pazarlıkları, Tunus yakınındaki, Cenova'nın kontrolünde olan Tabarka Adası'nda yapılır. Cenova'dan gönderilen bir temsilci görüşmeleri yürütür. Kısmen ailelerin, kısmen de hayır kurumla-

Pîri Reis'in haritalarında...

Pîri Reis *(üstte; Münif Fehim'in bir illüstrasyonunda)*, 1521'de yazıp Kanunî Sultan Süleyman'a sunduğu 'Kitâb-ı Bahriye'sinde (Denizcilik Kitabı) bütün Akdeniz sahilleri gibi Ligurya bölgesini de ayrıntılarıyla anlatır. Savona ile San Remo arasında bulunan Ceriale, o çağda ancak birkaç yüz nüfuslu bir köy olduğundan (1890'larda bile nüfusu sadece 1.000'dir) Pîri Reis'in portolanlarında gösterilmemiştir *(altta; Pîri Reis'in, kendi haritasındaki figürü)*. Buna karşılık, "Bu fasıl Cineviz kıyılarını beyan eder" başlıklı bölümde, her liman, sahildeki her gözcü kulesi, her kilise belirtildiği gibi, birinden diğerine olan uzaklık da 'mil' olarak kaydedilmiştir. Bunların dışında, gemi demirlemeye ve su almaya uygun yerlerin bile belirtilmesi, 16. Yüzyıl'da Türkler'in Akdeniz'e egemen olurken bilinçli hareket etmiş olduklarını kanıtlıyor.

Ceriale'de 1981'de düzenlenen ilk resim yarışmasına 'Türkler Birinci Ödülü' adının verilmesi, bu bölgedeki 'turistik' etkinliklerin ilki olmuş (sol üstte). 1920'li yıllarda Ceriale sahilinde, deniz kenarında çamaşır yıkayan kadınlar (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

rının katkısıyla esirlerin serbest bırakılmaları planlanır.

Ancak aileler paylarına düşen bedeli yüzde 5 faizle 20 yılda kredi kurumlarına ödemek zorundaydılar. Esirlerin bazıları hemen serbest bırakılmış bazıları -herhalde ödemenin gecikmesi nedeniyle- daha uzun süre beklemişlerdir.

Bu durum, iki konuda karışıklığa yol açar: Birkaç ay içinde geri dönen kadınlar arasında, 'Türklerden' hamile kalanlar vardır. İşte bu yüzden, Cerialelilere 'Türk' lakâbı yakıştırılır. Geç dönenler ise, geride bırakmış oldukları eşlerinin başkalarıyla evlenmiş olmasının yanı sıra, miraslarının da paylaşılmış olması nedeniyle büyük sorunlar yaşarlar.

HIRİSTİYANLAR DA TÜRKLER KADAR 'PİRAT'

Bütün belgelerin, 'Türk'ün Hıristiyanlığın en büyük düşmanı sayıldığı 17. Yüzyıl'a ve getirilen yorumların da, 19. Yüzyıl'da "Türklerin geldikleri yere, Asya'ya dönmeleri gerektiğinin" herkesçe benimsendiği döneme ait olması, dikkatlerden kaçmıyor.

Ama şimdilerde, her şeyi Türkleri suçlayarak izah etmenin yeterli olmadığını fark edenler var. Prof. Gallea bunlardan biri.

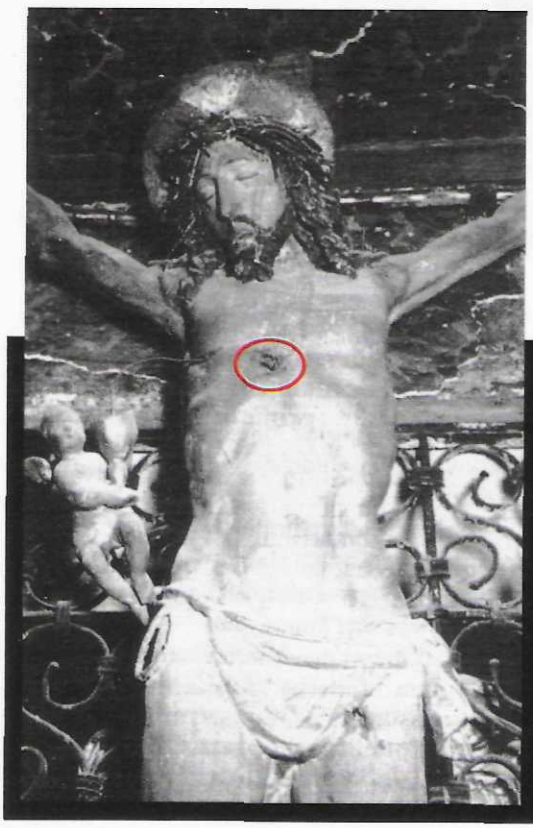
Özellikle, bölge halkının toplumsal belleğine yerleşmiş inançları irdeleyerek konuya yaklaşıyor Prof. Gallea:

"Uzun süre bu olay İtalyan tarihçileri tarafından Akdeniz tarihinin en vahşi hadiselerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Halkın belleğine, kişisel nedenlerle eylem yapan Hıristiyan 'dönme' ve 'inkârcı'ların eylemi niteliğiyle, bir 'kudurmuş köpekler' (cani sciolti) eylemi olarak yerleşmiştir. Olay Türklere mal edilir ama Ceriale yakınındaki Borghetto Santo Spirito kasabasından insanların da karıştığı bir oluşumdur. Buradan bir genç, Cerialeli bir kızla sevişmiş ve evlenmeye talip olmuş, ancak kızın babasının karşı çıkması üzerine, Cezayir'e geçmiş ve Müslüman olduktan sonra intikam almak için bu seferi düzenlemiştir."

Venedikli Giorgio Sideri'nin Akdeniz haritası (sağda).
'Sagra dei Turchi'nin bu yılki festival mönüsü (sağda).
Bu yıl 24. kez düzenlenen 'Sagra dei Turchi'nin 2 yıl önceki afişi (sağda, ortada).
Yerel basında yer almış bir karikatürde İtalyan tarihçi Prof. Gallea (sağ altta).

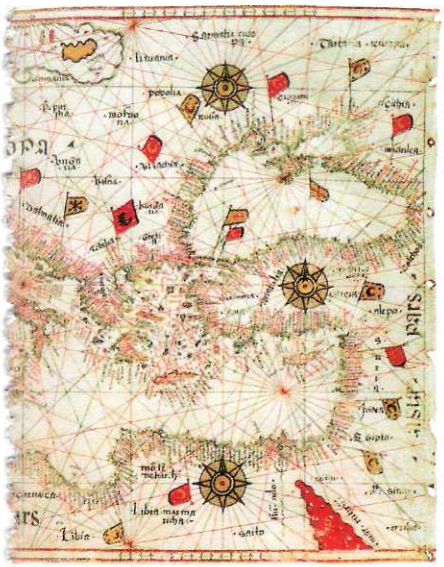
Türklerin İsa'sında kurşun izi...

Ceriale'de korsanlar kasabanın kilisesini bastıklarında, Hazreti İsa heykeline de ateş etmişler. Efsaneye göre, göğsünün sağ tarafından vurulan İsa'nın bu yarasından kan akarmış. Bunun kanıtı olarak da heykelin üzerindeki kurumuş kan izleri gösteriliyor. Her istendiğinde bereketli yağmurlar yağdırdığı ileri sürülen bu heykele 'Cristo dei Turchi' adı verilmiş...

Prof. Gallea'nın asıl ilgi çeken tezi, o dönemdeki Hıristiyanlığın iç çekişmeleriyle ilgili yorumunda yatıyor. Şöyle özetleyebiliriz:

1618 ile 1648 arasında, Avrupa'da din çekişmesi ağırlıklı 30 Yıl Savaş-

ları sürmektedir. Genellikle Katolik dinine bağlı olan İtalya'da, Engizisyon Mahkemesi etkilidir ve Protestanlara karşı mücadeleyi sürdürmektedir.

Dolayısıyla, başka nedenlerle çıkan muhalefetleri de engelleme yolunda, bütün Hıristiyanlar için sevimsiz olan İslâm-Türk suçlamasını kullanmak işlerine gelir.

Böylece, şimdiye kadar pek yaygın olan, sadece Garp Ocakları'na yani 'Türklere' deniz soyguncuğu anlamına gelen 'pirat'lığı [pirate], Avrupalılara yani Hıristiyanlara ise, bir devlet kurumu olarak 'korsanlığı' [corsaire] lâyık görme alışkanlığı, terk edilmeye başlanmış bulunuyor.

Kongrenin açılış konuşmasında Ceriale Belediye Başkanı'nın sözleri de ilginçti:

Başkan, "Biz hepimiz 'pirat'ların evlatlarıyız" diyordu. Bir diğer konuşmacı da Akdeniz'de başka bir meslek olamayacağını şu sözlerle belirtiyordu: "O yüzyıllarda Akdeniz bugünün otoyollarının işlevini görüyordu. Karada yağmacılık sürüp giderken, denizde de onun benzeri 'pirat'lık çatışmaları yaşanmaktaydı." ■

'Garp Ocakları' nedir?

Barbaros ve kardeşleri, Kanunî Sultan Süleyman döneminde, Akdeniz'de faaliyet gösteren Türk korsanlarıydı. Kuzey Afrika'da başarılar kazanmış ve Cezayir'e sahip olmuşlardı. Osmanlı donanması, kara ordusu kadar güçlü değildi. Bu yüzden Kanunî Sultan Süleyman, Barbaros'u Osmanlı hizmetine girmeye çağırdı. Barbaros'un bu teklifi kabul etmesiyle Osmanlı donanması güçlenirken, Cezayir de Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Cezayir, Kuzey Afrika'daki ilk Osmanlı toprağı oldu. Ardından Tunus ve Trablus bölgesinin de Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Kuzey Afrika, Osmanlı'ya bağlı hale geldi. Bu toprakları yönetenlere 'Dayı' adı veriliyordu. Cezayir Dayısı, Tunus Dayısı ve Trablus Dayısı yeniçeri kökenliydiler. Osmanlılar tarafından bölgeyi yönetmek üzere görevlendirilen yeniçerilerin daha sonra yerli halktan süren soyları, bu ülkelerin yönetimini üstleniyorlardı. Osmanlı bu bölgeye, 'Garp Ocakları' adını verdi. 'Kuloğlu' da denilen 'dayılar' dışişlerinde Osmanlı'ya bağlıydılar. Ancak Osmanlı'nın Akdeniz'deki hâkimiyetinin bozulmasıyla bu bölgedeki yöneticilerin de İstanbul'la ilişkileri zayıfladı.

Ceriale'de Türk Festivali

İkinci Dünya Savaşı sonrasında turistik bir ağırlık kazanan Cenova ile Monaco arasındaki bölgede, Ceriale'nin de bir yeri var. Bu yıl 'Sagra dei Turchi' 24. kez düzenleniyor. 'Sagra' daha çok yeme içme ağırlıklı bir festival; bol müzikli ve içkili bir gece... Folkloristik ve mutfak zenginliği ağırlıklı 'Sagra dei Turchi'de 'Türk imajı' olarak, sadece şalvarlı ve peçeli garson kızlar var; geri kalan her şey İtalyan!.. Ceriale sözcüğü 'hububat' anlamına geliyor. Bir sahil kasabasına neden bu ismin verildiğini İtalyan tarihçiler de açıklayamıyorlar.

merakediyorum@googlegroups.com

Hürrem Sultan Müzikali

Tarihî kişiler ve oyun kahramanları...

Hürrem Sultan'ı Kanunî mi öldürttü!

Şu sıralar iki tiyatro oyunu ve bir müzikal ile ramp ışıkları altına çıkan Hürrem Sultan'ın renkli kişiliğine, tarihî gerçeklerin nasıl bir ışık tuttuğuna bakmakta da fayda var!

ADNAN NUR BAYKAL

Tarihimizin en renkli, en öne çıkmış şahsiyetleri günümüzün sanat yapıtlarında; bir romanda, bir tiyatro oyununda yahut bir müzikalde karşımıza çıktığında, izleyici ya da okur, bu 'kahramanı' ister istemez geçmişteki gerçek yaşamıyla kıyaslıyor.

Eserini şekillendirirken sanatçı, oluşturduğu roman, tiyatro ya da müzikalin böyle bir 'misyonu' olmadığını düşünse de, 'tarihî kişilik' bazen öylesine ağırlığını koyuyor ki ortaya, okur ya da izleyici, karşısındaki yapıtta, sanatçının vermek istediği değil, o tarihî kişiliği arıyor!

Öte yandan, 'klasik' bir bakış açısıyla oluşturdukları 'tarihî' yapıtta, tarihe sadık kalmaya çalışanlar da, birçok belirsizlikle, tarihçilerin ifadesiyle, "kuvvetli ve zayıf rivayetlerle" uğraşmak zorunda kalıyorlar!

'Hürrem Sultan' da işte sanatçıları bu tür zorluklarla karşı karşıya bırakan tarihî şahsiyetlerin en başında geliyor.

İlginçtir; tam da şu sıralar, son yılların 'Hürrem kitaplarını' bir tarafa bırakırsak, sanatseverler sahnelerde üç ayrı Hürrem Sultan izliyorlar. Bunlardan biri,

Muhtemelen 16. Yüzyıl'dan, Avrupa kaynaklı, madalyon biçimi bir Hürrem Sultan çizimi (sağda).

Gayriresmi Hürrem Sultan

Hürrem Sultan

Orhan Asena'nın İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nın kimi bölümlerinde, uzun yıllardan sonra, yeniden sahnelenen 'Hürrem Sultan' piyesi; diğeri yine Şehir Tiyatrolarının kimi sahnelerinde yer alan ve Özen Yula'nın yazdığı 'Gayriresmi Hürrem Sultan' piyesi; sonuncusu da, uzun bir süre İstanbul'da sahnelendikten sonra, şimdi turneye çıkmış olan ve Ertuğrul Ateş'in 'Genel Sanat Yönetmenliği' ile senaryo yazarlığını yaptığı 'Hürrem Sultan Müzikali'.

Engin Uludağ'ın yönettiği, dekorlarını Ersin Satgan'ın, kostümlerini de Duygu Türkekul'un hazırladığı ve geniş bir oyuncu kadrosunun yer aldığı Orhan Asena'nın Hürrem Sultan'ında; Kanunî Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'yı öldürtmeye karar vermesi süreci işleniyor. Yazar Orhan Asena bu süreçte, Hürrem Sultan'ın Kanunî üzerindeki etkisini vurguluyor.

Özen Yula'nın 'Gayriresmi Hürrem Sultan'ın da ise yazar, bir 21. Yüzyıl insanı olarak 'iktidardaki kadın' Hürrem Sultan'a, kadınlık durumunun, bir kadın olmasının özellikleri çerçevesinde yaklaşıyor.

Senaryosunu Ertuğrul Ateş'in Yıldız Çankaya ile birlikte hazırladıkları 'Hürrem Sultan Müzikali'nde ise, Mohaç Seferi'nde yakalandıktan sonra Kanunî'ye 'hediye' edildiğinden dem vurulan bir Hürrem Sultan anlatılıyor ve müzikalin finalinde, bu Hürrem Sultan, Kanunî'ye öldürtülüyor!

Şimdi, 'bilinen tarihî gerçekler' açısından bakıldığında, bu müzikalde, daha başından, ciddi hatalarla karşılaşıyoruz. Yapıt illa ki 'tarihî gerçeklere' uygun olmalı gibi bir takıntı içine girmek yanlış...

Zaten 'Gayriresmi Hürrem Sultan'ı izlerken örneğin, böyle bir 'talep' söz konusu bile olamaz: Orada yazar, Hürrem'e kadınlık sorunsalı çerçevesinde ve evrensel bir

Topkapı Sarayı Müzesi'nden bir 'Kanunî' ve bir 'Hürrem Sultan' tablosu (sol altta ve altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Hürrem Sultan'ın, aslı Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan, kendi el yazısından çıkma mektuplarından biri (sağda).

Venedik kaynaklı Kanunî ve Hürrem Sultan portreleri (en sağda).

platformda yaklaşıyor. Ama siz en basit ve bilinen tarihî gerçekleri yapıtınıza aktarıyorsanız, izleyiciye saygı açısından, belirli bir araştırma yapmış olmalısınız. Hürrem Sultan Müzikali'nin senaryosunu yazanların da bu çerçevede en azından, onu tanımaları gerekmez mi?..

Müzikal'de, Hürrem Sultan (Roxalana) Mohaç Seferi'nde (1526) yakalanıp kısa bir süre sonra Veziriazam İbrahim Paşa tarafından savaş ganimeti olarak Kanunî Sultan Süleyman'a hediye ediliyor.

Halbuki kayıtlara göre, Hürrem Sultan bu tarihte çoktan Kanunî'nin haremine girmiş, hatta ondan dört çocuğu olmuştur! Büyük oğlu Şehzade Mehmed beş, kızı Mihrimah Sultan dört ve Şehzade Selim de iki yaşına gelmişlerdir. Şehzade Bayezid ise bir yaşını doldurmaktadır.

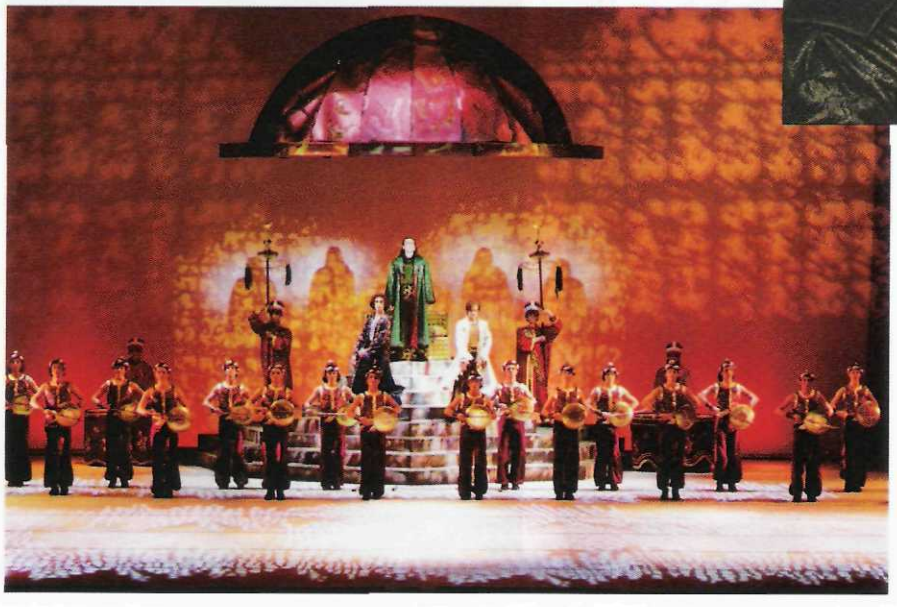
Ayrıca Hürrem Sultan Müzikali'nin finalinde Kanunî, Hürrem Sultan'ı öldürtüyor... Halbuki kayıtlara göre, Hürrem Sultan 50'li yaşlarında eceliyle ölür. Hürrem Sultan'ın öldürülmesi hakkında, en ufak, en zayıf bir ima, bir rivayet bile yoktur!

Üstelik Müzikal'deki aykırılıklar, örneğin Şehzade Mustafa'nın 11 yaşında Mohaç Meydan Muharebesi'nde Osmanlı ordusunu yönetmesi ya da Hürrem Sultan'ın Harem'i yakması; farklı bir kurgunun gereği olarak oyunun içine yerleştirilmiş anlamlı fanteziler de değil!

Ancak bütün bunların ötesinde, sorumlu bir tarih bilinciyle olaylar incelendiğinde; gerek Hürrem Sultan'ın kökeni ve Saray'a getirilişi gerekse de Kanunî ile aralarındaki aşk ilişkisi hakkında, elde ayrıntılı bilgiler olmadığı da bir gerçek...

Kanunî Sultan Süleyman'ın Batı kaynaklı bir gençlik portresi (sağda).

Hürrem Sultan Müzikali'nden bir sahne (altta).

Öyle ki, Hürrem Sultan'ın Kanunî'ye yazdığı mektuplardan yalnızca yedisi günümüze kalmış; mektuplarda tarih de yok. Kanunî'nin Hürrem Sultan'a yolladığı bilinen mektupları da ortada yok... İşte bu çerçevede biz de, meraklı okurun, müzikal ve tiyatro izleyicisinin aklına ilk gelebilecek birkaç sorunun titiz ve ayrıntılı yanıtlarını araştırdık...

Hürrem Sultan, Saray'a ne zaman getirildi?

Bazı tarihî kaynaklarda, 1500'den 1508'e kadar uzanan tarihlere rastlamak mümkün. Hürrem Sultan'ın doğum tarihinin kesin olarak bilinmediğini göstermek için, ciddi

eserlerde, '1500?' şeklindeki sorulama ibaresi yer alır. Harem'e getirilen cariyelerin doğum tarihleriyle ilgili belge yoktur. Yalnızca bu cariyelerden doğan şehzadelerin doğum tarihleri bellidir...

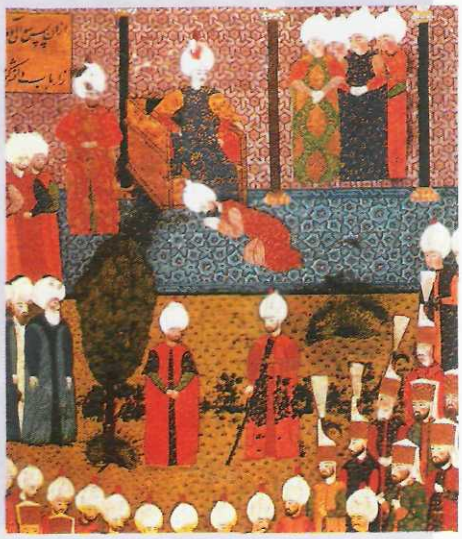
Hürrem Sultan'a ilişkin en erken sabit tarih, ilk oğlu Şehzade Mehmed'in doğum yılı olan 1521-1522'dir (Hicri 927). Hürrem Sultan'ın, Kanunî Sultan Süleyman'ın karşısına çıkarılmadan, bir süre eğitim görmüş olması gerekir. Demek ki, Hürrem Sultan'ın Saray'a getirilmesi için, son tarih 1520 veya 1521'dir.

Ama daha öncesi de olabilir. Bir cariyenin Saray'a getirilip eğitildikten hemen sonra padişaha takdim edilmesi şeklinde bir kural yoktur; cariye bir köşede zamanını bekleyebilir. Ayrıca cariye, padişah tarafından beğenilince, çocuğu oluncaya kadar da bir sürenin geçmesi gerekir.

Bir Venedik elçilik raporunda, "çok güzel

Hürrem Sultan'ın tutkusu: Oğullarının saltanatı

Hürrem Sultan, Kanunî tahta çıktıktan *(sağda)* bir yıl sonra ilk çocuğu Şehzade Mehmed'i (1521) dünyaya getirerek 'Haseki' olur. Bundan beş yıl önce de Şehzade Mustafa'yı doğurmuş olan Haseki Mahidevran ile uzun bir mücadeleye girişen Hürrem, yerini sağlamlaştırmak için Mihrimah Sultan'ı (1522), şehzadeler Abdullah'ı (1523), Selim'i (1524), Bayezid'i (1525) ve Cihangir'i (1531) doğurur. Kanunî'yi geleneklerin dışına çıkarak kendisiyle evlenmeye ikna eden Hürrem Sultan, Mahidevran'ın uzaklara, Manisa'da sancakbeyi olan Şehzade Mustafa'nın yanına yollanmasını sağlar. Osmanlı Hanedanı'nın sürekliliğini ve Harem'in disiplinini sağlayan, Kanuni'nin çok sevdiği annesi Hafsa Sultan'ın 1534'te ölmesinden sonra, Harem'in tek hâkimi Hürrem Sultan olur... Kızı Mihrimah Sultan'ın eşi, Damat Rüstem Paşa'nın iki defa uzun süre veziriazamlık yapmasını sağlayan Hürrem Sultan, ileride tahta kendi oğullarından birinin çıkabilmesi için çalışır. Bu nedenle Hürrem Sultan, Şehzade Mustafa'yı tutan Veziriazam İbrahim Paşa'nın

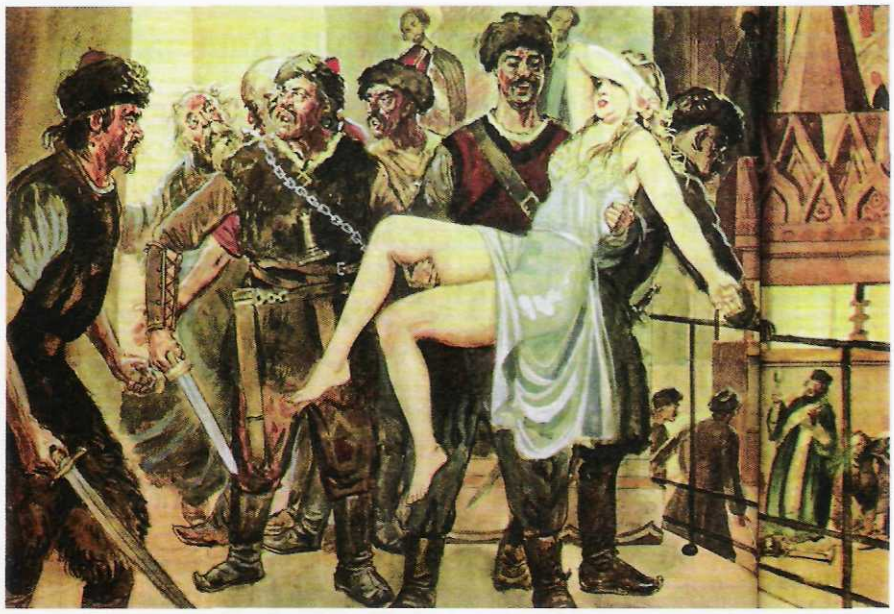

(altta, en sağda), Kara Ahmed Paşa'nın ve Şehzade Mustafa'nın Kanunî tarafından öldürtülmelerinden hep sorumlu tutulmuştur... Şehzade Mustafa *(altta)* boğdurulduktan sonra, Hürrem Sultan, 1558'de, 50'yi aşkın bir yaşta iken ölür... Hürrem'in ölümünden sonra, tahta geçmesini istediği oğlu Şehzade Bayezid, kardeşi Şehzade Selim ile silahlı mücadeleye girişir. Kanunî'nin Selim'e yardım etmesi üzerine, mücadeleyi kaybedip İran'da Şah Tahmasb'a sığınan Bayezid, uzun pazarlıklar sonucu Şah tarafından Şehzade Selim'in adamlarına teslim edilir; kendisi ve oğulları, hemen öldürülür... Hürrem Sultan, tahta aday üç oğlunun (diğer iki oğlu Abdullah ve Mehmed ecelleriyle ölmüşlerdi) hayatlarını koruyabilmek için, var gücüyle mücadele eder. Ölümcül taht yarışı içinde, Cihangir üzüntüsünden ölür; Kanunî'ye benzeyen cengaver Şehzade Bayezid ise öldürülür... Ama yine de Hürrem Sultan'ın istediği olur; 1566'da Kanunî'nin ölümünden sonra, Hürrem'in oğullarından biri, görünüş ve davranış olarak Kanunî'ye en çok benzeyen Şehzade Selim, 'II. Selim' olarak Osmanlı tahtına oturur *(solda).*

merakediyorum@googlegroups.com

Münif Fehim'in çizgileriyle Hürrem Sultan efsanesi

Ünlü illüstratör, gazete ve kitap kapağı ressamı Münif Fehim, Hürrem Sultan'ın milliyeti hakkındaki kimi söylentilerden hareketle yukarıdaki çizimi yapmıştır: 'Kırım Tatarları'nın minyester üzerine yaptıkları bir akın sırasında esir alınmış bir papazın kızıdır' Hürrem Sultan...

değil; ama cazibeli" diye tanımlanan Hürrem Sultan'a, Saray'a getirelen her cariyeye yapıldığı gibi, özelliğine uygun yeni bir ad verilir: Bu da, Farsça 'şen, güler yüzlü ve gönül açan' anlamında kullanılan 'Hurrem' sözcüğüdür. Çok güzel olmasa da, cazibe ve girişkenliğiyle Hürrem'in Kanunî'ye ulaşmakta çok vakit kaybetmediğini düşünebiliriz.

Kırım Tatarları tarafından yurdundan alındığı kesin olarak kabul edilen Hürrem Sultan, 1520'de tahta çıkan Kanunî'ye şehzade iken de, padişah olduktan sonra da takdim edilmiş olabilir.

Hürrem Sultan'ın kendi el yazısıyla yazmadığı birinci mektubunda, "Benim sultanum, sormuşsuz ki, eğer yazımı okumuş olsan dahı ziyade hasretler yazardım" cümlesi yer alır. İçerdiği olaylara bakılarak, 1526'da yazıldığı tahmin edilen bu mektup, Hürrem Sultan'ın o tarihte Türkçe'yi yeterince iyi bilmediğini gösterir. Demek ki Hürrem Sultan'ın Kanunî'ye padişah olduktan sonra takdim edilmiş olması, daha kuvvetle muhtemeldir.

Hürrem Sultan'ın Kanunî'ye Kırım Hanı tarafından veya sonradan veziriazam olan İbrahim Paşa tarafından hediye edildiğine dair rivayetler de bulunmaktadır. İlk çocuğu Mehmed'i doğurduğunda, Hürrem Sultan 14 yaşında olsa, kendi doğum yılı 1507 veya 1508 olur. Oğlunu doğurduğunda 21 veya 22 yaşında olsa, Hürrem Sultan'ın doğum tarihi 1500 çıkıyor. Kanunî Sultan Süleyman'ın doğum tarihi ise 1494'tür.

Hürrem Sultan'ın kökeni neydi; Saray'a nereden geldi?

İsmail Hami Danişmend, 'İzahlı Osmanlı Kronolojisi'nde, Hürrem Sultan hakkında bize şu açıklamayı yapar: "... aslen Rus, Leh (Po-

Tobias Sitimmer'in bir 'Kanunî' tablosu ile anonim ve tarihsiz bir 'Hürrem Sultan' portresi (sağda, en üstte). **16. Yüzyıl kaynaklı bir minyatür detayında Kanunî** (sağda). **Topkapı Sarayı'nda, Hasoda'yı çevreleyen ve Harem'e giden çift sıra sütunlu revak** (sağda).

lonyalı), Fransız ve hatta Çerkez olduğuna ait bir takım rivayetlere tesadüf edilir, fakat her halde Fransız ve Çerkez olmadığı muhakkaktır. Genellikle Rus olarak gösterilmesi de, Kırım Tatarlarının kendisini Dinyester üzerinde yaptıkları bir akın hareketinde esir almış olmalarından mütevellit olmak lazım gelir, nispeten daha kuvvetli bir rivayete göre, Leh cinsindendir. Memleketinin Galiçya'da Rohatyn / Rogatino şehri olduğundan bahsedilir. Bir rivayete göre babası bir piskopostur."

Çağatay Uluçay ise 'Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları' adlı yapıtında, Danişmend'in bu açıklamasını tekrarlayıp ufak bir 'ipucu' verir: "... milliyeti hakkında çeşitli rivayetler vardır: Bazı tarihçiler Çerkez, bazıları da Fransız, Rus, Leh olduğunu söylemektedirler. Bugüne kadar bu hususları aydınlatacak yeni vesikalar bulunmamaktadır. Ancak Hurrem'in 'b'leri 'p' şeklinde telaffuz etmesi ve yazması, filologlara milliyetinin tayini hususunda yardım edebilir."

Hürrem ile Kanunî ilişkisi, büyük bir aşk mıydı?

Değerli tarihçi Halil İnalcık, "Padişahla cariye arasındaki zoraki ilişki, gerçek aşkın doğmasında bir engeldi. Fakat, bazen gerçek bir aşk doğabilirdi; Hürrem ile Süleyman arasında olduğu gibi... Hürrem, kocasına mektuplarında, 'Canım paresi sultanım', 'Sevgili şahım', 'Gözümün nuru sultanım' diye hitap eder" diyor.

Kendinin ve çocuklarının geleceği Kanunî'nin iki dudağı arasında olan, Kanunî'nin ölümüyle, Eski Saray'da bir köşeye atılabilecek ve oğullarının öldürülmesine şahit olabilecek bir Hürrem Sultan, Kanunî'ye âşık olduğunu söylemeyip de ne yapacaktı?

Konumu gereği, yalnızlığa mahkûm olan Kanunî, Hürrem Sultan'ın kendisine gösterdiği ilgiye, her konudaki sırdaşlığına karşılık vermeyip, yalnızlığını paylaşabileceği bu tek insandan mahrum mu kalacaktı? Ama acaba bu ilişkiye aşk mı denir?

Hürrem Sultan, kendi oğullarının geleceklerini teminat altına alabilmek için, üvey oğlu Şehzade Mustafa'nın Kanunî tarafından öldürülmesini 10 yıl beklemek zorunda kalır.

Kanunî, sanıldığı gibi Hürrem Sultan'a gerçekten âşık olsaydı, büyük şehzade Mustafa 40 yaşına yaklaşıp kendi tahtı için tehlike oluşturana kadar, Hürrem Sultan'ın bu arzusuna karşı koyabilir miydi?.. ■

Kanunî'yi son yıllarında resmetmiş Nigârî'nin minyatüründen detay (solda, ortada). **Münif Fehim'in çizgileriyle bir Hürrem Sultan** (solda). **Topkapı Sarayı Haremi'nde Valide Sultan Taşlığı** (solda).

'Hürrem Sultan ile Söyleşi'

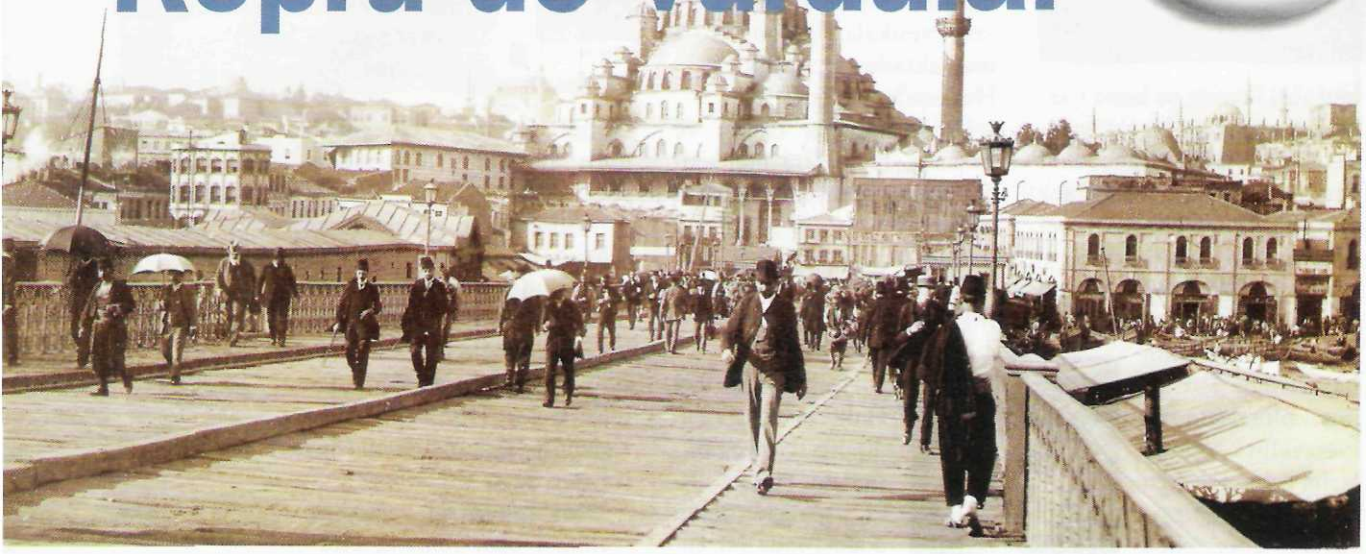
Adnan Nur Baykal'ın 'Hürrem Sultan ile Söyleşi' adlı yapıtı, Mart 2004'te, bir Sistem Yayıncılık kuruluşu olan Galata'dan çıktı. Kitabına ilişkin olarak, "Ben kendimce, 'içeriğe' uygun bir 'biçim' seçtim" diyen Baykal, Hürrem Sultan'ı anlatırken düşülebilecek tarihî hataları en aza indirgemek için, 'söyleşi' biçimini seçtiğini vurguluyor.

merakediyorum@googlegroups.com

İttihat ve Terakki'ye muhalif gazeteci

Hasan Fehmi'yi Köprü'de vurdular

Yazılarıyla 'iktidarı sarsan adam' olarak tanınan Serbestî gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey, 6 Nisan 1909 akşamı, Galata Köprüsü üstünde öldürüldü. Hasan Fehmi, 95 yıl boyunca öldürülecek 63 gazeteciden ilki idi.

ERTAN ÜNAL

Üzerindeki damgadan, 9 Mart 1909'da Manastır'dan gönderildiği anlaşılan mektuptaki ifade gayet açıktı; sanki yaklaşan ölümün bir habercisi gibiydi.

"Açık imzamı koymaktaki mahsurları taktir buyuracağınıza inanıyorum" diye başlıyordu mektup, şöyle devam ediyordu: "Hatta bu satırları bile kendi yazımla takdim etmiyorum. Şimdiki hükümeti tutan komita tarafından sizin ve sizden sonra öteki muhalif kalem erbabının öldürülmesine kesinlikle karar verilmiştir. Bunu güvenilir bir şekilde öğrendim. Bu durumu ihbar etmekle vicdanî bir görevi yerine getirdiğime inanıyorum. Dikkatli olunuz. Cenab-ı Hak sizi korusun, himayesini bir an bile esirgemesin."

Hasan Fehmi'nin öldürülüşünü ve cenaze törenini okurlarına aktaran dönemin ünlü Servet-i Fünûn dergisi (sağda).

Hükümete muhalefetiyle tanınan 'Serbesti ' gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey, kendisine gönderilen ve 'meçhul bir dost' imzasını taşıyan mektubu ikinci kez okuduktan sonra, derin bir düşünceye daldı.

Ne yapması gerektiğini düşünüyordu. Sonunda mek-

tubu yakın dostlarına gösterip bu konudaki fikirlerini almaya karar verdi. Bunların başında, İkdam gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet Bey geliyordu.

MEŞRUTİYET ORTAMINDA...

Hasan Fehmi, eldeki yetersiz bilgilere göre, Mülkiye'yi bitirdikten sonra, dönemin baskıcı rejiminden kurtulmak amacıyla Paris'e gitmiş, burada Jön Türkler ile birlikte, ülkenin özgürlüğe kavuşması için çaba harcamıştı.

Daha sonra Mısır'a giden Hasan Fehmi, II. Meşrutiyet ortamında, İstanbul'a dönmüştü.

Basın üzerindeki sansür ve kısıtlamaların kalktığı bu dönemde, yayımlanan gazete sayısı da hızla artmıştı. Ama bu arada, İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyet öncesindeki gizli örgütlenme döneminde, üyesi olmamış kimselere 'soğuk' bakıyordu.

Bunlardan bir kesimini oluşturan Abdülhamid dönemi 'siyasi mağdurları', Avnullah Kâzımi'nin kurup başkanlığını üstlendiği, yarı siyasî bir dernek denilebilecek 'Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'nde örgütlendiler.

Tek parti yönetiminin sakıncalarına dikkatini çeken Fedakâran-ı Millet, İttihatçıları sert bir dille eleştirmeye girişti.

Cemiyetin yayın organı, ilk sayısı 16 Eylül 1908'de çıkan 'Hukuk-ı Umumiye' gazetesiydi. Gazetenin Mevlanzade Rifat, İbnü'l-Mahmud Asım, Şirvanizade Mehmed Tahir gibi belli başlı yazarlarının arasında, Hasan Fehmi Bey de vardı...

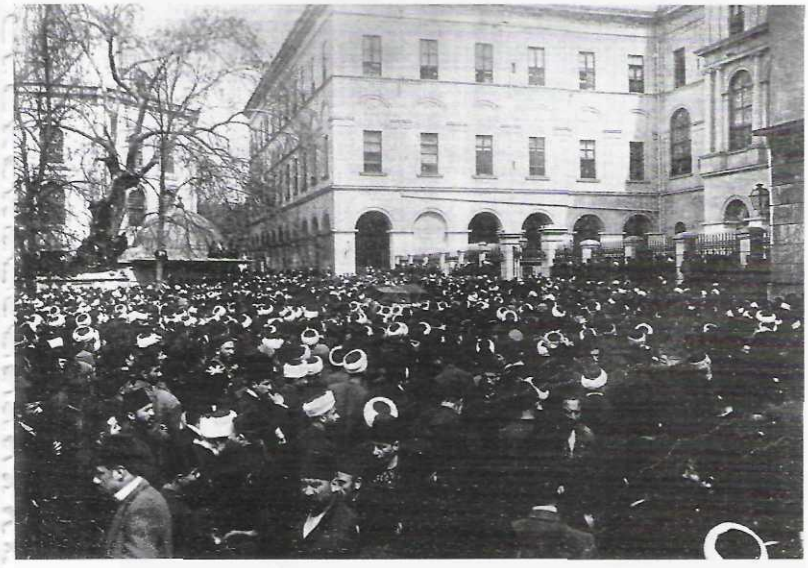

II. Meşrutiyet'in Meclis-i Mebusan'ı (solda). II. Meşrutiyet döneminin Hasan Fehmi tarafından Sultanahmet'te düzenlenen ilk ve son 'basın özgürlüğü' mitingi (altta).

Giderek -15 bini İstanbul satışı olmak üzere- 30 bin tiraja ulaşan (o döneme göre önemli bir rakam) Hukuk-ı Umumiye, başlıca üç hedefe yöneldi: Abdülhamid ve çevresindekilerden hâlâ iş başında bulunanlar, İttihatçılar, bir de henüz iktidarı tam olarak ele geçirmemiş olan İttihat ve Terakki'nin hükümet işlerine karışması yüzünden yönetimde baş gösteren yolsuzluklar...

Bu arada Hasan Fehmi Bey, 12 Kasım 1908'de çıkan 'Serbestî' gazetesinin başyazarlığını da üstlenlendi. Gazetenin sahibi 'Radikal Avam Fırkası' adına Mevlanzâde Rifat Bey idi. 35,8- 48,5 santim boyutlarındaki bu ilginç akşam gazetesi, iktidara muhalefetiyle tanınıyordu.

Dönemin güçlü *İttihatçı lideri* Talat Bey, Meclis-i Mebusan'daki İttihatçı grubun da başındaydı (sol üstte). Hasan Fehmi'nin cenaze töreni: Genç gazetecinin eller üstündeki tabutu, binlerce İstanbullu tarafından Meclis-i Mebusan'ın o yıllarda toplanmakta olduğu Ayasofya yakınlarındaki büyük binanın önüne getirilmişti (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Tarihçi Ahmet Refik anlatıyor:

'Katiller himaye olunurdu'

Tarihçi Ahmet Refik Altınay, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra işlenen siyasî cinayetlerde katil ya da katillerin neden yakalanmadığını, 1919'da kaleme aldığı 'İki Komite, İki Kıtal' başlıklı yazısında şöyle anlatır: "Bir muharrir veya vatanın saadeti namına hakikati söyleyen, İttihad'ın (İttihat ve Terakki) şakavetlerini (haydutluklarını) tel'in eden (lanetleyen) bir zat öldürüldüğü zaman, içlerinden bir zabit (subay) bu gaddarane vazifeyi deruhte eder (yüklenir), cinayetin nerede ve nasıl ifa edileceği tayin olunur, o mıntıkada polis de işten haberdar edilirdi. Bedbaht adam, kalbi vatan endişesiyle müteessir, evine veya gazetesine giderken katil bir kurşunla yere serilirdi. Ertesi gün gazetelerde uzun uzadıya katilin izi aranır, bittabi bir şey keşfetmek kabil olmazdı. Hükümetin ve zabıtanın yardımıyla işlenen bu cinayetler hep cezasız kalır, hiçbir ceza görmeyeceğine emin olan zabit de 'İttihat Fedaisi' namıyla himaye olunurdu..."

II. Meşrutiyet'in ilanı ülkeye yeni umutlar, yeni coşkular getirmişti. Halk, belirli bir özgürlük havası içinde, her şeyin kısa sürede düzeleceğine inanıyordu. Sorunlar çözümlenecek, ülke düzlüğe çıkacaktı... Oysa genç ve idealist gazeteci Hasan Fehmi Bey, hiç de aynı fikirde değildi. Sonraları partileşen İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidar üzerindeki etkisini, ordu ve yeni seçimler sonucu oluşan Meclis'te iyiden iyiye artırmıştı.

Hiçbir şey, gösterilmek istendiği gibi güllük gülistanlık değildi. Balkanlar her an patlamaya hazır bir barut fıçısıydı; Bulgaristan'da durum iyice karışmış, farklı milletler arasındaki ayrılıkçı girişimler artış göstermişti.

Bu tablo karşısında Hasan Fehmi Bey, hiç çekinmeden kaleme sarılıp, İttihat ve Terakki'nin tutumunu eleştiren yazılar yazmaya başladı. Eleştirilerin dozu giderek artıyordu. Bu alanda yalnız da değildi: Murad Bey de Mizan gazetesinde İttihatçıları eleştirmekteydi.

İLK VE SON MİTİNG

İttihat ve Terakki, muhalif basını susturmak gayesini taşıyan, ancak kendi ifadesine göre, 'basındaki anarşiyi önlemeye yönelik' yeni bir 'Matbuat Kanunu' tasarısı hazırlattı.

Yeni tasarı, basına sansür getirmiyordu; ama hükümete gazete ve dergi kapatma yetkisi vermekteydi ve bu madde, siyasî amaçlı olarak kullanılmaya elverişliydi. Tasarının maddelerini inceleyen Hasan Fehmi, diğer gazeteci arkadaşlarıyla bir araya gelerek, Sultanahmet Meydanı'nda bir protesto mitingi düzenletti.

Bu miting, II. Meşrutiyet döneminde 'matbuat hürriyeti' adına yapılmış ilk ve son miting oldu ve Hasan Fehmi Bey de, iktidarın kara listesine alındı... Önce para, mevki gibi tekliflerle 'yola getirilmeye' çalışıldı, ancak bu teklifleri şiddetle reddedince, bu kez ölüm tehditleri yağmaya başladı...

Hasan Fehmi Bey, kendisine gelen mektubu önce İkdam gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet Bey'e gösterdi. Mektubu verirken gülerek, "İdamıma hükmetmişler" diyordu meslektaşına. Ahmet Cevdet Bey işin üzerinde ciddiyetle durdu. Hemen Sadrazam Hü-

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün, Ayasofya'nın karşısındaki Meclis-i Mebusan binası önünde yapılan töreni İstanbul halkı dikkatle izliyordu (sağda, en üstte). **Gazeteci Hasan Fehmi öldürüldüğünde, Sadrazam, Hüseyin Hilmi Paşa idi** (sağda, ortada). **Meşrutiyet'in ilanından sonra, 31 Mart İsyanı'na giden buhranlı günlerde, İstanbul sokaklarında bir gösteri** (sağda).

II. Meşrutiyet sonrası İstanbul sokaklarından bir manzara: 'Yaşasın hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet!' sloganları arasında, 'Şanlı hürriyet rozetlerini' 10 paraya satan çocuklar (solda).

seyin Hilmi Paşa ile görüşmesini, durumu ona anlatmasını, bir süre ihtiyatlı davranmasını, hatta evinden bile çıkmamasını tavsiye etti.

SİLAH TAŞIMA ÖNERİSİ

Hasan Fehmi'nin diğer arkadaşlarının görüşleri de farklı değildi. Kimileri de bir silah edinmesini önerdiler. Ancak o bu tavsiyelerin hiçbirine kulak asmadı. Eleştirilerini yazmaya devam etti ve kısa sürede halk arasında, 'iktidarı sarsan adam' olarak tanındı. Kendisine bu kadar aşırı gitmemesini tavsiye edenlere, aldığı tehdit dolu mektuplarını hatırlatanlara ise, "Bir kişinin ölümünden ne çıkar?.." diyerek gülümsüyordu.

6 Nisan 1909 günü Hasan Fehmi, kendisini gazete idarehanesinde ziyarete gelen yakın arkadaşı mülkiye kaymakamı Şakir Bey ile birlikte, Beyoğlu'nda bir dostlarını ziyarete gitti. Dönüşte, Yüksekkaldırım'dan indiler. Galata Köprüsü'nün başında Şakir Bey, bir arabaya binmelerini teklif etti. Ancak Hasan Fehmi, "Canım sıkılıyor. Köprü'yü yürüyerek geçelim. Deniz havası belki asabıma iyi gelir" dedi.

Bunun üzerine iki arkadaş, Köprü'nün sağ tarafından yürümeye başladılar. Sohbet ederek yürürlerken, Köprü'nün o andaki olağandışı tenhalığı ve her zaman sıkça görülen polislerin yokluğu, dikkatlerini çekmedi.

Köprünün ortalarına gelmişlerdi ki, birden arkalarından bir ses, "Mevlan" diye adeta gürledi. İki arkadaş ne olduğunu anlamak için başlarını çevirdikleri an, kurşun yağmuruna tutuldular.

HASAN FEHMİ'YE TEK KURŞUN

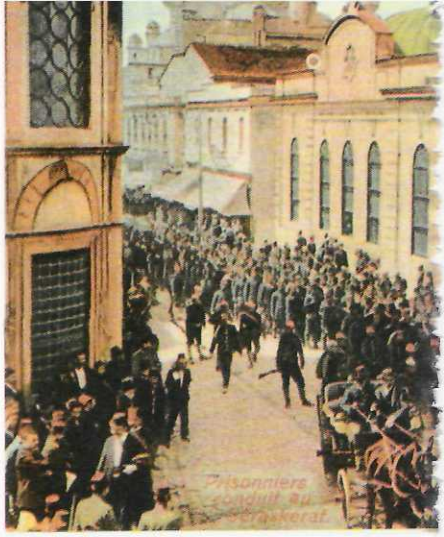
Hasan Fehmi, gözünden girip beyninden çıkan kurşunla yere serilmiş, katil ya da katiller, gazetenin sahibi sandıkları Şakir Bey'i de kasığından vurduktan sonra, koşarak olay yerinden kaçmışlardı.

Halk silah seslerini duyunca korkuyla kaçışmıştı. Kimse yardıma gelmiyordu. O yıllarda Köprü'nün orta kesiminde bulunan karakolda da en ufak bir hareket yoktu. Oysa silah

31 Mart İsyanı'ndan sonra, II. Abdülhamid, Tevfik Paşa'yı Sadrazam yaptı (sol üstte). II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan erken seçimlerde, camii avlularındaki seçim sandıkları 'askeriye'nin sıkı denetimi altındaydı (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Hüseyin Cahit anlatıyor:

'Değişen bir şey yok'

Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit *(sağda; Yalçın)*, önce Hasan Fehmi, arkasından Ahmet Samim'in öldürülmesi üzerine kaleme aldığı bir yazıda 'Meşrutiyet bu muydu?' diye sorduktan sonra şöyle devam edecektir: "Bir insan düşündüğünü söyleyemeyecek olduktan sonra, Abdülhamid'in iradesiyle Fizan'a sürülmek yahut bit tarafta boğulmak ile gece sokakta meçhul bir tabanca kurşunuyla yere serilmek arasında ne fark vardı? Demek ortada değişmiş bir şey yoktu. Değişen şey yalnız bir rejim adından ibaretti. Ahlak ve adetler, keyif ve istibdat, haksızlık gene hüküm sürüyordu. Şu halde, bu uğraşma niçin? Ben, sokakta bir gazeteciyi vursunlar, fikir hürriyetini ezsinler diye mi cidal (zorlu uğraş) edecektim ve kendimi feda edecektim?.."

31 Mart İsyanı'na katılan İstanbul'daki topçu askerleri *Hareket Ordusu* tarafından gözaltına alınıyor (sağ üstte).
31 Mart İsyanı'nı bastırmak üzere İstanbul'a gelen Mahmut Şevket Paşa komutasındaki 'Hareket Ordusu'nun Kurmay Heyeti (sağ sayfada, ortada).

sesini duymamış olmaları imkansızdı. Şakir Bey, yarasının verdiği acıya rağmen, var gücüyle bağırarak 30 metre uzaklıktaki karakola koştu, karşısına çıkan ilk polise "Koşun! Adam öldürüyorlar" diye bağırıyordu...

Burhan Felek

KÖPRÜ'DEKİ KARAKOL

Şakir Bey, bundan sonrasını şöyle anlatır: "Benim bütün bağırıp çağırmama rağmen, sonradan adının 'Hakkı' olduğunu öğrendiğim bu polis, gayet sakin bir şekilde beni kolumdan tuttu, olay yerine gideceğimiz yerde karakola götürdü ve ifademi almak istedi. Acıdan bayılacak hale gelmeme rağmen 'Ben ifademi Zaptiye Nezareti'nde veririm. Siz kasten mi yapıyorsunuz. Orada kanlar içinde yatan bir yaralı var. Yetişirsek belki kurtulur' diye bağırdım. Benim bu ısrarım üzerine, memurlar Hasan Fehmi Bey'in yanına geldiler."

Hasan Fehmi, son anlarını yaşamaktaydı. Şakir Bey ile birlikte, oradan geçen bir arabaya bindirilip hastaneye götürülürken, yolda son nefesini verdi...

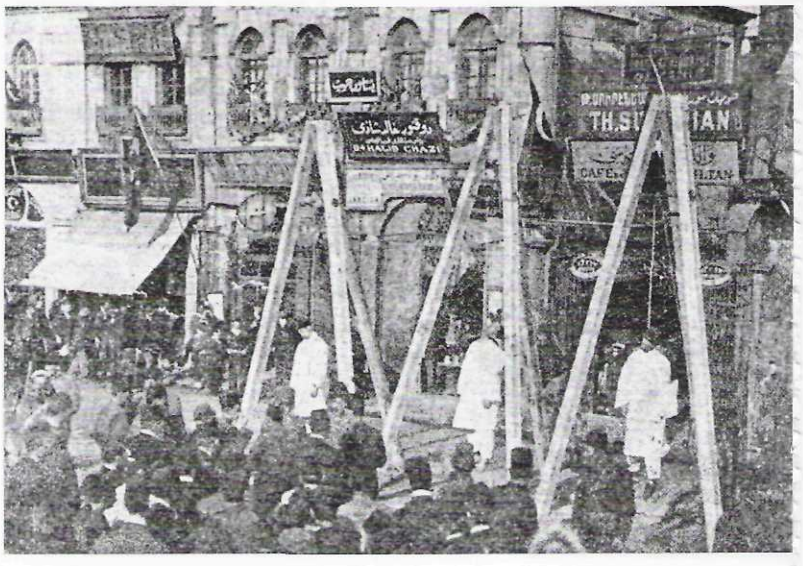
Şakir Bey, katili ya da katillerden birini görmüştü. İfadesinde, bu kişiyi "uzun boylu, etine dolgun, parlak düğmeli siyah kaputlu, yakasının zırhları kırmızı bir zabit" sözleri ile tarif etti. Ancak katil, daha sonra işlenecek diğer bazı cinayetlerde olduğu gibi, hiçbir zaman yakalanamadı.

GÖRÜLMEMİŞ KALABALIK

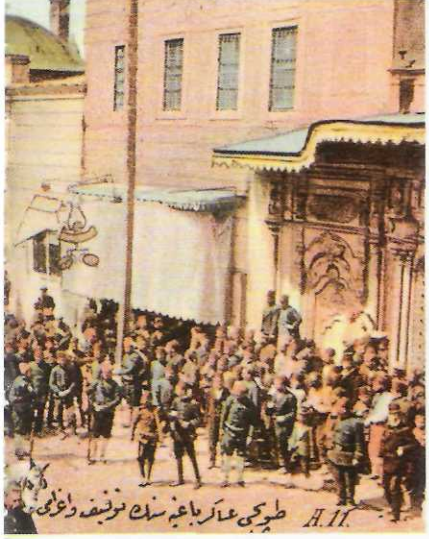
"Hasan Fehmi'yi Köprü'de vurdular" sözleriyle dilden dile, kulaktan kulağa aktarılarak kısa sürede tüm İstanbul'a yayılan olay, büyük tepki yarattı.

Özellikle Darülfünûn (Üniversite) öğrencileri, galeyana geldiler: Şüpheler, İttihat ve Terakki Hükümeti üzerinde toplanıyordu.

Ertesi gün, Hasan Fehmi için binlerce İstanbullunun katıldığı bir tören düzenlenirken, Darülfünûn öğrencileri toplu halde Babıâli önüne gelerek cinayeti protesto ettiler; "Adalet istiyoruz" diye bağır-

31 Mart İsyanı'nın bastırılmasından sonra İstanbul'da kurulan idam sehpaları (sağda).
31 Mart'tan sonra İttihatçıların tahta oturtacağı V. Mehmed (sağ sayfada, altta).

dılar. Gençler, katilin en kısa sürede yakalanmasını ve bu gibi siyasî cinayetlerin önlenmesini isterken, aralarından fırlayan Hukuk öğrencisi Burhanettin Bey (Burhan Felek) bir binek taşına çıkarak şunları söyledi:

"Hükümet idaresini yönettiği anlaşılan gizli ellerin kirli parmakları artık kırılmalı ve memleket anarşiden kurtulmalıdır."

Bu sözleri binlerce genç hep bir ağızdan tekrarlayınca, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa dışarı çıktı ve gençleri yatıştırmak amacıyla katilin yurtdışına kaçmasını önlemek için tüm tedbirlerin alındığını, olaydan üzüntü duyduğunu belirtti. "Katil yakalanınca, ibreti alem için, Sultanahmet Meydanı'nda idam edilecektir. Size söz veriyorum" dedi.

Gençler, daha sonra Meclis-i Merbusan'a giderek Meclis Reisi Ahmet Rıza Bey'den de aynı konuda söz aldılar.

31 MART'A DOĞRU

Hasan Fehmi'nin cenazesi, Divanyolu'ndaki Sultan Mahmud Türbesi'nin bahçesinde toprağa verilirken, muhalif milletvekillerinin konuya ilişkin soru önergesi de Meclis'te görüşülüyordu.

Soru önergesinde, "Dün gece atılan kurşunlar Serbestî başmuharririne atılmadı. Bütün matbuata, bütün hürriyeti fikriye ve vicdaniyeye, bütün Osmanlı milletine atıldı. Bugün İstanbul'da asayişi muhafazaya kudretli bir hükümetin bulunmadığı, katilin meydana çıkarılmamasıyla anlaşıldı" deniliyor, bu konuda Meclis araştırması isteniyordu.

Önerge kabul edildi. Ancak uygulama olanağı olmadı.

Katilin yakalanması bir yana, Harbiye Nezareti tarafından terfi ettirildiği yolunda söylentiler bile çıktı. Muhalif gazeteler 'İntikam' başlığıyla çıkar ve İstanbul sokaklarında gösteriler birbirini izlerken, bir hafta sonra patlak verecek '31 Mart İsyanı' (13 Nisan 1909) Hasan Fehmi'nin katlini unutturacaktı:

Şimdi gündemde ayaklanma vardı. ■

Hasan Fehmi'den Uğur Mumcu'ya

95 yılda 63 gazeteci

İttihat ve Terakki'nin ya da parti içinde yuvalanmış fanatik komitacıların kendilerine muhalefet eden basına yönelik saldırıları, Hasan Fehmi'nin öldürülmesiyle bitmez. İkinci hedef, Meşrutiyet'in ilanından sonra politikayla ilgilenen, önce Ahrar sonra da Sada-yı Millet gazetelerinde başyazı yazan Ahmet Samim'dir *(solda).* 9 Mayıs 1910 Perşembe günü Ahmet Samim, yanında Tanin yazarlarından Fazıl Ahmet (Aykaç), Beyoğlu'na çıkmak üzere yürürken, Bahçekapı'da arkalarında patlayan bir silahın tek kurşunuyla cansız yere serilir. Bundan bir yıl sonra da, 10 Temmuz 1911 akşamı Bakırköy'de gazeteci Zeki Bey *(sağda),* iki kişi tarafından kurşunlanarak öldürülecektir: Zeki Bey o sıralar, Maliye Bakanı Cavit Bey ile ilgili iddialarıyla İttihatçıların tüm öfkesini üzerinde toplamıştır...

20. Yüzyıl'ın son çeyreğinde yaşanan anarşi ve terör ortamında ise, gazetecilere yönelik cinayetlerin sayısı, tıpkı İttihat ve Terakki dönemindeki gibi artış gösterecek; Politika gazetesi Yazıişleri Müdürü Ali İlhan Özgür'den Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi'ye *(solda),* Hürriyet yazarı ve gazetenin eski Genel Yayın Yönetmeni Çetin Emeç'ten, Uğur Mumcu'ya *(altta),* Turan Dursun'dan Ahmet Taner Kışlalı'ya kadar, birçok gazeteci kurşunlara ve bombalı saldırılara hedef olacaktır... Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin belirlemelerine göre, basın özgürlüğüne yönelik saldırılarda, 1909 yılından günümüze kadar geçen 95 yıllık süre içinde, *aralarında yerel basının temsilcileri* olduğu kadar, ulusal basının güçlü kalemlerinin de yer aldığı, çeşitli görüş ve düşüncedeki 63 gazeteci öldürülmüştür.

merakediyorum@googlegroups.com

Anayasa değişiklikleri gündemde iken...

Cumhuriyet döneminin ilk anayasası 80 yaşında

Türkiye'de 1920'den itibaren kurulmaya başlanan ve 1924 Anayasası ile taçlandırılan yeni siyasal rejim, anayasal bir temele oturtulmuştur.

LÜTFÜ TINÇ

Lozan Konferansı'nın ardından, dünya platformuna bağımsız ve egemenliğine sahip yeni bir 'devlet' olarak ayak basan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ülke içindeki siyasal yaşamı düzenleme sorunu ile de karşı karşıya idi. 24 Temmuz 1923'te sonuçlanan Lozan'dan sonra, ikinci bir 'savaş' başlamıştı: Parçalanmış bir imparatorluğun şeriata dayanan iç düzeni, yeni bir 'ulusal' düzene dönüşecekti. Bu, her şeyden önce, bir 'Anayasa' meselesiydi.

'Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri' adlı kitabında, anayasa bilimcisi Bülent Tanör, Türkiye'de siyasal çağdaşlaşmanın, yani demokrasinin ilk adımının, 1920'de başlayan anayasal süreç olduğunu anlatır (üstte).

Mustafa Kemal Paşa ve kadroları, Kurtuluş Savaşı'nı devrimci bir atılımla gerçekleştirmişlerdi. Ama askerî harekât noktalarında ani kararlar verebilen 'Gazi', siyasî planda her adımını 'meşruiyet' çizgisine oturtmak gibi, gerçekçi bir anlayıştan ayrılmıyordu.

Bu nedenle, daha 1923'ün yaz aylarında, Lozan sürüp giderken, Gazi kafasında şekillendirdiği 'Cumhuriyet' fikrini, anayasal bir tasarı çerçevesinde somutlaştırdı.

Hazırladığı bu tasarıyı Gazi, daha önce de 'Saltanat'ın kaldırılmasını ve mevcut 1921 Anayasası'na ilişkin kimi dü-

15 Ekim 1927: Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde, 1920'den sonraki anayasal süreci de anlattığı Nutuk'u okuyor.

Lozan Konferansı noktalanıp barış imzalandığında, 25 Temmuz 1923 günü Eskişehir'de düzenlenen kutlamalar (solda).

zenlemeleri kendisine danıştığı Adliye Vekili Seyid Bey'e yolladı.

Tasarının ilkelerini yasama bakımından uygun bulan Seyid Bey, kimi ayrıntıların düzeltilmesi için, bu belgeyi Mustafa Kemal Paşa'ya geri gönderdi. Ancak Gazi, Lozan Konferansı'nda 'Barış' imzalanana kadar, bu tasarıyı bir kenarda bekletti...

Bu noktada, anayasa bilimcisi Bülent Tanör, son derece çarpıcı bir değerlendirme yapar:

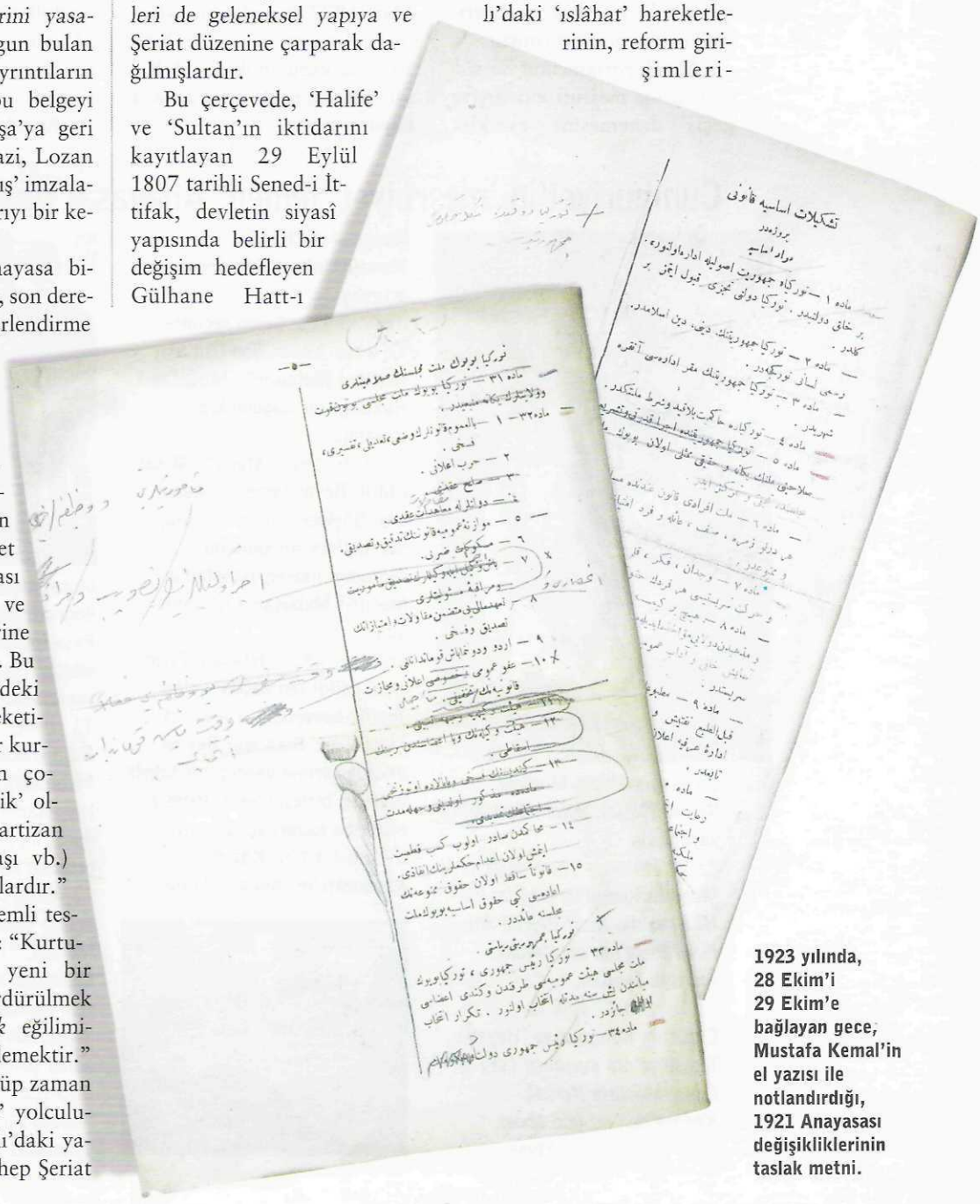
"Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketi, daha yerel ve bölgesel kongrelerden başlayarak, Sivas Kongresi'nden geçerek ve nihayet BMM'nin toplanması suretiyle, *meşruluk* ve *hukukilik* niteliklerine sıkıca sahip çıkmıştı. Bu özellikler, Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketini 20. Yüzyıl'ın öbür kurtuluş hareketlerinin çoğunda görülen 'fiilillik' olgusundan (çete ve partizan savaşları, halk savaşı vb.) ayıran önemli noktalardır."

Tanör'ün bu önemli tespiti şöyle noktalanır: "Kurtuluş mücadelesinin yeni bir anayasa altında sürdürülmek istenmesi, *hukukilik* eğiliminin taçlandırılması demektir."

Şimdi geriye dönüp zaman içinde, bir 'anayasa' yolculuğu yapalım: Osmanlı'daki yasalaşma hareketleri hep Şeriat düzeninin karşısında, bir ikincil hukuksal yapı olarak ortaya çıkmış, anayasacılık özlemleri de geleneksel yapıya ve Şeriat düzenine çarparak dağılmışlardır.

Bu çerçevede, 'Halife' ve 'Sultan'ın iktidarını kayıtlayan 29 Eylül 1807 tarihli Sened-i İttifak, devletin siyasî yapısında belirli bir değişim hedefleyen Gülhane Hatt-ı Hümayun'u (Tanzimat Fermanı; 2 Kasım 1839), özlerinde ulusal bir tepkinin izlerini taşımayan birer padişah ihsanı görünümündedirler.

Bu fermanlar ve daha sonraki Islâhat Fermanı (1856), dışa bağımlı bir dış politikanın sonuçları çerçevesinde, 1830'larda başlayan Avrupa baskısı altında biçimlenmişlerdir. Öte yandan Osmanlı'daki 'ıslâhat' hareketlerinin, reform girişimleri-

1923 yılında, 28 Ekim'i 29 Ekim'e bağlayan gece, Mustafa Kemal'in el yazısı ile notlandırdığı, 1921 Anayasası değişikliklerinin taslak metni.

merakediyorum@googlegroups.com

I. Dönem Büyük Millet Meclisi'nin üyeleri, Meclis bahçesinde (sağda).

nin, Batı'daki demokratik gelişmelere katılışımızın da bir parçası olduklarını kabul etmek gerekir.

1876 ANAYASASI

İlk yazılı Anayasa girişimi olan 1876'daki Kanunu Esasî, Batı anayasalarındaki örneklere uygun bir biçimde, anayasal kurumların oluşumu, aralarındaki ilişkiler ve devlet karşısında kişi hak ve hürriyetleri tanımını getirmiştir.

Ancak parlamenter bir sistem içinde meşrutî monarşiye geçiş denemesine tanıklık eden bu belgenin getirdiği klasik hak ve özgürlükler, hiçbir güvence altına alınmamış, hiçbir yaptırıma bağlanmamıştır. Nitekim II. Abdülhamid, Mart 1877'de açılan ilk Meclis-i Umumi'yi ve Ocak 1878'de kurulan ikinci Mebusan Meclisi'ni de arka arkaya kapattırmıştır...

1876 Kanunu Esasîsi II. Meşrutiyet ile birlikte, biri 1909'da diğeri 1914'te, iki kez değiştirilmiş ve Anayasa'yı çiğnediği belirlenen II. Abdülhamid'in mutlakiyetçi yönetimi yerine, parlamentoya dayanan bir monarşi kurulmak istenmiştir.

Ancak İttihat ve Terak-

Cumhuriyet'in 'meşruiyet' temeli: Anayasal süreç

28 Mayıs 1919: Mustafa Kemal *(üstte)*, Havza Tamimi'ni yayımladı.

21-22 Haziran 1919 gecesi: Mustafa Kemal'in *(sağda; 21 Haziran'da, Rauf Bey ile Ali Fuad Paşa'nın ortasında)* Amasya Tamimi.

23 Temmuz-7 Ağustos 1919: Erzurum Kongresi ve 'Heyet-i Temsiliye'nin kuruluşu *(sağ üstte; Mustafa Kemal, Kongre'den iki gün önce).*

4-11 Eylül 1919: Sivas Kongresi ve 'Heyet-i Temsiliye'nin yetkilerinin artırılışı.

Aralık 1919: Genel seçimler.

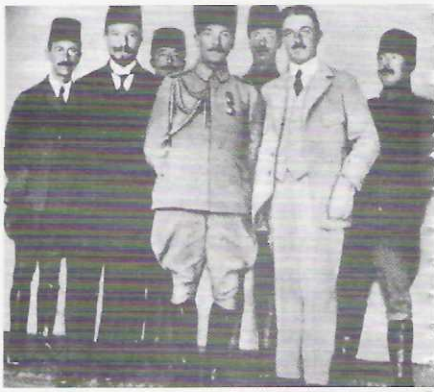
12 Ocak 1920: Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, Müdafaa-i Hukukçu bir çoğunlukla toplandı.

28 Ocak 1920: Meclis, 'Misak-ı Millî Beyannamesi'ni kabul etti. Böylece, ulusal kurtuluş hareketinin Anadolu'da saptadığı ilkeler, İstanbul'a, Meclis-i Mebusan'a taşınmış oldu.

16 Mart 1920: İstanbul fiilen işgal edildi *(en sağda, üstte; İngiliz kuvvetleri, Taksim'de).* Meclis, Dr. Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının verdiği bir takrir üzerine, birleşimlerini süresiz erteleme kararı verdi.

17 Mart 1920: Kâzım Karabekir'in, Ankara'da bir

ulusal meclis toplanması önerisi doğrultusunda, Mustafa Kemal Paşa imzasıyla, bir 'intihabat tebliği' [seçim bildirimi] yayımlandı.

11 Nisan 1920: Damat Ferit Paşa Hükümeti, Meclis-i Mebusan'ı fesih iradesini yayımlamak suretiyle, Meclis üyelerinin mebusluk sıfatlarını ortadan kaldırmak istedi.

23 Nisan 1920: Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, "İstanbul Meclis-i Mebusanı'ndan iltihak eden ve yeni intihap edilen [seçilen] azalardan müteşekkil" olmaya karar verdi.

25 Nisan 1920: Meclis, "kuvve-i icraiye teşkili" yolundaki 5 sayılı kararı verdi.

ki'nin baskıcı yönetimi ve I. Dünya Savaşı yıllarının şartları içinde, bu 'hürriyetler' de hep dayanaksız kalmıştır.

12 Ocak 1920'de İstanbul'da yeniden toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda ise, Sivas Kongresi'nin kararlarını içeren 'Misak-ı Millî' Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı genç milletvekillerinin çabalarıyla kabul edilmiş; ancak bu Meclis de, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal kuvvetlerince resmen ele geçirilmesinden sonra, fiilen çalışamaz duruma gelmiştir. 11 Nisan'da da, padişah tarafından feshedilmiştir.

23 Nisan 1920 günü, Misak-ı Millî kararlarının etrafında Ankara'da toplanmasına karar verilen Türkiye Büyük Millet Meclisi, normal bir 'parlamento' değildi: Tüm yetkileri kendisinde toplamış olan bu Meclis, Kurtuluş'a hazırlanan bir meclisti.

Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti'nin Sevr Antlaşması'nı imzalamasıyla karşı karşıya kalacaktır.

6 Mayıs 1920: Ankara'da Meclis Hükümeti'nin *binası önünde* Şeker Bayramı nedeniyle yapılan törenden bir görüntü (solda). Aynı gün, Meclis Hükümeti, İstanbul ile her türlü resmî haberleşmenin kesilmesine karar verecektir.

29 Nisan 1920: 'Hıyanet-i Vataniye Kanunu' ile Meclis, meşruluğu yolundaki tartışmaların cezalandırılmasına karar verdi.
2 Mayıs 1920: Meclis, İcra *Vekilleri Heyeti'nin nasıl* atanacağına ilişkin kanunu kabul etti.
6 Mayıs 1920: İstanbul ile her türlü resmî haberleşmenin kesilmesine ilişkin kararname yayımlandı.
10 Ağustos 1920: İstanbul Hükümeti'nin heyeti Sevr Antlaşması'nı imzaladı *(altta; Damat Ferit Paşa, Sevr'de).*
18 Eylül 1920: İcra Vekilleri Heyeti'nin hazırladığı 'Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu Lâyihası' Meclis'e sunuldu.

20 Ocak 1921: Beş ay süren anayasa görüşmelerinin sonucunda Meclis, Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nu kabul etti.
10 Mayıs 1921: Mustafa Kemal, kendine yakın üyelerden oluşan ve çoğunluğa sahip 'Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu'nu [Birinci Grup] kurdu. Bir yıl kadar sonra, 'İkinci Grup' diye adlandırılacak muhafazakâr ya da liberal eğilimli grup kuruldu.
6 Aralık 1922: Mustafa Kemal, 'Halk Fırkası' adıyla bir parti kuracağını açıkladı.
1 Nisan 1923: Meclis, seçimlerin yenilenmesi kararını aldı. Mustafa Kemal, seçim beyannamesi ile, 'Dokuz Umde'yi ilan etti.
15 Nisan 1923: Birinci BMM, *son kez toplandı (sağda; Meclis'in asker ve sivil üyeleri).*

Haziran-Temmuz 1923: Seçimler yapıldı.
23 Ağustos 1923: Meclis, Lozan Antlaşması'nı onayladı.
13 Ekim 1923: Ankara, Meclis tarafından "Türkiye Devleti'nin yönetim yeri" ilan edildi.
29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı 'Teşkilât-ı Esâsiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tâdiline Dair Kanun' ile Meclis, "Cumhuriyet ilânı"na karar verdi.

merakediyorum@googlegroups.com

Mustafa Kemal'in Çankaya'sı (en üstte). **Mustafa Kemal, ilk Meclis binasının balkonunda, milletvekilleriyle birlikte tören kıtasını selamlıyor** (üstte).

cak ve o günlerin koşulları içinde, kendisine yeni bir program çizerek yola çıkacaktı.

İlk adım, bir anayasa olacaktı... Ancak, 19 Ağustos günü aldığı bir kararla, Sevr Antlaşması'nı imzalayanları 'vatan haini' ilan etmiş olsa da, Ankara'daki bu ilk Meclis'in yapısı, kendisini ve Ankara Hükümeti'ni "ancak Saltanat ve Hilafet'in kurtuluşu zamanına kadar" yasal sayma eğilimindeydi.

Bu ilk Meclis, kendisine geçici bir nitelik tanıyor ve büyük çoğunluğuyla bir ulusal devletin temellerini atma girişiminden henüz uzak duruyordu.

İşte bu yüzden, yeni bir 'Teşkilât-ı Esasiye Kanunu' hazırlamakla görevlendirilen Komisyon, Meclis'in varlığını, İstanbul'da işgal kuvvetlerinin hükmü altına girmiş olan Hilafet ve Saltanat'ın kurtarılması hedefiyle sınırlandırmak istiyordu. Ama öte yandan, aynı Meclis, "Büyük Millet Meclisi'nin üstünde hiçbir güç yoktur" düşüncesini de kabul ediyordu. Sonunda, Mustafa Kemal ve arkadaşları ağır basacak, Eylül 1920'de kurulan yeni bir komisyonun çalışmaları ve beş ay süren tartışmaların ardından, 20 Ocak 1921'de Meclis'ten geçen yeni 'Teşkilâtı Esâsiye Kanunu' ile, ikinci yazılı anayasa ortaya çıkacaktı.

31 Ekim 1923 tarihli Vatan gazetesinde, Cumhuriyet'in ilanı ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçildiği, başbakanlığa da İsmet Paşa'yı atadığı haberi (sağ üstte). **Mustafa Kemal, Başkumandanlık Savaşı'nın karar altına alındığı Meclis celsesinde** (sağda).

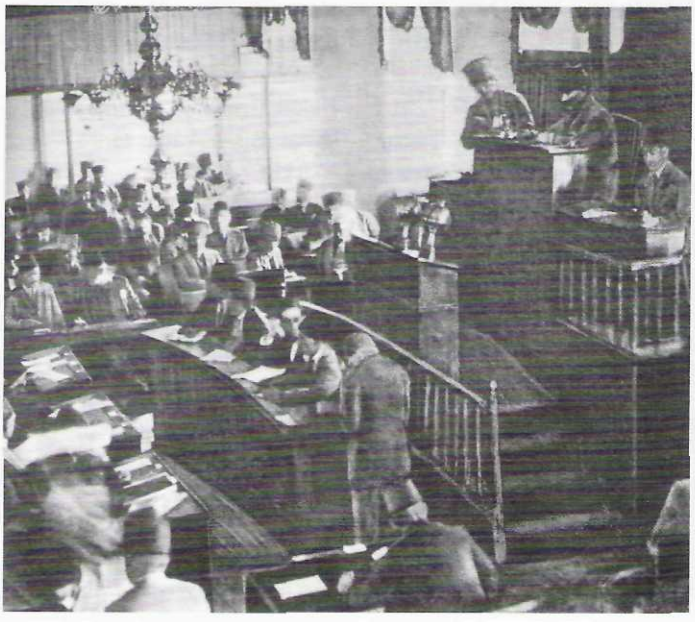
Kurtuluş mücadelesinin en buhranlı döneminde yapılan bu Anayasa, temsilî [katılımcı] rejimin bir uygulama biçimi olan 'Meclis Hükümeti' sistemini kuruyordu.

1921 ANAYASASI'NIN ÖNEMİ

Meclis, yasama ve yürütme yetkilerini, büyük bir titizlikle, kendisinde topluyordu. Artık, Meclis ve onun hükümeti tarafından yönetilen yeni bir devlet söz konusu idi: Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu, "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur" (md. 3) derken, yeni bir devletten, "Türkiye Devleti"nden söz ediyordu. Düzenli ordularını kurarak Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yöneten bu devlet, Lozan Konferansı'nın ardından, siyasal yaşamında yeni bir dönem başlatacaktı...

Bu noktada, anayasa bilimcisi Bülent Tanör'ün şu net tespitine göz atmakta fayda var:

"1921 Anayasası kısa bir

anayasa idi [23 maddelik]; çok da kısa ömürlü oldu. Fakat, Türkiye'nin siyasal-anayasal hukukunu altüst eden bir büyük dönüşüm de üç yıllık zaman aralığında ve 1921 Anayasası altında yaşandı. Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu, kısa ömrüyle kıyaslanamayacak değerde bir pratikle zenginleşti."

Kurtuluş Savaşı, işte bu anayasal rejim altında başarıya ulaşacaktı...

İkinci yasama döneminde Meclis, 1921 Anayasası'nda önemli değişiklikler yapar: 'Cumhuriyet ilânı' ile birlikte, hükümet sistemi de yenilenir. 'Cumhuriyet'in ilanına ilişkin kanun teklifinin nasıl hazırlandığını Mustafa Kemal, Nutuk'unda şöyle anlatır:

"O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar, erkenden beni terk ettiler. Yalnız İsmet Paşa, Çankaya'da misafir idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir kanun layihası müsveddesi hazırladık. Bu müsveddede 20 Kânunusani 1921 tarihli Teşkilâtı Esâsiye Kanunu'nun şekli devleti tespit eden maddelerini şu surette tadil etmiştim; birinci maddenin nihayetine 'Türkiye Devletinin şekli hükümeti Cumhuriyettir' cümlesini ilave ettim. Üçüncü maddeyi şu yolda tadil ettim: 'Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin inkisam ettiği şuabatı idareyi İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder.'..."

Bütün bu gelişmeler de gösteriyor ki, 1920'den itibaren kurulmaya başlayan yeni siyasal-anayasal rejim, ulusal bağımsızlık savaşının koşullarından doğmuştur.

Bülent Tanör de, bu konuda şunları söyler: "İlk başlarda, anayasal sistemin nasıl olması gerektiği konusunda hazır reçeteler yokken, ulusal kurtuluş mücadelesinin özel koşulları, siyasal ve anayasal kurumları belirlemiştir. Hatta denebilir ki, başka hiçbir örnekte, anayasanın *occasio legis*'ini oluşturan olayların izleri, bunca açık ve güçlü biçimde görülemez."

Her şeye rağmen bir geçiş dönemi anayasası olan 1921 Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu, 20 Nisan 1924'te yerini Cumhuriyet rejiminin 105 maddelik ilk anayasasına bırakacaktı. 1924 tarihli Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nu yaratan dinamikler de tıpkı 1921'deki gibi, yerli ve ulusaldı. Bu ilk Cumhuriyet anayasası, temelleri bakımından, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve onun iktidara taşıdığı güçlerin eseriydi.

1924 Anayasası, 1921 Anayasası ile başlayan sıçrayışı belgelemiş; ulusal, demokratik ve laik bir devletin temellerini atmıştır. ■

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi günlerinde (solda). Celal Esat Arseven'in fırçasından I. Dönem Türkiye *Büyük Millet* Meclisi ve kürsüde 'Reis Paşa' Mustafa Kemal (en solda).

İsmet Paşa, 1920'de, ilk Yunan genel taarruzunu durduracak olan I. İnönü Savaşı'nın [6-11 Ocak 1921] hemen öncesinde (sol üstte). Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı sonrasında, 1924 Anayasası'nı kabul eden Meclis'in kürsüsünde (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Kıbrıs ile geldiler,

Cunta dönemi:

Türkiye, 1960'lı yılların ortalarında, nispeten istikrarlı bir dönemden geçmekteyken, komşusu Yunanistan, yeni bir krizin sancılarını yaşar.

M. Tanju Akad

Altmışların ortalarındayız: Türkiye, kısa sürecek de olsa, nispeten istikrarlı bir dönemden geçmekteyken, komşusu Yunanistan, yeni bir krizin sancılarını yaşar. 1964 Şubat'ında iktidara gelen Merkez Birliği'nin lideri George Papandreu, oğlu Andreas'ı hükümete alarak ona ekonomik işlerin sorumluluğunu verir. Solculara yakınlığı ile tanınan Andreas'ın atanması, kendi partisinde sıkıntı, sağcı çevrelerde ise telaş yaratır.

1965'te, 15 solcu subayın karıştığı ve 'Aspida Komplosu' olarak bilinen olayla Andreas Papandreu'nun da ilişkisinin olduğunun ileri sürülmesi bu sıkıntıları artırır. Savcılık, milletvekili olan Andreas'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını ister.

Mayıs 1973: Albaylar Cuntası, iktidara gelişinin 6. yılını, orduda çalkantıların yaşandığı gergin bir ortamda, her zamanki gibi, Yunan Kilisesi'nin gölgesinde kutlar (sağ üstte). Cuntanın amblemi (üstte). 1964 Şubat'ında iktidara gelen Merkez Birliği'nin lideri George Papandreu ve oğlu Andreas Papandreu (sağda).

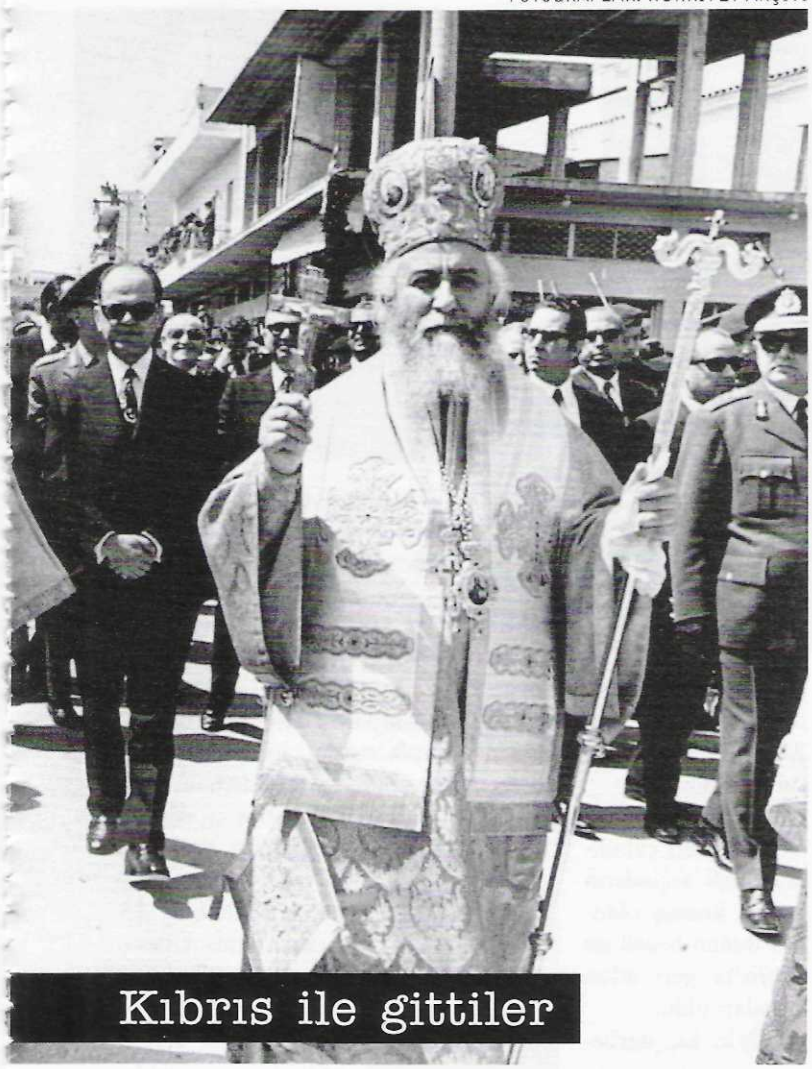
Bu sırada, bir başka sorun sessiz sedasız varlığını hissettirir: 1964'te tahta çıkan II. Konstantin'in ordu ile arası, babası Paul'ün dönemine oranla, iyi değildir. Ordunun kontrolü kimde olacaktır? Başbakanda mı, kralda mı?..

Yunan halkı, boşu boşuna bu sorularla uğraşırken, ordunun kontrolü NATO'nun ve dolayısıyla CIA'nın elinde olacaktır. 1965'te Atina'daki CIA İstasyon Şefi John Maury, Kral Konstantin ile ilişkiye geçerek Yunan hükümetinin düşürülmesi için komplolara başlar.

Papandreu Hükümeti, Temmuz 1965'te istifa etmek zorunda bırakılır. Papandreu'nun düşürülmesindeki temel etkenin, 'Kıbrıs' ve 'Soğuk Savaş' konuları olduğu düşüncesi dünya kamuoyunda öne çıkar.

Gerçekten de Papandreu, Kıbrıs konusunda Türkiye ile uzlaşma aramayı, daha başın-

FOTOĞRAFLAR: HÜRRİYET ARŞİVİ

Kıbrıs ile gittiler

1967-1974

dan reddetmiş ve gerilim politikasını sürdürerek NATO'nun güneydoğu kanadını zayıflatmıştır.

TANKLAR ATİNA SOKAKLARINDA

İstifayı izleyen iki yıl boyunca, Yunan Kralı'nın bölmeye çalıştığı Merkez Birliği'nin sağ ve sol kanatlarının öne çıkardığı liderlerden hiçbirisi, destek bulamadı. Ayrıca Kıbrıs ve Ege sorunları nedeniyle, yakın bir dönemde Yunanistan'ın Türkiye ile savaşa gireceğine muhakkak gözüyle bakılmaya başlandı. Sovyet donanmasının Akdeniz'e inmekte olduğu ve Sovyet danışmanlarının Mısır ordusunu eğittiği bu yıllarda, bir Türk-Yunan savaşı, ABD için, kimsenin aklından bile geçirmemesi gereken bir kâbustu!..

Hürriyet

Yunanistan karıştı

ORDU İDAREYİ ELE ALDI

Başbakan ve parti liderleri tevkif edildi

İHTİLAL hükümeti KURULDU

Ordunun desteklediği Kral "Diktatörlüğünü" ilân etti

Metin Doğanalp Atina'dan bildiriyor:

ATİNA'da gizli bir radyo halkı ayaklanmaya çağırdı

22 Nisan 1967 tarihli Hürriyet gazetesinin manşetinde 'Yunanistan'da darbe' (üstte).

1966 Haziran'ında, Yunanistan'daki 'Geçici Hükümet' seçimlerin 25 Mayıs 1967 tarihinde yapılmasını kararlaştırdı. Kral, Papandreu'nun rakibi olan Kannellopoulos'un, 'Meclis'in toplantısız feshi' isteğini benimsedi.

Seçim yaklaşırken Merkez Birliği'nin kesin gözüyle bakılan zaferinden korkan aşırı sağcı çevreler krizi tırmandırdılar. 23 Nisan 1967'de Selanik'te yapılacak gösterinin 'bir komünist ayaklanması' başlatacağı söylentileri hızla çevreye yayıldı...

Nihayet, 21 Nisan sabahı Atina sokaklarına çıkan tanklar, birkaç saat içerisinde Yunanlıların hayatını basitleştiriverdi: Anayasa askıya alınmış, her türlü politik faaliyet yasaklanmıştı.

Darbe o kadar etkin ve hızlı bir şekilde yapıldı ki, ne bir direniş oldu ne de kan döküldü. İki albay ve bir tuğgeneral, NATO'nun iç karışıklıklar durumunda devreye girmek üzere hazırladığı 'Pro-

1964'te tahta çıkan Yunanistan Kralı II. Konstantin (üstte). Yunanistan'daki darbenin lideri Albay Papadopoulos, sivil kıyafetleri içinde, Kral Konstantin'in fotoğrafı önünde (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Cunta lideri Albay Papadopoulos [önde, en solda], Yunanistan Kralı II. Konstantin ve diğer generallerle birlikte (üstte). Yunanistan Kralı II. Konstantin, ailesiyle birlikte Roma Havaalanı'nda (sağda, en üstte).

Hürriyet

Ailesiyle birlikte İtalya'ya kaçan

MAĞLUP KRAL:

"Yunanistan'a döneceğim,,

ROMA HAVA MEYDANINDA...

Başbakan Papadopulos: "Artık Kral Konstantin Yok,, dedi

Bir Yunan Generali Türkiye'ye iltica etti

Konstantin Uçaktan Çıkarken Sendeliyordu

Hareket sırasında Kralı destekleyen üç general tevkif edildi

PİPİNELİS, NATO KONSEYİNİN ŞİMDİ TOPLANTISINA KATILMADI

CUNTA ele geçirdi Yunanistan

Atina'daki darbeden ilk fotoğraf: Amerikalı bir turistin çektiği fotoğrafta, Atina'daki parlamento binasının önünde otomatik silahlı askerler ve tanklar görülüyor (sağda). Albay Papadopoulos (sağda, ortada).

metheus Planı'nı hayata geçirmişlerdi...

Bugünden geriye bakıldığında, bunun için tek bir mantıklı açıklama bulabiliyoruz: NATO patentli darbe aynı zamanda -ve dolayısıyla- CIA onaylı idi. Nitekim sonradan öğrenildiğine göre, daha 27 Ocak 1967 tarihli bir CIA raporunda, Papadopoulos'un adı 'darbe lideri' olarak geçiyor; Şubat ortalarında Beyaz Saray'da yapılan bir toplantıda ise, yakında 'Cunta'nın geleceği fakat buna karşı bir şey yapılmayacağı ifade ediliyordu. Diğer cuntacılar, Albay Nicolas Makarezos ile Tuğgeneral Stylanos Pattakos da ABD'ye yakınlıkları ile bilinen subaylardı.

Cuntacılar böylece harekâtı çabuklaştırarak seçimlerin önünü kesmiş oldular. Bunun bedeli ise Kıbrıs'ta geri adım atmaları oldu.

Öyle ki, darbeden beş ay sonra Kıbrıs krizi tekrar ısınıp da Türkiye'de seferberlik ilan edilince, Cunta ABD baskısıyla Kıbrıs'taki Yunan askerlerini geriye çekmeye ikna edildi. NATO'nun güneydoğu kanadı -en azından görünüşte- sağlam kalacaktı.

PAPADOPOULOS'UN İCRAATLARI

Yunan Kralı Konstantin ilk başlarda darbeye karşı çıkmadı. Ama aylar geçtikçe prestijinin yok olduğunu gördü. Kıbrıs'ta, Kasım 1967 krizi biter bitmez bir darbe girişiminde bulundu. 13 Aralık günü kuzeye giderek o bölgedeki birlikleri yanına çekmeye çalıştı. Kimse ardından gelmedi. 24 saat içerisinde Roma'ya giderek sürgün hayatına başladı.

Kraldan kurtulan Papadopoulos başbakanlığın yanı sıra kral naipliğini de aldı. Er-

Hürriyet

ASKERLERLE SİVİLLER ÇARPIŞTI

YUNANİSTAN'DAKİ İHTİLALİ Albaylar yaptı

2 gündür radyoda sesi duyulmayan kralın sarayında "ENTERNE" edildiği söyleniyor

Melin Doğanalp Atina'dan bildiriyor:

Yunan subayı Öldükten Sonra 3 kişi Bize İlkica etti

BARBEROS ILK RESMI

tesi yıl getirdiği anti-demokratik anayasa % 92 oy ile kabul edilirken, naipliği Zoitakis'e devretti; ama tüm güçler kendisinin ve gizli polis şefi Ionnidis'in ellerinde toplanmıştı.

İşçi sendikaları kapatıldı, beşten fazla kişinin toplanması yasaklandı. Basına sansür getirildi. Theodorakis'in şarkıları suç sayıldı; Melina Merkouri yurttaşlıktan çıkartıldı. Askerî mahkemeler kuruldu, işkenceler ayyuka çıktı ve Ege adaları iç savaş sırasında olduğu gibi yine sürgünlerle doldu.

Silahlı kuvvetlerde ise geniş bir subay tasfiyesi yapıldı. Kalanlar ister istemez kaderlerini cuntacılar ile birleştirmiş oldular.

Andreas Papandreu'ya gelince; Aspida komplosu ile ilişkisi nedeniyle tutuklandı ama yoğun uluslararası baskı nedeniyle sekiz ay sonra serbest bırakıldı. Küçük subaylar solculara işkence edebilir, ama Papandreu gibilerine fazla saygısız davranamazlardı...

1968 yılının edebiyata ve tarihe hatıra kalan olayı ise Alexander Panagoulis adlı bir gencin George Papadopoulos'u öldürme girişimiydi. Yakalanarak uzun yıllar işkence gören ve direnen Panagoulis'in hikayesi Oriana Fallaci tarafından 'Bir İnsan' başlığı altında kitaplaştırıldı.

Darbe teşebbüsünün 19 saatlik hikâyesi

EVVELKİ gün, Yunan Kralı ile ona sadık Kuzey Yunanistan'daki askeri birlikler ve Atina'daki Cunta ile yine Kuzey ve Orta Yunanistan'da ona bağlı olan birlikler arasında 19 saat devam eden ve Yunanistan'ı baştanbaşa kana bulama istidadını gösteren karşı ihtilâl teşebbüsü Yunan Kralının dün sabaha karşı bütün yakınlarıyle Roma'ya kaçması üzerine son bulmuş ve mücadele Cuntanın zaferiyle sona ermiştir. Başından sonuna kadar 19 saatlik karşı ihtilâl teşebbüsünün hikâyesini aşağıda veriyoruz:

Saat 10.00 : Kral Konstantin aileci, Başbakan Kollas ve maiyetine mensup bazı kumandanlarla birlikte uçakla Kuzey Yunanistan'daki Kavala'ya geldi. maresal üniformasını giydi derhal radyo istasyonuna gitti. Yunan milletine hitaben bir konuşma yaparak başda aldırdı.

KRAL KONSTANTIN

Saat 11.00 : Cunta ölüsünün Savunma Bakanı General Spandidakis'in geçen pazartesi günü Brüksel'e gi derken aradığı Selânik'te ikmal yaptığı sırada, Kral taraftarı 3. Kolordu Kumandanı General Peridis'le yaptığı görüşmeden endişeli olan cuntaya. Kralın Selânik . Kavala bölgesinde bir askeri ayaklanmaya önderlik edeceği ihbar edildi.

Saat 11.30 . Selânik Radyosu Atina'ya hitaben Kral ağzından yaptığı çağrıyla cuntanın çekilmesini istedi. Cuntanın kuvvetli adamı Papadopulos bu çağrıya kulak asmadı. Kralın bütün yetkilerini elinden alınmış ve yerine Tümgeneral Zoitakis'in naip tâyin edilmiş olduğunu bildirdi.

PAPADOPULOS

Aynı zamanda, Papadopulos, Kollas'ın yerine kendini Başvekil yaptı ve bütün yetkileri elinde topladı.

Selânik'te Krala taraftar bazı birliklerin bir karşı ihtilâl hazırlıkları yaptığına dair Atina'dan haber alan Kuzey Yunanistan Bakanı General Dimitrios Patilis, çok ağır bir böbrek hastalığından yattığı hastane yatağından kalktı, tüze-general üniformasını giydi ve derhal Selânik'teki Üçüncü Kolordu Komutanlığını ele aldı. İlk iş olarak Üçüncü Kolordu Kumandanı General Peridis'i eşletti Selânik Radyosunu ele geçirdi duruma tamamen hâkim bulunduğunu bildiren yayınlar yapmaya başladı. Sıkı bir kordon altına aldı. Patilis ayrıca İkinci ve Üçüncü Ordulara da Milli Savunma Genel Karargâhı ile derhal irtibat tesis etmeleri emrini verdi Patilis, ayrıca Kralı sadık birliklerin Selânik'e nakletmesine mâni olunması için de emirler verdi. Selânik'teki bütün bükümet binaları PTT Müdürlüğü binası ve radyonevi kuşatıldı. Telefon hatları kesildi. Sehir Yunanistan'ın bütün diğer şehirlerinden tecrit edildi.

EPAMINONDAKIS

Saat 12.00 : Selânik'teki durumun ümitsiz olduğuna bir türlü inanmayan Kral, Kavala'dan bir helikoptere atlayarak Selânik hava alanına inmeye ve durumu el koymaya çalıştı, fakat helikopteri Selânik hava alanına indirilmedi. Kral ümitsiz, Kavala'ya döndü. Bu arada Kralı sadık bir general Selânik'teki Üçüncü Kolordu Karargâhını zapta teşebbüs etti, fakat daha küçük rütbeli subaylar tarafından tevkif edildi.

KOLLAS

Saat 12.30 : Atina'da seri halinde tevkifler yapılmaktaydı. Kralı yakın oldukları tahmin edilen bütün sağcı siyaset adamları tevkif edilmişti. Bu arada Kabineye Kralın zoruyla alınmış bütün sivil Bakanlar da tevkif edildi. Frenardu da bilinmeyen bir yere götürüldü.

Saat 13.00 : Kral, Selânik'te cunta tarafından alınan tedbirlerden ümitsizliğe düşmüştü. Üstelik sesinin sadece zayıf Kavala radyosundan Yunan milletine duyurabildiğinden

ABD BAĞLANTISI

Cunta, Hollanda ve İskandinav ülkeleri hariç Avrupa yönetimlerinden fazla tepki görmedi. Ancak işkenceler ve insan hakları ihlalleri nedeniyle, Yunanistan Avrupa Konseyi'nden çekilmek zorunda kaldı. ABD ise çok kısa bir süre ağır silah sevkıyatına ara verdikten sonra devam etti. 1967 Altı Gün Savaşı'nda İsrail'e silah sevkıyatı hızla

Atina'da, Başkanlık Sarayı'nın çevresinde tanklar (solda, en üstte). 23 Nisan 1967 tarihli Hürriyet gazetesinin manşeti (sol üstte). Yunanistan'daki cuntanın lideri Albay Papadopoulos diğer generallerle birlikte (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

'Bir İnsan'
1968'de, Alexander Panagoulis adlı bir genç, cunta lideri George Papadopoulos'u öldürme girişiminde bulundu. Yakalanarak uzun yıllar işkence gören ve direnen Panagoulis'in hikayesi, Oriana Fallaci *(üstte)* tarafından 'Bir İnsan' başlığı altında kitaplaştırıldı.

sürerken başka türlüsü zaten olamazdı. ABD, 1970'te Cunta'yı resmen tanıdı ve Atina'ya büyükelçi gönderdi. Yunan asıllı ABD yurttaşları da Cunta'yı çok hararetli bir şekilde desteklemeyi sürdürdüler.

Cuntayla ilgili ilginç bir başka nokta da işkenceci Lambrou'nun nutuklarını dinleyen kurbanların anlatılarında bulunmaktadır. Lambrau, ABD bayrağı renklerine boyanmış ve el sıkışan yardım sembolü işlenmiş masasının arkasından şöyle bağırırmış: "Dünyada sadece iki taraf var, Amerika ve Rusya. Benim arkamda hükümet, onun arkasında NATO, onun arkasında da ABD var. Bize karşı savaşamazsınız. Biz Amerikalıyız."

Dünya basını Ne diyor?

"Bu darbeyi KRAL'ın Hazırladığı Şüphelidir"

DÜNYA basını evvelki gün Yunanistan'da vuku bulan Kral - Ordu darbesiyle yakından meşgûl olmaktadır. Batı dünyasının birçok muteber gazeteleri baş makalelerini Yunanistan'daki darbeye ayırmış ve hemen hepsi Yunan Kralını suçlamıştır.

KIBRIS'TA SULAR ISINIYOR

1970'lere gelindiğinde Cunta'nın desteği azalmakla birlikte sürüyordu. Papadopoulos, Zoitakis'i naiplikten alarak bunu tekrar kendisi üstlendi. Savunma, Dışişleri ve Eğitim bakanlıklarını da kendi eline aldı.

Ne var ki, bu arada Kıbrıs'ta işler istediği gibi gitmiyordu. Makarios Atina'nın onayı olmadan Çekoslavakya'dan silah alınca araları açıldı. Mısır'dan sonra bir de Libya'da Kaddafi'nin başa geçmesi üzerine, NATO Kıbrıs'ta Doğu Bloku ile yakın ilişkilere göz yumamazdı. Daha önce, 1963 Noel katliamı sırasında orada bulunmuş olan Grivas tekrar Kıbrıs'a dönerek Makarios'u hizaya getirmeye çalıştı; ama bu, ilişkileri daha da gerginleştirmekten başka işe yaramadı.

Grivas, Türklerle anlaşma yapılmaması konusunda albaylardan çok daha katı bir tutum içerisindeydi ve tam Enosis (adanın Yunanistan'a ilhakı) dışında hiçbir şey duymak istemiyordu. Bunun üzerine, Enosis için çalışan EOKA örgütünün içerisinden EOKA-B adlı ikinci bir örgüt oluşturuldu. Kıbrıs Ulusal Muhafızları içerisindeki Yunan subaylarının desteklediği EOKA-B'nin başına, cinayetten hüküm giymiş bir sabıkalı olan eski EOKA silahşörü Ni-

23 Nisan 1967 tarihli Hürriyet gazetesi, Yunanistan'daki darbenin dış basındaki yankılarını da okurlarına duyurmuştu (sağ üstte).

Cuntacılar yargılanıyor
Yunanistan'da ülkeyi 8 yıl faşist bir rejimle yöneten cuntacıların yargılanması, 1975'te, Pire'deki Koridallos Kadınlar Cezaevi'nin bir bölümünde kurulan mahkemede yürütülür. Cezaevinin bir başka bölümünde tutulan cuntacılar her gün mahkemeye çok sıkı güvenlik önlemleri altında getirilirler.

kos Sampson getirildi. CIA'in bu örgüte de günde altı bin dolar tahsisat verdiğine dair bazı iddialar bulunmaktadır. Ne var ki, kriz Kıbrıs'tan önce Atina'da patladı.

CUNTANIN SONU

1973'te, donanma subaylarının bir darbe girişimi hızla bastırıldıktan sonra, 29 Temmuz tarihli bir referandum ile kraliyet lağvedilmişti. Olayların hızlanması, öğrenci hareketlerini artırdı. Hukuk Fakültesi'ndeki olaylar büyüyerek Politeknik Üniversitesi'ne sıçradı. 16-17 Kasım gecesi, tankların refakatindeki polis bu okuldaki bir oturma eylemini bastı ve en az 20 kişi hayatını kaybetti.

Bu olay Cunta'nın sonunun başlangıcı oldu. Gizli Polis şefi Demetrios Ioannidis, 25 Kasım gecesi bir darbe düzenleyerek Papadopoulos'u tutukladı. General Phaidon Gizikis Cumhurbaşkanı, Adamantios Androutsopulos ise Başbakan oldu ama gerçek güç İonnidis'in elindeydi.

Cunta'ya direnenler

Yunanistan'ın tanınmış bestecisi Mikis Theodorakis *(sağda)*, darbe haberinin ardından, 'direniş' çağrısı yapan ilk kişilerden biriydi. Ancak yorgun Yunan halkı, onun sesine karşılık vermedi. Cunta, Theodorakis'i tutukladı ve 13. Ordu'nun bir emriyle, müziği tüm ülkede yasaklandı. Theodorakis'in müziği 'kışkırtıcı' ilan edildi ve dinlenmesi suç sayıldı. Açlık grevleri, mahkemeler ve uluslararası kampanyalar birbirini

izledi. Cunta onu susturamıyordu. Önce bir köyde ikamete mecbur edildi; sonra, vereminin daha iyi tedavi edileceği bahanesiyle, yeniden hapishaneye yollandı...

Nihayet ünlü besteci, ülkeden sürüldü. Fransa'ya gitti. Orada Melina Mercouri ve diğer muhaliflerle bir araya geldi *(solda; Mercouri, Fransa'da bir protesto mitinginde)*. Ne var ki, karısı ve iki çocuğunun Yunanistan'da rehin tutulması, onun için bir baskı oluşturuyordu. Ancak sonunda, her üçü de deniz yoluyla kaçarak Sicilya üzerinden Fransa'ya geldiler. Theodorakis, bundan sonra direniş liderlerinden biri olarak öne çıktı.

Tekrar sıkıyönetim ilan edildi ve muhalefet üzerine baskılar arttı. Şimdi sıra tekrar Kıbrıs'ta idi.

Ionnidis, Kıbrıs'ta cesur bir darbe ile hem Enosis'i sağlamayı, hem de iç muhalefeti susturmayı amaçladı. EOKA-B örgütü mensupları 15 Temmuz 1974'te, harekete geçerek Makarios'un sarayını ele geçirdiler. Başpiskopos'un çıkan çatışmada öldüğü bildirildi, ama bu doğru değildi; Makarios saklanıyordu. Sampson, Cumhurbaşkanı ilan edildi. 20 Temmuz'da ise Türk ordusu adaya çıktı. Atina'da savaş çağrıları yükseldi ama Yunan silahlı kuvvetlerinin çaptan düştüğü, savaş için hiçbir hazırlığının olmadığı anlaşıldı.

Son kozunu oynamış olan Cunta artık yönetimde kalamazdı. 23 Temmuz 1974 akşamı, Gizikis askerî ve sivil liderleri topladı. Çıkan karar sivil yönetime dönülecek tedbirleri almak üzere Paris'te sürgünde bulunan Konstantin Karamanlis'in çağrılması idi. 24 Temmuz günü Karamanlis döndü ve Yunanistan'ın tarihinde bir sayfa daha kapanmış oldu. ■

Başpiskopos Makarios (solda, en üstte). **24 Temmuz 1974'te Yunanistan'a dönen Konstantin Karamanlis** (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Paskalya yumurtası

Dört bin yıl önce yaşayan Sümerli ozan Ludingirra, nisan ayında 'Yeni Yıl Bayramı'nı kutlarken, bereket ve bolluk gelsin diye, evlerde daha çok yumurta ve yumurtalı yemekler yapıldığını anlatır.

MİNE HAKSAL

Helena'nın Doğuşu: Zeus ile Leda'nın aşkının meyvesi Helena, bir yumurtadan doğar. Bu heykel M.Ö. 5. Yüzyıl'a aittir (üstte). Yine aynı döneme ait bir Etrüsk ziyafet sofrası: Sağdaki davetlinin elinde yumurta var (sağ üstte).

Doğanın yeniden canlanışı, eski çağlardan beri bahar şenlikleriyle selamlanır. Dört bin yıl önce yaşayan Sümerli ozan Ludingirra da, 'Yeni Yıl Bayramı' olarak kutlar doğanın uyanışını; bereket ve bolluk gelsin diye, evlerde daha çok yumurta ve yumurtalı yemekler yapıldığını anlatır.

Daha sonraları bu gelenek tektanrılı dinlerde 'Pesah', 'Paskalya', 'Hıdrellez' gibi adlarla karşımıza çıkacaktır... Yahudilerin yeni senesi baharda, Pesah kutlamalarıyla başlar. İsrail oğulları henüz göçebe oldukları zamanda, baharın ilk yeni ayı gökyüzünde belirdiğinde, kuzu kurban eder, kötülüklerden korunmak için kanını çadır direklerine serptikten sonra kuzuyu kızartır, acı otlar ve mayasız galeta eşliğinde yerlerdi.

Yine aynı ay içinde, bir başka dinsel uygulama da bir hafta boyunca mayalı yiyeceklerin yasaklandığı 'Hamursuz' bayramıydı. Davud'un krallığı döneminde (M.Ö. 10. Yüzyıl) bu iki bayram birleşip İbrani halkının Musa Peygamber önderliğinde kölelikten kurtulup Mısır'dan göç etmesini anmak için kutlanır oldu.

Pesah'tan elli gün sonraki Şavuot (Hamsin ya da Hasat) bayramında da, şükran ifadesi olarak Yahve'ye, toplanan ilk tahıl ürünleri ve mayalı hamurla pişmiş ekmekler sunuluyordu.

Dört İncil de, havariler de herhangi bir Hıristiyan yortusuna atıfta bulunmuyor olsa da, kimi topluluklarda atalardan kalma bu adetlerin devam ettiği gözlenir. Nitekim bir süre sonra Pesah, Hıristiyanlar arasında, İsa'nın çarmıha gerilişinin üçüncü gününde, dirilişinin kutlandığı Paskalya yortusuna dönüşecektir. Şavuat da Pentikostes yortusuna. Paskalya'yı izleyen bu 50. gün, "Tanrı'nın Kutsal Ruhu-

nu" Mesih'e inananlar içinde yaşamak üzere gönderdiği gün olarak kutlanır.

Paskalya, Batı kiliselerinde ilkbahar gündönümünde (21 Mart) ya da sonrasında dolunayın görülmesinden sonraki ilk pazar günü kutlandığından, tarihi 22 Mart ile 25 Nisan arasında değişir. Ortodokslarda ise Jülyen Takvimi esas alınır ve bu yüzden Paskalya'nın bazen Batı kiliselerinden beş hafta sonra kutlandığı bile olur. Kimi zaman da tarihler çakışır. Bu yıl olduğu gibi: Bu yıl, tüm Hıristiyanlar için Paskalya 11 Nisan'da.

Hintlisinden Mısırlısına, Etrüsklerden Eski Yunan'a kadar, pek çok eski halkın gözünde, yumurtanın özel bir yeri vardır. İçinde barındırdığı yaşam, simgesel anlam taşır. Tıpkı İsa'nın ölüp de dirilişini simgeleyen Paskalya yumurtaları gibi. Geçmişte esas olarak kırmızıya boyanan bu yumurtalar sonraları rengârenk hale gelmiştir.

Çikolatadan ya da şekerden yapılanlar da cabası... Fransa Kralı XIV. Louis, krallığındaki en büyük yumurtanın kendisine hediye edilmesi üzerine, Paskalya günü çevresindekilere altın ya da gümüşle kaplı yumurtalar dağıtırken, acaba yaklaşık bir asır önce, İran Şahı I. Abbas'ın Nevruz kutlamaları sırasında halkın arasına karışarak altınlı gümüşlü yumurtalar dağıttığından haberdar mıydı?.. ■

Fabergé koleksiyonu

Rus Çarı III. Aleksandr'ın sevgili karısına hediye etmek üzere, dönemin ünlü kuyumcusu Fabergé'ye 1884'te yaptırdığı mineli, gümüş ve altın işlemeli, kıymetli taşlarla bezeli Paskalya yumurtası öylesine zarif, öylesine güzeldir ki, Çar, Fabergé'yi 'İmparatorluk Kuyumcusu' tayin eder. Fabergé de 11 yıl boyunca her Paskalya'da Çariçe için yeni bir yumurta tasarlayacaktır. 1894'te Aleksandr öldüğünde, yerine geçen Çar II. Nikolay ile onun oğlu Aleksandr da bu geleneği sürdürür. Her yumurta içinde bir sürpriz gizlidir ve Paskalya gününe dek bu 'sır' saklanır. Daha sonra farklı vesilelerle üretilenler de dahil, imparatorluk koleksiyonunda yer alan Fabergé yumurtalarının sayısı 56'yı bulur *(sağ üstte; içinde kurmalı oyuncağıyla çam kozalağı biçiminde bir Fabergé yumurtası, sadece 9,5 cm boyunda)*. Bu arada, Rusya'nın yeni zenginlerinden petrol kralı Viktor Vekselberg'in geçenlerde, 90 milyon doların üzerinde bir fiyata Forbes ailesinden satın aldığı dokuz Fabergé yumurtası, Rusya'ya geri dönüp büyük kentlerde sergileneceği günü bekliyor.

İbranice bir el yazmasında, Yahudilerin Pesah kutlamaları (sol altta). **Dürer'in çizgileriyle 'Son Yemek': Hazreti İsa ile Paskalya, farklı bir boyut kazanır** (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Boğaziçi'nde sönmeyen bir ışıltı

'Çerâğan' sarayları

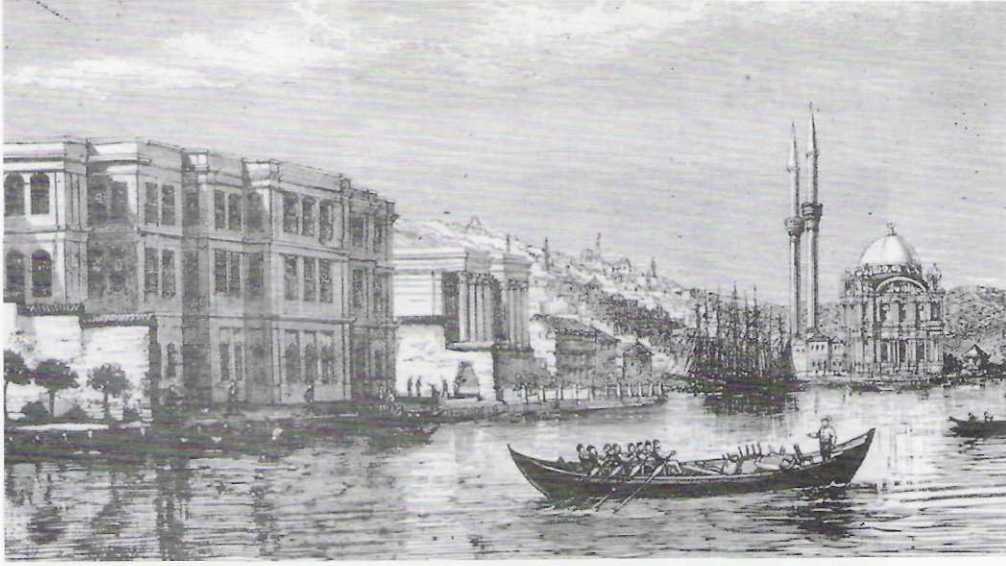
Fransız gazeteci Méry'nin çizimiyle, Kırım Savaşı yıllarında Çırağan Sarayı.

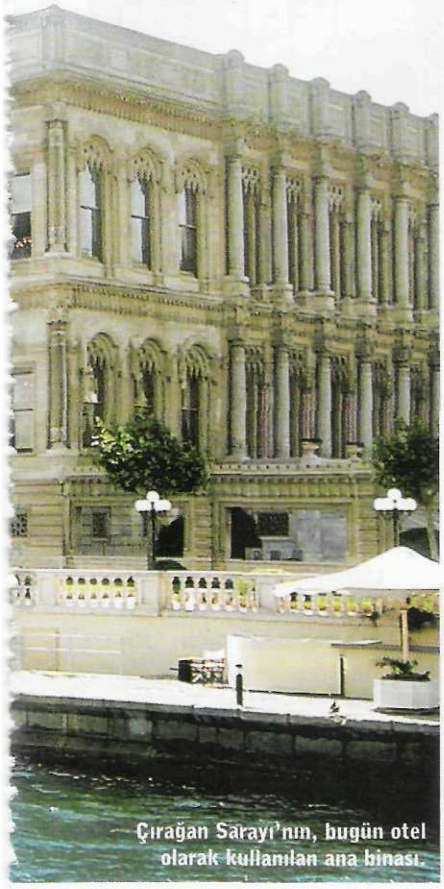
Boğaziçi tüm zarafetiyle ışıldarken, üç asır önce kurulmuş bir sarayın, bir 'çerâğan'ın aydınlığı vurur hâlâ her iki yakasına... Son yarım asırda, adı 'Çırağan' olarak değişen 'Çerâğan Sarayları'nın öyküsünü anlatacağız şimdi sizlere...

Başak Çaka

İstanbul'un fethinden bir buçuk asır sonra sınırlar sağlama alınır; ihtişamlı saray yaşamı, tarihî yarımadadan keşfedilmemiş bir hazineye, Boğaziçi'ne akar. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinden öğrendiğimize göre, 'Kazancıoğlu Bahçeleri' diye bilinen Beşiktaş sahilinin ilk yapısı, Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın 1538'de yaptırdığı yalıdır.

Ardından IV. Murat'ın, kızı Kaya Sultan'a bağışladığı bahçeye, 1648 yılında bir ahşap köşk yaptırılır. Kaya Sultan ve eşi Sadrazam Melek Ahmet Paşa'nın köşkünde ge-

Çırağan Sarayı'nın, bugün otel olarak kullanılan ana binası.

çer yazlar; Karadeniz'in serin esintileriyle...

Kızıl kandiller, meşalelerle sanki gökyüzündeki yıldızlar bir bir Boğaziçi'nde yanar; musikiyle, şiirle sarhoş olur gönüller, bir de türlü çiçeğin yaydığı baş döndürücü kokularla... Lâle Devri'nin ünlü hükümdarı III. Ahmet, aynı yöreden bir arazi satın alarak kızı Fatma Sultan'a çeyiz verir. Hükümdarın sadık veziri Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, zevcesinin çeyiz getirdiği araziye saray gibi bir yalı inşa ettirir. Değil midir ki zenginlik devri; Boğaz'ın ününe ün katar bu lüks yalı...

Lâle Devri'nin ünlü Divan şairi Nedim'in şiirleri dile gelir; mehtap çıkınca yanar kandiller, çil çil altınlar lâle bahçelerine savrulur... Meşaleli kır eğlenceleri nedeniyle, Farsça'da 'ışık' anlamında kullanılan 'çerâğan' denir bu yalıya.

İngiliz Sefiri Edward Wortley Montague'nun, 1717-1718 yılları arasında İstanbul'da bulunan eşi Lady Mary Wortley Montague, ölümünden sonra 1763 yılında yayımlanan ünlü mektuplarında, 'saray' dediği o ilk 'çerâğan'ı şöyle anlatır: "Boğaziçi'nin en güzel köşelerinden birinde yer alır; hemen arkasındaki tepenin bir yanı mükemmel bir koruluktur. Müthiş büyük bir yapıdır; muhafız bana sarayın 800 odası olduğunu söyledi; kendim saymadığım için bu sayının doğruluğu konusunda bir şey söyleyemem ama sayının çok büyük olduğu da açıktır; sarayın her yanı bol bol mermer ve altın yaldız kullanılarak, meyve ve çiçek resimleriyle bezenerek süslenmiştir. Bütün pencerelerde İngiltere'den getirtilmiş kristal camlar takılıdır; koca bir imparatorluğun servetini yöneten genç bir adam tarafından yaptırılmış bir sarayda bulunabileceğini düşüneceğiniz her türlü pahalı ihtişam, bu sarayda mevcuttur."

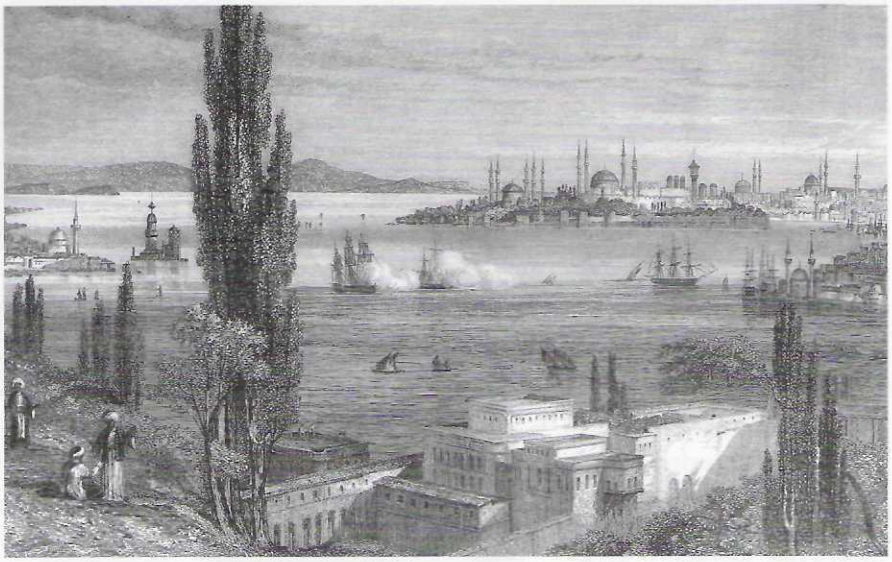
Çırağan'ın Feriye Sarayı bölümünün 1876'daki görünümü (üstte). III. Ahmet (solda), bugün Çırağan Sarayı'nın bulunduğu araziyi satın alarak kızı Fatma Sultan'a çeyiz verir.

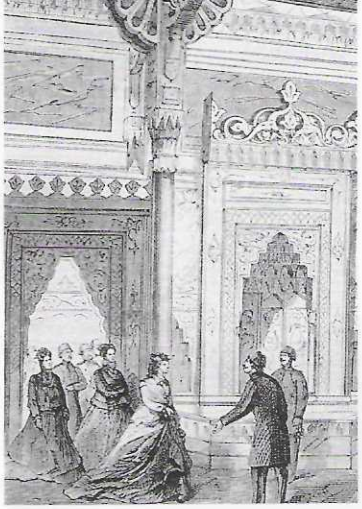

Zevkten sarhoş eden gösterişli 'lâle' günleri, İbrahim Paşa'nın hazin ölümüyle sonuçlanan bir isyanla son bulur. Fatma Sultan ise, isyanda tüm güzelliği yara alan yalıda, 1732'de yaşama veda eder. 'Çerâğan Sarayları' adlı kitabında Çelik Gülersoy, "Çerâgan eğlencelerinin aslını âlâsından anlatır" diye nitelendirdiği, Baron de Tott'un şu satırlarına yer verir: "... Mâî bir aydınlıkta yüzen ve ay ışığı altında zevkten eriyen bu insanlar; her yandan çalgı sesleri yükselir ve üstüne üstelik

1717-1718 yılları arasında İstanbul'da bulunan Lady Mary Wortley Montague (sol üstte). Çırağan (Çerâğan), III. Selim'in (solda) sık sık ziyaret ettiği sultan saraylarından biriydi.

merakediyorum@googlegroups.com

Fransız gazeteci Méry'nin çizimiyle Boğaziçi ve İstanbul (üstte). Sultan Abdülaziz'in büyük ilgi gösterdiği İmparatoriçe Eugénie'in yeni Çırağan Sarayı'na gelişi (sağ üstte). Sarayın deniz yönündeki tarihî kapılarından biri (sağda).

her tarafa çengiler ve köçekler, en kıvrak danslarını sergilerlerken, bu gümüşlü, sırmalı kumaşlardan, pırlantalar ve elmaslardan satın alır, birbirlerine armağan ederler".

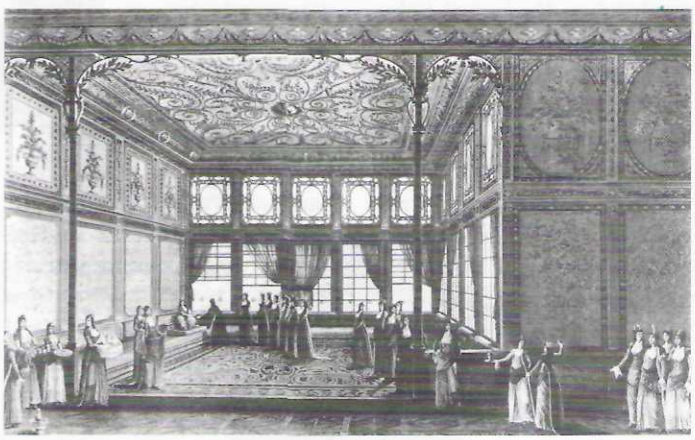
Yeni hükümdar I. Mahmud da, Çerâğan eğlencelerine düşkün ama daha 'sessiz' bir hayat sürmüştür. Gülersoy'un kaynaklarına göre; yaklaşık yarım asır süren onarımlarla eski ihtişamına kavuşan yalıda, "Sadrazam Hacı Ahmet Paşa ile daha sonra Hekimoğlu Ali Paşa, elçilerle görüşmelerini burada yapmışlar ve onlara ziyafetler çekmişler". 'Asırlar Boyunca İstanbul' kitabının yazarı, Topkapı Sarayı Müzesi Eski Müdürü Halûk Y. Şehsuvaroğlu ise, 1954'te yayımlanan 'İstanbul Sarayları'nda, yalının tarihine şöyle bir not düşer: "Daha sonraları Çırağan (Çerâğan), bazı sultanların ikametlerine tahsis olunmuştu. Bu yalıda son olarak, Zeynep Sultan otururken, 1767 senesinde padişah Çırağan'ı, Şeyhislâm İbrahim beyefendiye vermişti. İbrahim beyden sonra da, III. Mustafa kızlarından ve III. Selim'in hemşirelerinden (kız kardeşlerinden) Beyhan Sultan tarafından alınmış ve yaptırılmıştı".

Şehsuvaroğlu'na göre; Beyhan Sultan, ağabeyi III. Selim'in bağışladığı araziye ahşaptan bir saray yaptırır. "Çırağan (Çerâğan) III. Selim'in pek beğendiği, rağbet edip sık sık ziyarette bulunduğu sultan saraylarından birisiydi. Mevlevî padişahı, (piyadesüvar) olarak Çırağan yalısına gider, hemşiresini gördükten sonra, orada bunan Beşiktaş Mevlevîhanesi'ni de ziyaret ederdi".

Ne var ki, Beyhan Sultan, 1805'te, sarayı ağabeyi hükümdara bedeli karşılığında satar. Bir yaz mevsimini bu sarayda geçiren hükümdar, yandaki rehinli Rodoslu yalısını satın alarak bir mabeyn dairesi yaptırır. Daha görkemli ve geniş bir saray yaptırmak istese de, Yeniçeri Ocağı çalkantıları nedeniyle emeli, sadrazam Koca Yusuf Ziya Paşa'nın hazırladığı proje aşamasında kalır: 1807'de tahttan indirilir, 1808'de âsiler tarafından Kuran okurken öldürülür...

Aklî dengesi yerinde olmadığı gerekçesiyle Çırağan Sarayı'na kapatılan ve 1904'te ölene dek burada bir hapis hayatı yaşayan V. Murad (sağda, ortada). Melling'in çizgileriyle, Beyhan Sultan döneminde sarayın büyük kabul salonunun görüntüsü (sağda).

19. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde, III. Selim'in acı sonu hâlâ hafızalardadır. Çocuk yaşta hükümdar olan II. Mahmud, yaz mevsiminde kasvetli Topkapı Sarayı'ndan uzaklaşır, Boğaziçi'nin temiz havasını teneffüs eder. Hükümdar, tarihî yarımadadan her mevsim uzak kalmak için yeni bir sarayın yapılmasını emreder. Yeni Çerâğan'ın oluşumunu Şehsuvaroğlu'ndan dinliyoruz: "1836 yılında, her vakit oturulabilecek büyük bir saray inşası maksadiyle, eski saray ve kasırlarla beraber, bir mescid, bir mekteb ve civardaki diğer binalarla büyük Çırağan Sarayı'nın inşaatına başlanılmıştı."

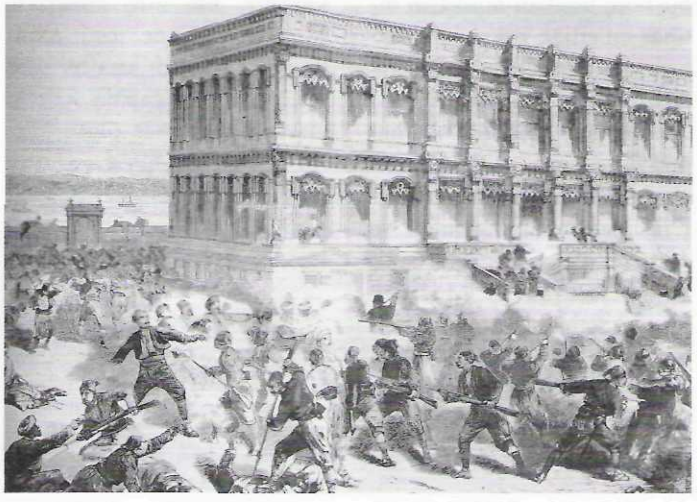
Pekiyi, kıyafetlerinden yaşam felsefesine, 'Avrupalı' tarzıyla dikkat çeken reformcu hükümdar II. Mahmud'un yeni Çerâğan'ı nasıl bir saraydır? İlk kez Gülersoy'un 'Çerâğan Sarayları' kitabıyla Türkçe'ye kazandırılan İngiliz yazar Miss Pardoe'nun, 1838 tarihli 'The Beauties of Bosphorus / Boğaz'ın Güzellikleri' adlı kitabında, sorumuzun cevabına ulaşıyoruz: "Üsküdar'a (karanlık Bulgurlu Dağı zincirinin eteklerine oturtulmuş bir Asya mücevheri) doğru bakarken, antik Chalcedon'u da (Kadıköy) seyrettirebilen bir konum içindedir... Dünyada buna benzer bir başka panorama, ancak zorlukla bulunabilir".

Avluyu çevreleyen sütunların bedeli bir milyon Sterlin'den fazla olan Avrupai tarzdaki saray, az ilerideki Beşiktaş Mevlevîhanesi ile hükümdarın ilişkilerini bozmuş: "...dini ocağı çökertmek ve evliya mezarlarını da yeni binanın bodrum katına almak, uğursuzluk getirmiş". Ne yazık ki, Avrupalı konuklardan ziyade, emir kulu halkın hayranlığını toplayan sarayın yapımının bittiği 1839'da, II. Mahmud, pek özendiği dünya nimetlerine veda etmiş.

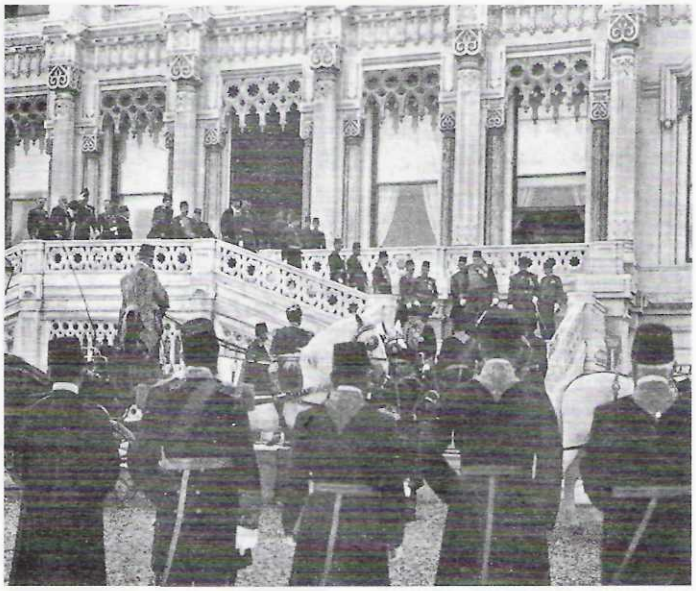
24 Temmuz 1878'de gerçekleşen 'Çırağan Baskını'nı resmeden çizimler (üstte ve sol altta). Abdülaziz'in, Çırağan Sahil Sarayı'nı inşa ettirdiği mimar Serkis Balyan (en solda). Çırağan Sarayı'nın tarihî hamamı, bugün de Çırağan Kempinski Hotel bünyesinde yer alıyor (solda).

SEFAHATİN ARDINDAN ÇALKANTI YILLARI

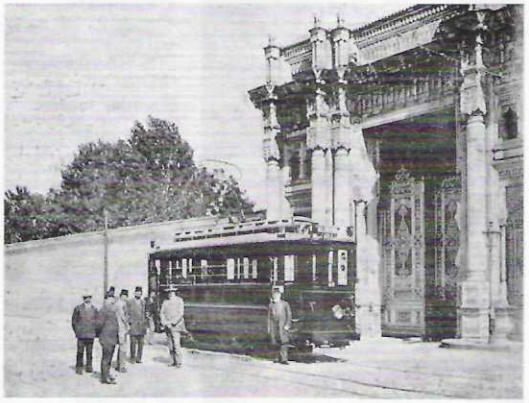
Hükümdarlığının ilk yıllarını, babasının keyfini süremediği sarayda geçiren Abdülmecid'in oğulları V. Murad, II. Abdülhamid, V. Mehmed Reşad burada doğar. Ancak lüks düşkünü hünkâr, saltanatının altıncı yılında, Dolmabahçe Sarayları'nı yıktırarak daha güzel saraylar yapılması-

merakediyorum@googlegroups.com

Sultan Mehmed Reşad (sağ altta), **1909'da, Çırağan Sarayı'ndan ayrılıyor** (sağda). **1913'te, Çırağan Sarayı'nın önündeki tramvay durağında bekleyenler** (altta). **20 Ocak 1910 tarihli 'Resimli Kitap' dergisinde Çırağan yangını** (en sağda).

nı emir verir; şâşa dolu saray yaşamı, 1856 yılından itibaren burada devam eder.

Borç içerisinde yüzen bir devletin yeni hükümdarı Abdülâziz de, önceki kuşak saltanatın izinden gider: Kendisinin rahatı ve Avrupalı konukları için -özellikle de, büyük aşk yaşadığı söylenen İmparatoriçe Eugénie- her mevsime uygun bir saray yaptırmayı planlar; hem de devletin perişan durumdaki bütçesinden...

Gülersoy'un aktardığı üzere, önemli bayındırlık işleri için ayrılan yüklü meblağın dört milyon Osmanlı Lira'sı, Avrupa öğrenimli mimar Serkis Balyan tarafından 12 yılda tamamlanan, Çerâğan Sahil Sarayı'nın yapımına harcanır. 1871 tarihli saray, 19. Yüzyıl mimarisinin değerli örneklerinden sayılır.

Kuzey Afrika İslam mimarisi tarzındaki kâgir sarayın her köşesinde sanatkar bir üslûp vardır. Ne var ki, sarayın uğursuzluğu rivayetlerine inanan hükümdar, tahttan indirildiği zamana kadar saraya uğramaz. Tahttan indirildikten beş gün sonra ise, 3 Haziran 1876 tarihinde trajik bir ölümle yaşama veda eder. Arkasında, faizlerle günden güne artan yüklü bir borç bırakan hünkârın intihar mı ettiği; yoksa bir cinayete mi kurban gittiği hâlâ tartışmalı bir konudur...

Gelelim, Sultan Abdülhamid dönemine... Aklî dengesinin yerinde olmadığı gerekçesiyle Çerâğan'a kapatılan ve 1904'te ölene dek bir hapis hayatı yaşayan V. Murad'ın üç ay kalabildiği saltanat koltuğuna oturur Sultan II. Abdülhamid. Daha mütevazı bir yaşamı tercih eden sultan, ekonomik anlamda çöken imparatorluğun yetersiz kaynaklarını despot bir yönetimle ama ihtiyatlıca kullanır. Ancak, İtalyan asıllı, Galatalı sarraf Kleanti Skalyeri ile Murad'ın annesi Şevkefzâ Sultan'ın cariyesi, 60 yaşındaki Nakşıdil Kalfa ve gazeteci Ali Suavi'yle işbirlikçilerinin, Murad'ı saraydan çıkararak akıl sağlığını ispat etme ve akabinde Abdülhamid'i tahttan indirme girişimleri, hükümdarı epey uğraştırır...

Murad, akıl sağlığını ispat edebilirse belki de hünkâr, tahtı gönülsüzce olsa da bırakmak zorunda kalacaktır. Çabalar pek çok ölümle sonuçlanır, hükümdar kazanır. Bir süre annesiyle Malta Köşkü'nde, tecrit altında yaşar Murad; kısa bir süre sonra da Çerâğan'da kaldığı Harem dairesinde ölür: "Tarih, 29 Ağustos 1904, Pazartesi. Vefat sebebi: Şeker hastalığı. Yaşı: 64".

Üç yıl önce

1910'daki yangından sonra harabeye dönen Çırağan Sarayı'nın bahçesinde, 1930'ların başında futbol maçları oynanıyordu (sağda).

tahttan düşürülen ve Selânik'e sürgün gönderilen Abdülhamid'in kaleme aldığı bu bilgiye de yer veren Gülersoy'a göre, Murad'ın, "saraydaki hapis hayatı 27 yıl, 11 ay, 29 gün sonra, 'kendiliğinden' sona ermiş oluyordu".

ÇERÂĞAN YANIYOR!

Çerâğan'ın 20. Yüzyıl'ın ilk yıllarında 'Millet Meclisi'ne ev sahipliği yapmasının öyküsü de pek hazindir. Yaşlı padişah IV. Mehmet Reşad döneminde meclise tahsis edilen saray, gerekli tüm düzenlemelerle, abartılı bir tören eşliğinde açılır. Ama, açılışından iki ay dört gün sonra, 6 Ocak 1910'da, elektrik kontağından çıkan bir yangınla kül olur; hem de birkaç saat içerisinde...

İstiklal Savaşı'nın ardından, Cumhuriyet hükümetinin kurulmasıyla Osmanoğulları'nın son mensuplarının yurtdışına sürülmesine karar verilir. Son Osmanlılar, kendilerine izin verilen üç günlük sürede, yangında daha az tahrip olan Feriye Sarayları'ndaki para eden her eşyayı talan ederek satışa çıkarırlar.

Son 50 yıldır söylenegelen adıyla Çırağan Sarayı'nı restore ederek bir otel binasına dönüştürebilme girişimleri, 1912'de, Wolford adlı bir İngiliz işadamı tarafından başlatılır; işe, 1961'de bir Amerikan firması devam eder. Sonunda, 1986'da, Japon Kumagai Gumi Şirketi ve Yüksel İnşaat A.Ş'nin ortak çalışmalarıyla proje kısa bir süre içerisinde hayata geçer.

Çırağan Sarayı Hotel Kempinski, 11 saray, 20 otel suiti; 36 grand delüks, 20 delüks oda; 126 superior deniz manzaralı ve 102 de park manzaralı odasıyla, farklı tarzlarda restoran ve barları; toplantı salonları, spor merkezleriyle, 14 yıldır devlet adamlarından sanatçılara, İstanbullu Boğaziçi aşıklarından dünyanın her köşesinden meraklı seyyahlara kadar, konuklarına unutulmaz anlar yaşatıyor.

Otel projesinin yanı sıra, sarayın harap dış yapısı aslına uygun olarak restore edilmiş; dört adet tarihi kapısı, yangından önceki gibi korunmuş. 22 bin metre karelik alanıyla iki ana bölümden meydana gelen sarayda, bir bölümde toplantı ve konferans salonları, diğerinde ise 12 deluxe suit bulunuyor.

Çırağan Sarayı, şimdilerde zamanın ruhuna uygun ihtişamıyla -Lâle Devri'ndeki gibi olmasa bile- Boğaziçi'ni selamlıyor...

Çırağan Sarayı restore edilirken, daha önce üzerlerine saray inşa edilmiş Mevlevi mezarları da 1987'de Galata Mevlevihanesi'ne nakledildi (solda, en üstte). **Restorasyon öncesi ve sonrası Çırağan Sarayı** (en üstte). **Hotel Kempinski'de 'Osmanlı Odası'** (üstte).

merakediyorum@googlegroups.com

Bağışıklık biliminin temeli

Çiçek aşısı

Sung Hanedanı'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na, İngiltere'den 11 Eylül sonrası ABD'ye, çiçek aşısının öyküsü...

FATİH TOPTAN

Tarih boyunca büyük salgınlara yol açan ölümcül hastalıklardan biri de çiçek hastalığıydı. Çiçek hastalığının ilk olarak, M.Ö. 1122'de Çin'de tanımlandığı görülür. Aynı dönemde öldüğü düşünülen Mısır firavunu V. Ramses'in kafatasında da hastalığın izlerine rastlanmıştı. Hindistan'daki eski Sanskrit metinlerinde de sözü edilen, yüksek düzeyde bulaşıcı ve bazen ölümcül seyreden bir enfeksiyon hastalığı olan çiçek hastalığına karşı, halen tek korunma yöntemi aşılamadır.

Tarihteki ilk aşı uygulamasına M.Ö. 590 yılında, Sung Hanedanı döneminde Çin'de rastlanır. Bu uygulamada, çiçek hastalığından korunmak için, ciltteki iltihaplı madde sağlıklı kişilerin burnuna veriliyordu. M.Ö. 430 yılında, tarihçi Tukidides de, Atina'daki bir veba salgınında, hastalara bakan kişilerden, yalnızca daha önce veba geçirmiş olanların vebaya yakalanmadığını yazıyordu. 18. Yüzyıl'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda, çiçek hastalığına tutulanların yaralarındaki iltihaptan aşı yapılıyordu. İlk sistematik aşılama ise, 18. Yüzyıl'ın sonlarında, İngiliz tıp adamı Edward Jenner (1749-1823) tarafından yapılmıştı.

Berkeley'in küçük bir kasabası olan Gloucestershire'da, kasaba rahibinin oğlu olarak dünyaya gelen Jenner, küçük yaşta babasını kaybettikten sonra bir cerrahın ya-

Edward Jenner, bir aileye çiçek aşısı uyguluyor (üstte). **Çiçek hastalığına yakalananlar karantinaya alınıyor ve aşılanıyor** (altta).

Edward Jenner

nında dokuz yıl çıraklık yapar. Ardından Londra'ya gider; St George Hastanesi'nde, dönemin önde gelen cerrahlarından John Hunter'ın yanında anatomi ve cerrahi öğrenimi görür. Londra'daki iki yıllık öğreniminin ardından, çalışmalarını yürüteceği ve ölümüne kadar kalacağı Berkeley'e geri döner.

Çiçek hastalığına karşı Doğu'da bazı tedbirler alınmaya çalışılsa da, bu bilgiler bilimsel olarak ortaya konamamış ve yaygınlaşamamıştı. Dolayısıyla, Jenner'in yaşadığı dönemde, çiçek hastalığı tüm korkunçluğuyla varlığını sürdürüyor ve salgınlarda pek çok kişi yaşamını yitiriyordu. Hastalıktan kurtulabilen az sayıda kişinin ise cildinde kalıcı izler görülüyordu.

1788'de, Jenner'in doktorluk yaptığı Gloucestershire kasabasında da bir çiçek salgını yaşandı. Gloucestershire, küçük bir kasabaydı ve Jenner'in hastalarının çoğu köylülerdi. Bu köylüler aynı zamanda büyükbaş hayvan besliyordu. Jenner, bilinen eski bir inancı gözlemleme şansını buldu: İneklerle uğraşan ve insanlardakinden daha hafif seyreden ineklerdeki çiçek hastalığına yakalananlar, çiçek hastalığına yakalanmıyordu.

Sonraki yıllarda bunun üzerine uzun çalışmalar ve deneyler yapan Jenner, sonunda 1796'da, ineklerdeki çiçek hastalığının bulaştığı Sarah Nelmes isimli sütçü kızın elindeki yaradan hazırladığı aşıyı, sekiz yaşındaki James Phipps adlı çocuğa uygular. James'te hastalığın belirtisi olan hafif kızarıklıklar oluşur; fakat bunlar çabuk geçer. Jenner, James'e iki ay sonunda çiçek hastalığı virüsü enjekte eder. Bu çok tehlikeli bir deneydir ve başarıya ulaşmadığı takdirde, Jenner bir katil olacaktır. Ancak, işler Jenner'in beklediği gibi gider ve James'te en küçük bir hastalık belirtisi bile görülmez; Çocuk, çiçek hastalığına karşı tam bir bağışıklık kazanmış olur.

Jenner, ineklerdeki çiçek hastalığının bulaştığı Sarah Nelmes isimli sütçü kızın elindeki yaradan hazırladığı aşıyı, James Phipps adlı çocuğa uyguluyor (üstte). **Jenner'in anısına basılmış bir pul** (solda).

Bazı deneylerle çalışmalarını ilerletip 1798'de yayınlayan Jenner, buluşuna aşı (vaccination) adını verir. Jenner, 'vaccination' sözcüğünü, ineklerde görülen çiçek hastalığının Latince'deki karşılığı olan 'vaccina' dan türetmişti.

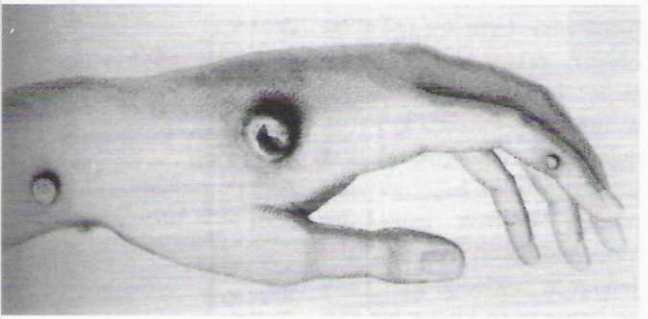
Jenner'in bu önemli buluşu, ilk zamanlar tam olarak anlaşılamaz. Royal Society'ye sunduğu ilk makalesi geri çevrilir; ayrıca tıp çevrelerinden sert eleştiriler alır. Ancak Jenner bunlara rağmen kendi imkanlarıyla çalışmalarına devam eder. Bu sırada doktorluk mesleğini yürütmeye vakit bulamadığı için maddi

Salgına karşı, tren yolcularına çiçek aşısı ugulanıyor (sol üstte). **1872 yılına ait bir çizimde, buzağılardan çiçek virüsü alınıyor** (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

sal olarak ortaya konmuştu. Pasteur'ün başını çektiği çalışmalarla birlikte, kuduz, kolera, şarbon, veba gibi, insanları çaresizliğe düşüren ölümcül hastalıkların aşıları bulunuyordu. Bağışıklık sisteminin bilimsel olarak çözümlenmesi yönündeki bu yolda, Jenner'in çiçek aşısı, modern anlamda ilk bilimsel adım olarak kabul edilir.

ANADOLU'DA ÇİÇEK HASTALIĞI

Jenner'den önce de çiçek hastalığına karşı, deneme yanılma yoluyla öğrenilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bazı yöntemler Doğu'da uygulanıyordu ve bu uygulamalar Batı'da biliniyordu. Voltaire, Felsefi Mektuplar'ında, bazı Doğu uluslarının, yüzyıllardır, bir çiçek hastasının cildindeki yaralardan aldıkları döküntüleri çocuklarına aşılayarak, onları çiçek hastalığına karşı koruduklarını yazmıştı. Bu bilgilerin Batı'ya ulaşması noktasında, eldeki en önemli bilgileri, İngiltere'nin İstanbul elçisinin eşi Lady Mary Wortley Montagu'nun mektupları oluşturur.

Aynı zamanda bir yazar olan Lady Montagu (1689-1762), eşi Edward Wortley Montagu'nun İngiltere'nin Osmanlı elçiliği görevini yürüttüğü yıllarda, Anadolu'da bulunmuştu. Lady Montagu, bu yıllarda Anadolu'da bolca seyahat etmiş ve izlenimlerini, İngiltere'deki yakınlarına gönderdiği mektuplarında anlatmıştı. Bu mektuplardan birini, arkadaşı Sarah Chiswell'e, 1 Nisan 1717'de ya-

yönden sıkıntılar yaşar. İlerleyen yıllarda, Jenner'in yöntemiyle çiçek hastalığında ölüm oranının çok aşağılara düşmesiyle, Jenner için sıkıntılı günler sona erer. 1800'lerin başında dünyanın çeşitli yerlerinden ödüller alan, bunun yanında İngiltere Parlamentosu'ndan 30 bin Sterlin gibi büyük bir miktarda maddi yardım alan Jenner, böylece çalışmalarını rahatça sürdürebilecek maddi koşullara kavuşmuş olur.

Belçikalı bilim adamı van Helmont, 1626 yılında, hastalıkların yabancı varlıkların bedeni istila etmesinin bir sonucu olduğunu söylüyordu. Hastalıkların mikrobik bir temeli olduğu görüşü, 19. Yüzyıl'ın sonlarına doğru kuram-

Dünya Sağlık Orgütü'nün, çiçek hastalığının eradike edildiğine (ortadan kaldırıldığına) dair 1979 tarihli sertifikası (en üstte). **Jenner'in çizimiyle, çiçek virüsünü aldığı Sara Nelmes'in eli ve kolu** (üstte ve sağ üstte). **Edward Jenner ve aşıladığı ilk çocuğun heykeli** (sağda). **Jenner ile James Phipps'i gösteren bir başka çizim** (sağda, altta).

zan Lady Montagu, İngiltere'de çok yaygın ve öldürücü olan çiçek hastalığının, Edirne'de geliştirilen bir yöntemle tamamen zararsız hale getirildiğini anlatır. İlginçtir; Chiswell de, 9 yıl sonra çiçek hastalığına tutularak yaşamını kaybedecektir...

1800'lü yıllarda, Lady Montagu ile İngiltere'ye giden bu aşılama yöntemi, Osmanlı'ya 'Jenner tipi', daha etkili ve daha az zararlı yöntemlerle geri döner. 1840'tan itibaren çiçek aşısı yapmak için uzman aşıcıların yetiştirilmesine karar verilir ve talep eden ailelerin çocuklarına çiçek aşısı yapılır. 1868'de çıkan bir kanunla da, yeni doğan bebeklere ilk üç ay içinde çiçek aşısı yapılması zorunlu hale getirilir.

CUMHURİYET DÖNEMİ

1868'deki kanunla, vakalarda büyük oranda azalma görülse de, Cumhuriyet'in ilk yıllarına gelindiğinde, sınırlı da olsa çiçek hastalığı salgınlarına rastlanır. Bu yıllardaki durumu, Mustafa Kemal, 1 Mart 1923'te TBMM'nin açılış konuşmasında şu sözlerle anlatır: "Sağlık çalışmalarımızın önemli bir kısmı salgın hastalıkların durdurulmasına ve bulaşmayı önlemeye sarf edildi. Bu türlü hastalıklardan yalnız çiçek ile lekeli humma bazı bölgelerde sınırlı bir şekilde salgın yapma eğilimi göstermişse de, zamanında alınan ve devam edilen durdurucu ve koruyucu tedbirlerle önlerine geçilmiştir. (...) İçeriden dışarıya, dışarıdan içeriye sürekli göç akımının sürüp gitmekte olduğu şimdiki durum karşısında bu gibi hastalıkların görülmesi şaşırtıcı olmayıp, belki bunların yerinde çabucak söndürülmesinde gösterilen başarının kıvanç vermesi gerekir. Bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı insanların korunması hususunda büyük hizmetleri görülen aşıları hazırlamakta olan Hıfzısıhha Müesseseleri tam başarıyla çalışmalarına devam etmektedir..."

Lady Montagu

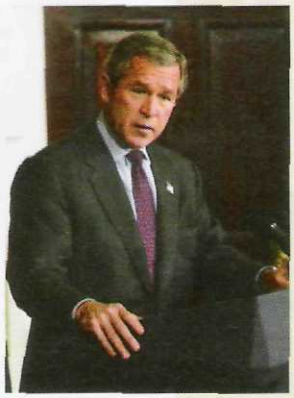
Mustafa Kemal'in sözünü ettiği çalışmaların devam ettirilmesiyle, 1957'den sonra Türkiye'de çiçek hastalığı vakalarına rastlanmaz. Dünyada ise son vaka, 1977'de Somali'de görülür. Çiçek hasalığı dünyada tamamen ortadan kaldırıldıktan sonra, çiçek hastalığına karşı rutin aşılama faaliyetleri de durdurulur. Buna paralel olarak Türkiye'de de 1980'den itibaren çiçek aşısı uygulamadan kaldırılır. ■

Servet-i Fünûn dergisinin, 1892 tarihli, 88. sayısında, Mekteb-i *Tıbbiye-i* Şahane'de, buzağılardan aşı alınması (altta).

Biyolojik silah olarak çiçek virüsü

11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan saldırıların ardından, biyolojik saldırı ihtimalleri de gündeme gelmişti. Çiçek virüsünün biyolojik silah olarak kullanılması riskine karşı, ABD'de 1980'den beri üretilmeyen çiçek aşısından, eski teknolojiyle, 300 milyon doz üretildi. Biyolojik saldırı ihtimaline karşı bazı resmî görevlilere, operasyon bölgesindeki askerlere ve bazı ilkyardım görevlilerine çiçek aşısı uygulandı. Bu sırada, çok düşük bir olasılık olsa da aşının yan etkileri olabileceği gündeme gelmişti. Buna karşın, kendisi de çiçek aşısı yaptıran Başkan George W. Bush, "Ben başkomutan olarak, aynı şeyi kendime yaptırmadığım takdirde başkalarının bu riske girmelerini isteyemem" demişti...

merakediyorum@googlegroups.com

Bilgisayarlardan önce...

Hesap yapan makineler

Hesaba gereksinim duyduğu ilk dönemlerde, çakıl taşları insanoğlunun işini görüyordu. Ancak 'hesabı görülecek' işler çoğaldıkça, ona bu alanda yardımcı olacak araçlar da gelişti.

FATİH TOPTAN

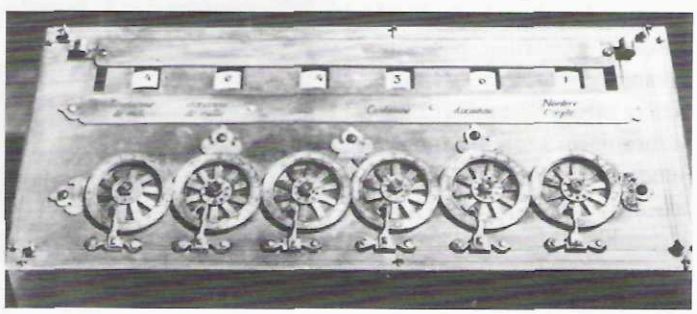
Bugünkü işlevleri açısından bakıldığında, Türkçe'deki 'bilgisayar' sözcüğü tam yerine oturur. Bilgisayarın İngilizce'deki karşılığı olan 'computer' sözcüğü, 'hesaplayıcı' anlamına gelir. Çünkü bilgisayarlar, hesap yapan makinelerin evrim geçirmiş halidir...

Hesap yapmaya başladığı ilk zamanlarda, bu 'karmaşık' iş söz konusu olduğunda, insanın parmaklarını veya çakıl taşlarını kullandığını tahmin etmek zor değil. Ticaretin gelişmesiyle artan hesap kullanımıyla, hesap yapan ilk alet olan abaküsün karşısına, milattan önceki çağlardan 16. Yüzyıl'a kadar ciddi bir rakip çıkmadı.

J. Napier

16. Yüzyıl'dan itibaren, ekonomik, siyasal ve toplumsal örgütlenme ve askerî alanlardaki başarılarıyla, dünyanın üstünlüğü Avrupa'ya kaymaya başladı. Kent yaşamının ve ticaretin gelişmesi; doğayı matematiksel bağıntılarla açıklamanın peşine düşen modern bilimin evrimiyle birlikte, 'hesaplanması gerekenler' arttı.17. Yüzyıl'da, hesapta yar-

Milli Reasürans koleksiyonundan 'Odhner' marka mekanik hesap makinesi (sağda, en üstte). **ABD'nin Virginia eyaletinde, 1920'lerde, bir muhasebe bürosu** (sağ üstte). **Pascal** (sağda; **doğumunun 300. yılında basılan bir pulda), mekanik hesap makinelerinin öncülerinden olan Pascaline'i iki yılda geliştirmişti** (sağda).

dımcı araçlarla birlikte, ilk hesap makineleri de ortaya çıkmaya başladı.

1600'lü yılların başlarında, İskoç Matematikçi John Napier, hesaplama işlemlerinde büyük kolaylık sağlayan logaritma yöntemini ve bu yönteme dayanan, kemikten yapıldığı için de 'Napier Kemikleri' olarak adlandırılan hesaplama aracını geliştirdi. Napier kemikleri, her biri 20 cm uzunluğunda 10 çubuktan oluşuyordu ve bu çubuklar belli bir sırada dizildiğinde, yan sütundaki sayılar bir çarpma işleminin sonucunu veriyordu.

Napier'in logaritma mantığıyla hareket eden İngiliz matematikçi Edmund Gunter, 1620'de, 60 cm'lik bir doğru parçası üzerinde oluşturduğu logaritmik ölçekte, uzunlukları bir pergel aracılığıyla toplayıp çıkararak çarpma ve bölme işlemlerini gerçekleştirmeyi başarır. 1633'de ise, yine bir İngiliz matematikçi William Oughtred, logaritmik olarak ölçeklenmiş iki doğruyu karşı karşıya getirerek, pergel kullanımına gerek kalmadan hesaplama yapmayı olanaklı kılar. 17. yüzyılın ikinci yarısında, sabit gövdeye kaydırılabilen bir sürgü eklenir ve sürgülü hesap cetvelleri ideal formunu kazanır. Hızlı hesap yapabilen sürgülü hesap cetvelleri, özellikle taşınabilir olmaları nedeniyle, elektronik hesap makinelerin geliştirildiği 1960'lı yıllara kadar kullanımını sürdürür.

İLK MEKANİK HESAP MAKİNESİ

17. Yüzyıl'da, hesaplama araçlarındaki gelişimin en önemli adımı, 1624'te atılır. Almanya'daki Tübingen Üniversitesi'nden Alman astronom, matematikçi, mekaniker ve kutsal kitap dilleri öğretmeni Wilhelm Schickard', 'hesap saati' olarak anılan, 'dünyanın ilk mekanik hesap makinesi'ni geliştirir.

Milli Reasürans koleksiyonundan 'R.C.Allen' hesap makinesi (en solda). 1920'lerde, İsveç yapımı hesap makineleri kullanan memurlar (solda). Kayıt yapabilen 'Remington' hesap makinesi (sol altta).

Bugün pek çok kaynakta, mekanik bir hesap makinesini ilk geliştiren kişi, Blaise Pascal olarak gösterilir. Çünkü, Schickard hakkındaki bilgilere, 1950'lerde, ünlü bilim adamı Kepler'in çalışmalarını derleyen uzmanlar tarafından, Kepler'in bir kitabının arasında, Schickard'a ait çizim ve mektupların bulunmasıyla ulaşılır.

Schickard, 1623'te, Kepler'e yazdığı bir mektupta, ta-

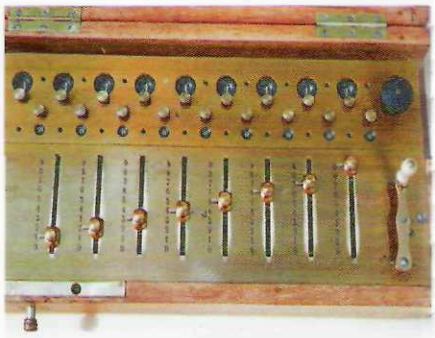
Wilhelm Schickard'ın 'hesap saati'adlıyla anılan makinesini gösteren 1973 basımı bir Alman pulu (sol altta). 'Leibniz çarkı' (en altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Milli Reasürans koleksiyonundan 'Brunsviga' tipi mekanik hesap makinesi (üstte). 'Aritmometre' ve gövdesinden bir detay (sağda).

sarladığı makineyi şu sözlerle tarif ediyordu: "Toplama, çıkarma, çarpma ve bölme ile verilen sayıları hızlı ve otomatik olarak hesaplayan, 11 tam ve 6 tek dişli çarktan oluşan bir makine tasarladım"...

1642'de, ünlü Fransız matematikçi Blaise Pascal, 'Pascaline' olarak anılan hesap makinesini geliştirir. Schickard'ın makinesine göre farklı bir yapıya sahip olduğu için, Passal'ın Pascaline'yi Schickard'ın 'Hesap Saati'nden habersiz tasarladığı düşünülür. Pascaline'de, toplanacak sayılar telefon ahizesindeki gibi çevrilerek belirleniyordu. Bu işlem, araç içerisindeki dişlileri harekete geçiriyor ve sonuçlar bir pencereden izleniyordu.

1671'e gelindiğinde ise, Alman filozof ve matematikçi Gottfried Wilhelm Leibniz, dört işlemin yanı sıra, karekök de alabilen ve 'Leibniz Çarkı' olarak adlandırılan cihazını geliştirir. Bu cihaz, çalışma prensibi bakımından, sonraki 150 yıl boyunca üretilecek mekanik makinelerine esin kaynağı olur.

'Leibniz Çarkı'nda, dereceleridirilmiş bir çarkın, çeşitli pozisyonları, farklı basamaklara karşılık geliyordu. Çarkın gerektiği kadar döndürülmesiyle sonuçlar elde ediliyordu. Ancak, cihazı kullanacak kişinin, çarkları nasıl ve ne kadar çevireceğini, yani cihazın 'programlama dilini' bilmesi gerekiyordu.

17. Yüzyıl'da ortaya çıkan mekanik hesap makineleri, 18. Yüzyıl'ın sonlarına kadar, bir öncekinden daha işlevsel, daha pratik ve daha kusursuz çalışmışsa da, teknolojik kısıtlamalar nedeniyle, geniş ölçekte üretilemiyordu. Hesap makinesinin popüler bir cihaz haline gelmesi, 19. Yüzyıl'ın başlarında, Aritmometre ile gerçekleşti.

1820'de, Fransız mühendis ve sanayici Charles Xavier Thomas, Leibniz'in tasarımlarını esas alarak geliştirdiği ve 'Aritmometre' adını verdiği cihazın patentini alır. 'Thomas Makinesi' olarak da bilinen bu cihazla dört işlem, basit ve güvenilir bir şekilde yapılabiliyordu.

Aritmometre, büyük bir ti-

İlginç bir hesap makinesi: Curta

Mekanik hesap makinelerinin onlarca çeşidi arasında belki de en ilginci, bir hesap makinesinden çok, bir karabiber ya da kahve değirmenine benzeyen 'curta'dır. Taşınabilir ilk mekanik hesap makinesi olan curta, bu sayede 1940'ların sonundan 1970'lerin başına kadar üretimini sürdürür.

Curta, Avusturya'da hesap makineleri üreten Samuel Herzstark'ın oğlu Curt Herzstrak *(altta)* tarafından, 1943 yılında, Buchenwald toplama kampındaki tutukluluğu döneminde tasarlanılır. 1945 yılında özgürlüğüne kavuşan Herzstrak, bu minyatür hesap makinesi tasarımına hayat verme uğraşına girer.

Liechtenstein prensinin daveti üzerine, Contina AG firması adı altında, 1949'da Liechtenstein'da üretilen 'curta'lar büyük ilgi görür. Curt Herzstrak, 1952'de 'curta'nın patent haklarını Contina'ya satar ve emekli olur.

Contina tarafından 1954'te Curta II modelinin üretimine başlanır. Curta'nın haklarının son sahibi olan İsviçreli Hilti firması, üretimi, elektronik cep makineleriyle rekabet edemez duruma geldiği 1972 yılına kadar sürdürür. 'Curta'lardan, başlangıcından bu yana yaklaşık 140 bin adet üretildiği tahmin ediliyor.

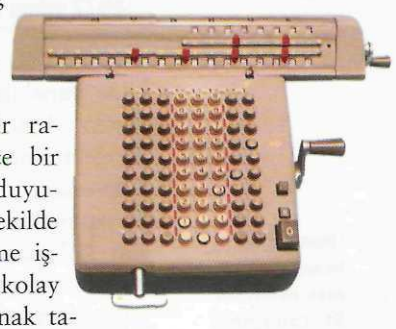
cari başarı kazandı. Diğer başarılı pek çok ürün gibi Aritmometre'nin de, Fransız, Alman ve Amerikalı sanayiciler tarafından taklitleri yapıldı ve bir dönem boyunca, dört işlem yapabilen bütün cihazlar Aritmometre adıyla anıldı.

1875'te ise, Frank Stephen Baldwin, Leibniz'in tasarımını ciddi anlamda değiştirerek gerçekleştirdiği bir hesap makinesinin patentini aldı. Baldwin, tasarladığı sistemde, Leibniz'den beri kullanıla gelen 'dokuz basamaklı vuruş' yönteminin yerine, 'değişken dişli çark' olarak nitelendirilen bir sistemi esas aldı. Bu sistemde, her bir basamak için ayrı ayrı mandallar kullanılıyordu; çift yönlü bir krank, sayıların bulunduğu dişlileri, değişken dişli silindirlere yönlendiriyordu.

Baldwin'in bu buluşundan birkaç yıl sonra, 1878 yılında, İsveçli Willgodt Theophil Odhner (1845-1905), Baldwin'in sistemine benzer bir sistemin patentini alır.

1873 ile 1912 yılları arasında Baldwin, bu prensibe dayanan birkaç model geliştirdi. Bunlardan birisi, 1900 yılında patentini aldığı "Baldwin Computing Engine" (Baldwin Hesaplama Motoru)dur. Bu makine, her bir rakam için sadece bir vuruşa gerek duyuyordu ve bu şekilde çarpma ve bölme işlemlerinin daha kolay yapılmasına olanak tanıyordu. Fakat ticari olarak ilk başarısını, Amerikalı mühendis Jay Randolph Monroe ile birlikte New Jersey'de, 1912 yılında kurdukları 'Monroe Calculating Machine' şirketi ile, makineye rakamların girilebildiği bir tuş takımı ekleyerek yakalar. Tuş takımının da eklenmesiyle beraber, dört işlemi hızlı bir şe-

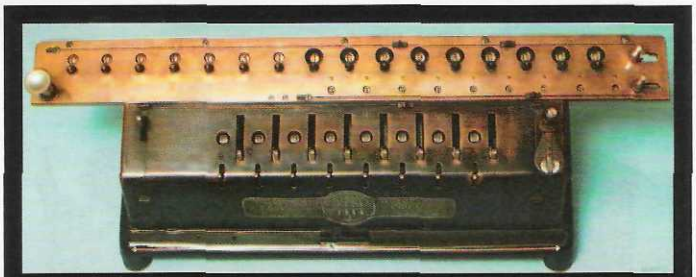
1920 Alman yapımı 'Addiator' (solda, en üstte). **Dorr Eugene Felt'in geliştirdiği 'Comptometer'** (solda, ortada). **'Monroe' hesap makinesi** (üstte).

FOTOĞRAFLAR: VURAL YAZICIOĞLU

'Tarih' olan hesap makineleri

Dünya üzerinde, bütün sigorta branşlarında reasürans tekelini işleten ilk şirket olarak, Temmuz 1929'da fiilen çalışmaya başlayan ve şu sıralarda kuruluşunun 75. yılını kutlayan Milli Reasürans T.A.Ş.; Teşvikiye'deki binasında, bir bölümü geçmiş yıllarda kullanılan mekanik hesap makinelerini muhafaza ediyor. Görevlerini tamamlayan ve 'tarih' olan hesap makineleri, gelecekte de bu mekanda yer almaya devam edecek.

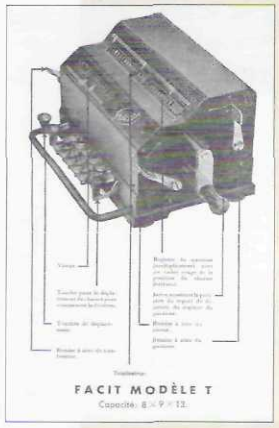
'Time is money': TIM (Time is money = Vakit nakittir), Leibniz'in prensibine dayanarak geliştirilen bir diğer ilginç makine. 1907'de Ludwig Spitz tarafından gerçekleştirilen ve oldukça ağır olan TIM (10 kg 442 gram), bugünün fiyatıyla 10 bin Amerikan Doları'na satılıyordu.

merakediyorum@googlegroups.com

Tanıdık bir makine: Facit

Leibniz'in makinesinde ilk ciddi değişikliği gerçekleştirerek 1875 yılında patentini alan Baldwin'inkine benzer bir sistemin patenti, 1878'de İsveçli Odhner tarafından alınır. Odhner, patentini aldıktan sonra, 1886'da St. Petersburg'da üretime geçer. 'Original Odhner' ismiyle piyasaya sürülen ve yaklaşık 30 bin adet üretilen hesap makineleri Rusya dışına pek çıkamaz. Sovyet Devrimi ile birlikte, 1917'de, oğlu Alexander, üretimi İsveç'in Göteborg kentine taşır ve firma ismini 'Aktiebolaget Original-Odhner' olarak değiştirir. 1918'de, Axel Wibel'in Stockholm'deki firması, bu makinelerin üretim haklarını satın alır ve pek çoğumuzun hatırlayacağı, 80'li yıllara kadar bazı işyerlerinde kullanılmaya devam eden Facit markası altında bu cihazları üretmeye başlar. Wibel, firmasını 1924 yılında AB Aetvidabergs Industri isimli şirkete satar. 1973'te ise Electrolux'e geçen Facit, bu firma altında üretimini 1977 yılına kadar sürdürür.

'Compometer kursu'
'Office Magazine' gazetesinin Ocak 1955 tarihli sayısından: Felt & Tarrant şirketinin Liverpool'da açtığı 'Compometer' kursunun bayan öğrencileri.

yışına girildi.

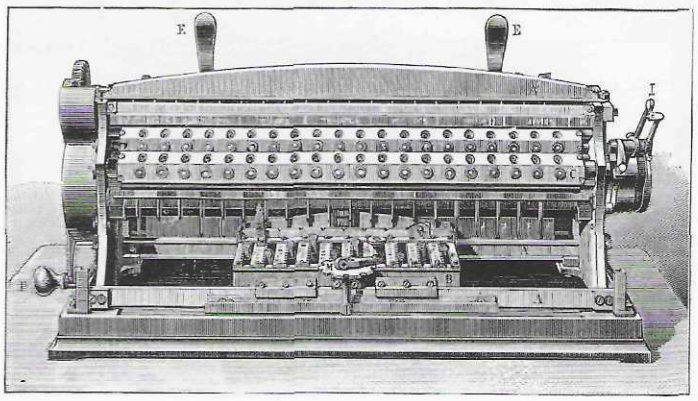
Bu yönde alınan ilk sonuç, Amerikalı mucit David R. Parmelee'nin 1850 yılında patentini aldığı hesap makinesiydi. Ancak bu makine istenilen sonucu tam olarak veremedi; çünkü sadece tek basamaklı sayıların toplayabiliyordu. Çok basamaklı sayıları toplamak için her bir basamağın ayrı ayrı toplanmasını gerektiriyordu. Bu sorunları aşarak yaygın bir kullanım kazanacak ilk tuşlu hesap makinesini geliştiren, Amerikalı sanayici Dorr Eugene Felt oldu.

Felt, 1885'te, Chigago'da, ahşap makarna kutusu, raptiye, lastik bantlar ve şişler yardımıyla, 'Comptometer' olarak anılan, sayısal klavyeye sahip olan hesap makinesinin prototipini geliştirdi. Felt, 1886'da, makinesinin metal prototipini üretti ve 1887'de patentini aldı. Aynı yıl Robert Tarrant ile Felt & Tarrant Mfg Co. adlı şirketi kuran Felt, makinesinin seri üretimiyle beraber, çok rakamlı sayılarda hızlı ve kesin hesaplamaları olanaklı kılan bu cihazın yaygınlaşmasını sağladı.

'Hesaplama' bir bütün olarak düşünüldüğünde, zamanı kısıtlayan bir diğer unsur da sonuçların kaydedilmesiydi. Bu engel, hesap makinelerine, sonuçları kaydedecek baskı araçları eklenerek aşılmaya çalışıldı. Hesap sonuçlarının kaydedilmesi konusundaki önemli gelişmeyi, William Seward Burroughs kaydetti. Burroughs, 1880 ile 1884 yılları arasında tasarladığı bu klavyeli ve üzerinde baskı dükilde yapabilen bu makineyi üreten Monroe, 10 yıl sonra da elektromekanik hesap makinelerinin öncüsü olacaktı. Hesap makinelerinde veri girişini kolaylaştıran "tuş takımı"nın arayışları ise 1850'li yıllarda başlamıştı..

'Burroughs' hesap makinelerinin St. Louis'deki fabrikasını gösteren 1903 tarihli bir kartpostal (sağ üstte). Çok rakamlı sayılarla doğrudan çarpma yapabilen ilk işlevsel makine (sağda) Léon Bollée tarafından geliştirilmişti.

VERİLERİN TUŞLARLA GİRİLMESİ

1850'ye kadar, hesap makinelerinde, verilerin elle girilmesi, hesap hızını azaltan en önemli etkenlerden biriydi. 1850 ile 1887 yılları arasında, veri girişini sağlamak için tuşların kullanıldığı, sayısal klavyeli hesap makinelerinin ara-

zeneği de bulunan hesap makinesi için, 1885 yılında patent aldı.

DÖRT İŞLEM VE ÖTESİ...

Hesap yapan makinelerin gelişme sürecinde sıkıntı yaratan konulardan bir diğeri de çarpma ve bölme işlemlerinin direkt olarak yapılamamasıydı. Bu yönde ilk ciddi adım New York'ta yaşayan bir İspanyol, Ramon Verea'dan geldi.

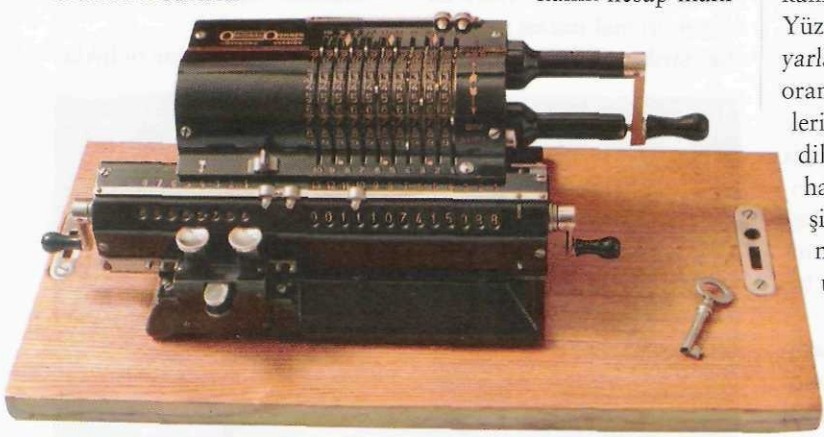
Verea, 1879'da, iki rakamlı sayılarda tüm çarpma işlemlerini doğrudan yapabilen, deneysel amaçlı bir makine geliştirdi. Çok rakamlı sayılarla doğrudan çarpma yapabilen ilk işlevsel makine ise 1888'de Fransız Léon Bollée tarafından yapıldı.

Mekanik hesap makinelerinin gelişiminde önemli bir nokta olan Aritmometre ile, örneğin 439'u 584 ile çarpmak için, önce çarpanın işaretleyicisini birler basamağına yerleştirip çarpılanı dört kez toplamak (439x4), sonra işaretleyiciyi onlar basamağına getirip çarpılanı sekiz kez toplamak (439x8), ardından da işaretleyiciyi yüzler basamağına getirip çarpılanı beş kez toplamak (439x5) gerekiyordu.

1910'lu yılların başlarında, Jay Randolph Monroe ve Christel Hamann'ın geliştirdiği makineler, birbirinden farklı çalışma prensiplerine sahip olsalar da, dört işlemi direkt olarak yapabilmeleriyle, mekanik hesap makinelerinde ulaşılan zirveyi temsil ediyorlardı. Ancak hızla gelişen 'hesap', dört işlemden çok daha fazlasına ihtiyaç duyuyordu.

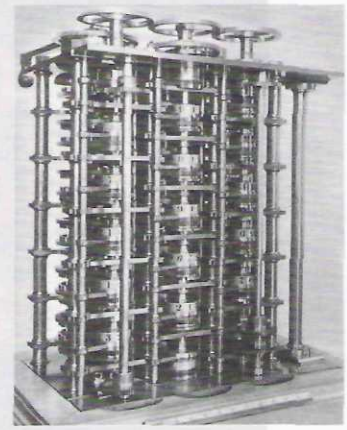
19. Yüzyıl'ın sonlarına doğru ortaya çıkan elektromekanik hesap makineleri ve 20. Yüzyıl'da ortaya çıkan bilgisayarlarla, telaffuz edilemeyecek oranda büyük sayılar, sözcüklerimizde bulunmayan zaman dilimlerinde hesaplanabilir hale geldi. Onlarca farklı çeşide sahip mekanik hesap makinelerinden günümüze ulaşabilenleri ise, tüm görkemlikleriyle müzelerde ziyaretçilere göz zevki sunarak emekliliklerini tadını çıkarıyor... ■

Elektromekanik hesap makineleri, 19. Yüzyıl'ın sonlarına doğru ortaya çıktı ve 1940'ladan sonra yaygınlaştı (sol üstte). **'Original Odhner' ve çarklarından bir detay** (solda).

'İnsansız Hesap'ın ilk adımları

Mekanik hesap makineleri, insan müdahalesini en aza indirme yönünde gelişirken, İngiliz Matematikçi Charles Babbage *(altta)*, bir kumanda sistemiyle, bir dizi işlemi hiçbir insan müdahalesi olmadan gerçekleştirebilmeyi düşündüğü ve 'Fark Makinesi' adını verdiği bir cihaz tasarlar *(üstte)*. Daha önce, Alman askerî mühendisi H. Müller tarafından da ortaya atılan bu tasarımı, 1822'de İngiliz hükümetinden destek sağlasa da teknik imkansızlıklar sebebiyle gerçekleştiremeyen Babbage; 1830'da, çağdaş bilgisayarların öncüsü olarak gösterilen ve 'analitik makine' olarak adlandırılan cihazın tasarımını geliştirir. Fark makinesinin daha gelişmiş bir versiyonu olarak nitelendirilebilecek bu makine de ne yazık ki, hayata geçirilemez. Ancak, 1853'te, George Scheutz ve oğlu Edvard Scheutz, Fark makinesini yapmayı başarırlar.

merakediyorum@googlegroups.com

267 yıllık ustalığın sırrı çözülemiyor

Stradivari'nin nadide kemanları

Antonio Stradivari'nin eserlerindeki ustalığın sırrını çözmeye çalışan uzmanlar, bu yolda, ustanın en nadide kemanlarından birini feda etmeyi bile göze alırlar...

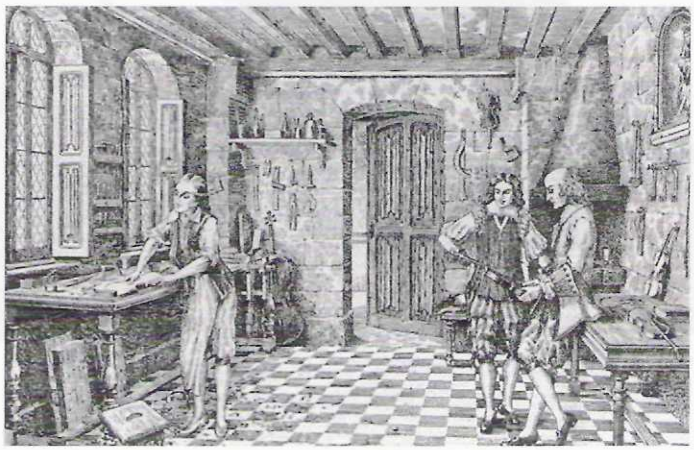
ESER TUTEL

Sanıyorum 50'li yılların ilk yarısıydı. İsviçre'de ortaya çıkarılan büyük bir keman sahtekârlığı, bütün müzik âlemini şaşkınlık içinde bıraktı. Bu, dünyaca dünlü Stradivarius kemanlarının çok mükemmel birkaç kopyasını yaparak ünlü virtüözlere pazarlamaya çalışan bir çetenin marifetiydi.

Akıl almaz fiyatlara satılmak istenen bu sahte kemanlar, ilk bakışta gerçeklerinden pek de farklı görünmüyorlardı. Kaldı ki, içindeki etikette de tarihin en büyük müzik âleti yapımcısı Stradivari Usta'nın orijinal imzası ve yapıldığı tarih, çok belirgin bir şekilde okunuyordu. Böyle bir kemana sahip olmayı hangi keman sanatçısı istemezdi ki!

Ne var ki, bir süre sonra gazetelerde yer alan bir haber, müzik dünyasına bir bomba gibi düştü! Bu kemanlar sahte idi! O sıralarda avuçlar dolusu paralar ödeyerek bu kemanlardan birine sahip olanların, haince aldatıldıklarını anladıkları zaman nasıl mahvolduklarını, varın siz tahmin edin!
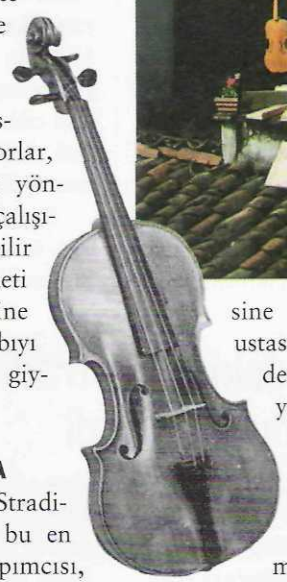
Kemanların sahte oldukla-

Stradivari Usta (üstte; 18. Yüzyıl'a ait bir çizimde), Amatiler'in keman atölyesinde (sağda).

rı, yapılan bilimsel incelemeler sonunda ortaya çıkmıştı. Gerçek, en azından iki yüz yıllık olması gereken bu kemanların cilâlarının sentetik olmasıyla anlaşılmıştı. Stradivariuslar'ın yapıldığı 1700'lü yıllarda sentetik cilânın ne işi vardı!..

Sahtekârlar gerçek bir Stradivarius kemanının kusursuz bir kopyasını yapıyorlar, sonra da içine yine sahte bir etiket yapıştırıyorlardı. Kaldı ki, etiketin de mürekkebi sentetik çıkmıştı. Sahte yapımcıların poliste itiraf ettiklerine göre, bastırdıkları etikete büyük keman ustasının imzasını atıyorlar, sonra bunu değişik yöntemlerle eskitmeye çalışıyorlardı. En güvenilir eskitme yöntemi, etiketi ayakkabılarının içine yerleştirip bu ayakkabıyı birkaç gün devamlı giymekti!

ÇALIŞKAN BİR USTA

Asıl adı Antonio Stradivari olan dünyanın bu en ünlü keman yapımcısı, 1644'te, Kuzey İtalya'da, Cremona kentinde dünyaya gelmişti. O sıralarda dünyanın en iyi kemanları, Cremona'da Amati Ailesi'nin ellerinden çıkmaktaydı.

Genç Stradivari 12 yaşındayken, Amatiler'den Nicolas Amati'nin yanında çırak olarak çalışmaya başladı. Yirmisine geldiği zaman ustasınınkilerden hiç de aşağı kalmayan, çok güzel kemanlar yapabiliyordu...

Gençliğinde yaptığı kemanlar, ustasının imzasını taşıyanların tıpatıp benzeriydi. Ama, 1690'lardan sonra, kemanın ses gücünü artırabilmek amacıyla yeni arayışlar içine girdi. Önce, kemanın boyutlarında kendince bir takım değişiklikler yapmayı denedi. Ayrıca, değişik tahtalardan yararlanarak en uygununu bulmaya çalışıyordu. Kemanların boyunu biraz uzunca, genişliğini daha fazlaca tutuyor, böylece daha güçlü bir ses tonu elde edebildiğini görüyordu. Kaldı ki, o zamana kadar üst ve alt kapaklar fazlaca şişkin yapılmaktayken, o daha düze yakın çalışıyordu. Uzun süren uğraşlar sonunda cilâda kullandığı verniği de geliştirmiş, rengini daha koyulaştırmıştı. Değişik renklerde kemanlar yapıyor; en küçük bir hata olmaması için tek bir kemanın üstünde aylarca çalıştığı oluyordu.

Stradivari, yaşlı ustası ölünceye kadar onun yanında çalıştı. Sonra evinin alt katında kendi atölyesini açtı. Uzun yaşamı boyunca durup dinlenmeden çalıştı; hep yeni arayışlar içinde oldu.

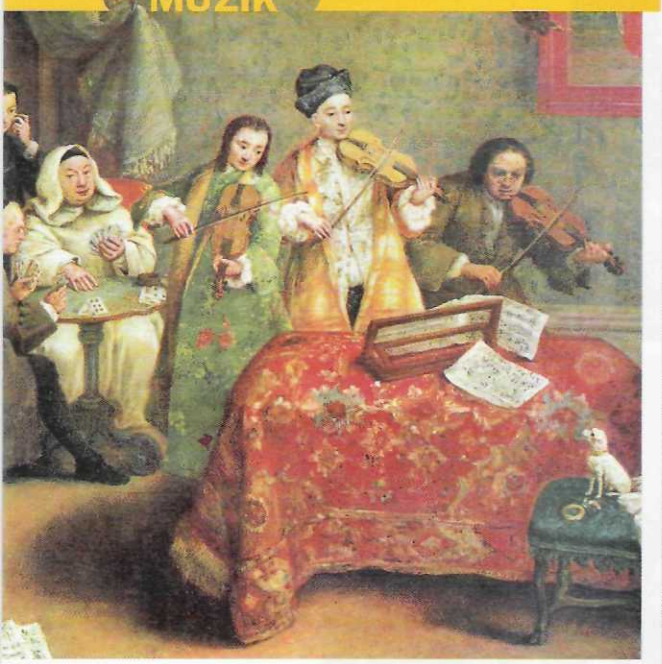

Stradivari Usta (solda), 17. Yüzyıl'ın ortalarında, dünyanın en iyi kemanlarının yapıldığı Cremona kentinde doğmuştu (solda). Cremona kentinde, bugün de pek çok keman atölyesi bulunuyor (solda, en altta); kemanlar, ipe asılarak güneşte kurutuluyor (solda).

Stradivari Usta'nın ilk kemanlarından biri (solda). Bir duvar resminde, keman çalan Homer (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Pietro Longhi'nin 1741 tarihli 'Konçerto' adlı tablosunun detayında virtüözler (üstte).

Genç olmasına karşın, bütün müzik âleminde saygıyla karşılanıyordu. Başka ustalar, onun yaptığı kemanlara asla ulaşamıyorlardı. Sırrı neredeydi, bir türlü anlaşılamıyordu. Kullandığı tahtada mı, kemanın biçiminde mi ya da yan tarafındaki kıvrımlarında mı? Yoksa, aylarca çeşitli maddeleri karıştırarak elde ettiği ve bileşimini sır olarak gizlediği o amber sarısı harika cilâda mı?

Kemanın cilâsı, tahtayı koruması bakımından büyük önem taşıyordu. Sert bir cilâ vurulan kemanın kupkuru bir sesi oluyordu. Fazla yağlı bir vernik ise tahtaya iyice nüfus ederek gölgeli bir ses çıkmasına yol açıyordu! Sonradan uzmanlar araştırmalarını, Stradivari Usta'nın kemanlarına verniği geceleri mi, gündüzleri mi; güneşte mi, yoksa gölgede mi sürdüğünü inceleyecek kadar derinleştirdilerse de, yine kesin bir sonuca ulaşamadılar.

Araştırmacılar, yıllar sonra, bu sırrı çözebilmek amacıyla kemanlarından birini feda ederek bütün bunları tek tek araştırdılarsa da yine bir ipucu elde edemediler. Başta oğulları ve kendisinden sonra gelen pek çok yapımcı, onun elde ettiği güçlü ses tınısının sırrını çözebilmek için neler neler denemediler ki! Ama hiçbir zaman başarılı olamadılar...

Basit ve gösterişten uzak yaşamı boyunca Stradivari Usta, büyük bir çoğunluğu hep keman, pek azı viyola ve viyolonsel olmak üzere keman ailesinden bin yüz kadar müzik âleti yaptı. Bunların büyük bir çoğunluğu, 1690–1730 yılları arasında ortaya çıkmıştı.

Stradivari'nin, ayaklarına tahta sabolarını geçirerek, günlerce Bergamo yakınlarındaki ormanlarda keman yapımı için en uygun çamı bulmak amacıyla ağaç aradığı anlatılır. Kemanlarını, bugünün parasıyla 50–75 $ karşılığı bir paraya sattığı bilinen Stradivari Usta, son kemanını 93 yaşındayken, öldüğü yıl yaptı. Bu, kendi el yazısıyla 'Anni 93' sıra numarasını taşıyan kemandı. 18 Aralık 1737'de yaşama gözlerini yummasıyla, titizlikle gizlediği özel cilânın sırrı da yok oldu, gitti. Atölyede yapımı sona ermemiş elli kadar keman kaldı.

Stradivari, iki kez evlenmiş, 11 çocuk sahibi olmuştu. Bunlardan yalnız ikisi, Fran-

Türkiye'deki tek 'stradivarius' Ayla Erduran'da idi

Günümüzde Stradivari Usta'nın imzasını taşıyan kemanların çoğu, ya sahibinin adıyla anılıyor ya da muhafaza eden koleksiyonerin adıyla. Her biri sanki canlı birer şahsiyet; her biri tek! Sanat eseri eksperlerinin deyimiyle 'unique' (ünik)... Tıpkı safkan Arap atları ya da Rolls-Royce otomobiller gibi; hangi tarihte kime satılmışlar, kimin koleksiyonunda yer almışlar, sesinin özellikleri nelerdir, bütün bu ayrıntılar meraklılar tarafından titizlikle izleniyor.

İşte 'Messiah', işte 'Alard', işte 'Paganini', işte 'Sarasate', işte 'The Hercules'... 'Piatti' de büyük ustanın ellerinden çıkan viyolonsellerin en ünlüsü. Büyük virtüöz Francescatti'nin 'The Heart', Yehudi Menuhin'in *(sağ altta)* 1714 yapımı 'The Soil' adlı Stradivarius'u da çok tanınmış kemanlar... Bu keman bugün İtzhak Perlman'da bulunuyor. Francescatti'nin, 'The Heart' adıyla anılan bu kemanı çok sevdiği, ama onu istediği gibi çalabilmek için çok uğraştığı anlatılıyor. Birbirlerine ancak üç yılda alışabilmişler!

Bir başka büyük virtüözün,

Stradivari Usta'nın yaptığı mandolinlerden biri (sağ üstte) **ve aynı enstrümandan bir detay** (üstte).

cesco ile Obomono babasının yanında çalıştılar. Ölümünden sonra babalarının işini sürdürmek istemişlerse de asla onun kadar başarılı olamadılar.

GİZLİLİK İÇİNDE ÇALIŞILIYOR!

Keman yapmak, gerçekten zor ve titizlik isteyen bir iş. Kullanılacak tahtanın en uygun olanını seçmek çok önemli... Asıl titreşimi sağlayan göğüs tahtası çam ağacından; alt kapak da akça ağaçtan olursa çok iyi sonuç verdiği biliniyor. Yetmişe yakın ayrı parçadan meydana gelen kemanda en küçük bir yapım hatası, sesi hemen olumsuz etkiliyor.

Çok eskiden Cremona'daki yapımcılar çalışmalarını büyük bir gizlilik içinde yürütürlermiş. Ağacın seçiminin, biçilmesinin, kalıplara göre kesilmesinin, iplere asılarak güneşte kurutulmasının, fırınlanmasının, parçaların birbirine yapıştırılmasının; yani tüm işlemlerin yabancıların meraklı gözlerinden uzakta gerçekleştirilmesine özen gösterilirmiş.

Kemanın iyi bir ustanın elinden çıkması, her zaman iyi bir keman olması için yeterli değil! Kötü bakım görmesi, kalitesini büyük ölçüde etkiliyor. Nemli ya da kuru bir ortamda kalırsa kalitesi hemen düşüveriyor. Nitekim, uzunca bir süre güneşli bir vitrinde sergilenen bir Stradivarius'un, o nefis sesini büyük ölçüde kaybettiği görülmüş.

İyi bakılan bir kemanın sesi, aradan uzun yıllar geçtikçe giderek daha da güzelleşiyor. Bu nedenle, bugün yapılmış bir kemanın 250 yıl sonra nasıl ses vereceği bilinmiyor. Uzmanlar kemanın devamlı çalınması, sandığa konulup kendi haline terk edilmemesi konusunda ısrar ediyorlar. Kemanın kendini bulabilmesi için uzun süre çalınması gerektiğini söylüyorlar. Hem de öyle acemi biri tarafından değil, usta bir keman sanatçısı tarafından!

Yapıldığı ağacın, tahtanın, cilâsının, biçiminin önemi kadar, kemanın yayının da büyük önemi var... Meraklısı için kemanda 'Stradivarius' ne ise, yayda da 'Tourte' o! Harcıâlem yaylar genellikle gül ağacından yapılıyor. Ama en iyi yaylar sert ve iyi cila tutan 'pernambuko' ağacından yapılanlar! Brezilya'da, Recife kenti yakınlarındaki ormanlarda yetişen bu ağaç ne yazık ki son zamanlarda giderek daha zor bulunuyor...

Pietro Longhi'nin 1741 tarihli 'Dans Dersi' adlı tablosundan detay (solda). Enstrümanlarından birinde, Stradivari'nin imzası (altta).

David Oistrakh'ın da *(üstte)* elinden birkaç Stradivarius geçmiş; bunların en değerlisi, 1714 yapımı 'The Bérou' adlı keman... Bu keman daha önce büyük virtüöz Jacques Thibaud'ya aitmiş. Bugün bu keman torunu Valeri'de... Thibaud'nun 50'li yıllarda İstanbul'a geldiği zaman çaldığı Stradivarius ise geçirdiği uçak kazasında kendisiyle birlikte yok olmuş.

Ünlü keman virtüözü Ayla Erduran'ın *(solda)* 1955'te sahip olduğu 1710 yapımı 'The Roederer' adılı Stradivarius da, ustanın olgunluk çağında yaptığı bilinen bir keman. Erduran, anılarında, "Bu kemanı elime aldığım ilk anda parlak, büyük, harika bir ses duyduk. İşte aradığım keman buydu!" diye yazıyor.

Stradivarius kemanların bir bölümü, zamana yenik düşerek yok olmuş. Bir bölümü de sahiplerinin gerektiği değeri vermemeleri yüzünden göz göre göre elden çıkmış. Büyük Usta'nın beş kemanı, bir de 'pochette' tabir edilen küçük keman, atölyesinde kullandığı bazı âletlerle birlikte Paris Konservatuarı'nın müzesinde muhafaza edilmekte...

merakediyorum@googlegroups.com

'Bir mum daha söndü'

'Mum Söndü' oyununda sahnede rahatsızlanan ve bir süre sonra da sönüp giden Hâzım Körmükçü, tiyatro ve sinemada kendini kanıtlamış bir sanatçı olarak, halkın gönlünde özel bir yere sahipti.

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

İstanbul Şehir Tiyatrosu oyuncuları, 1931'de çıktıkları Bursa turnesinde (üstte): Oturanlar, soldan sağa; Hâzım Körmükçü, Behzat Budak, Mahmut Moralı; ayaktakiler, Küçük Kemal, Reşit Baran, Vasfi Rıza Zobu, Bedia Muvahhit, Sadi Kündür ve Emin Beliğ. Hâzım, Karagöz oynatıyor (sağda).

Tiyatro ve sinema tarihimizin unutulmaz isimlerinden Hâzım Körmükçü, 1944 yılının 1 Nisan günü hastalığına yenik düşerek tüm ülkeyi yasa boğmuştu. Bu büyük sanatçının ölümünü duyan arkadaşları bunu önce '1 Nisan' şakası sanarak gülümsemiş ardından da gözyaşlarını tutamamışlardı.

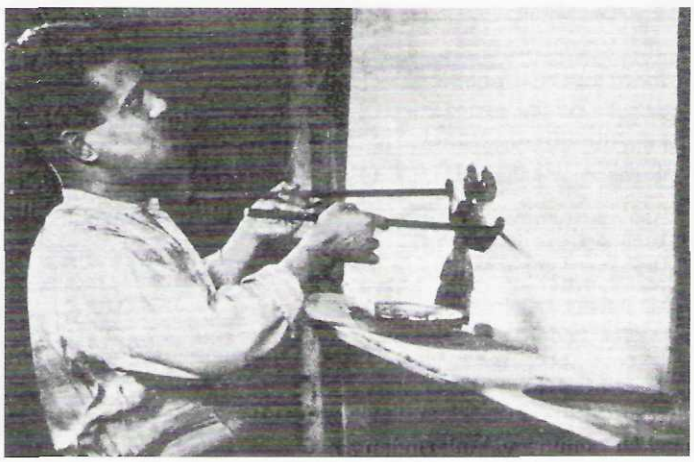
Hâzım'ın ölümünün ardından çıkan 1 Nisan 1944 tarihli 'Türk Tiyatrosu' dergisinde "Hâzım'ın Ölümü" başlıklı yazıda Vedat Nedim Tör, o günü şu satırlarla anlatır:

"Hâzım, dert yanarken bile, acılarını anlatırken bile, insanda gülmek arzuları uyandırırdı. Onun için, kimse onun hastalıklarını da, ıstıraplarını da pek öyle ciddiye almazdı. Hatta annesi öldüğüne inanamamış da, 'Oğlum şakı mı ediyorsun? Yapma, insanın yüreğini hoplatma!..' diye dürtüklemiş, uyandırmak istemiş. Fakat zavallı kadın ne yapsın ki, ölüm, Hâzım'cığın bu son şakasını anlayamamış!"

Hem tiyatro hem de sinema tarihimize imza atan bu 'halk sanatçısı'nın yaşam öyküsü, 1898'de, Beyoğlu'nda, Ayazpaşa'daki Ebe Sokak'ta bir evde başlar.

Babası Yüzbaşı Saim Bey, Mabeyni Hümayûn Muzikası'nda flüt ve solfej hocasıdır. Abdülaziz'in Ekmekçibaşısı olan dedesi Çakır Hakkı Bey de, aynı kurumun tiyatro topluluğunu yönetirmiş.

Aslında esas adı 'Kâzım' olan Hâzım Körmükçü, küçük yaştan itibaren Karagöz'e

merak salar. Harçlıklarıyla aldığı mukavvadan ilk Karagöz takımı ile, mahallede Karagöz matineleri düzenler.

Şemsülmekâtip'e yatılı olarak devam eden Hâzım, daha sonra Kabataş Lisesi'nde yine yatılı okur. Müziğe yeteneği sayesinde kısa zamanda keman, ud ve klarnet çalmaya başlar; 14 yaşında iken de babasını kaybeder.

Ailenin geçimini üstlenmek zorunda kalan Hâzım, okula devam ederken, mahallede geceleri Karagöz oynatarak, keman ve ud dersleri vererek para kazanır. İki yıl sonra da, Kabataş Lisesi'ni bırakmak zorunda kalır.

İki yıl kadar 'Cemiyet-i Belediye'de zabıt katipliği yapan Hâzım, bu arada evlenir. Arkadaşları tarafından sahneye yönlendirilen Hâzım, 1915'te Beyoğlu Ekler Sineması'nda sahne alan Benliyan Kumpanyası'nda figüran olarak işe başlar. Ancak pek kendini gösteremez. Ama tiyatrodan da vazgeçmez.

1917'de Darülbedayi'ye giren Hâzım, 1918'de Halid Ziya Uşaklıgil'in 'Fürüzan' oyunuyla sahneye çıkar, bunu 'Kayseri Gülleri' isimli oyun izler. Hâzım'ın Darülbedayi'deki ilk büyük rolü ise 'Uçurum' oyunundadır.

Darülbedayi'den ayrılan İbnürrefik Ahmet Nuri, Kadıköy'de eski ismi 'Apollon' olan Hale Sineması'nda 'Yeni Tiyatro'yu kurduğunda Hâzım da onunladır. 1922'de Ahmet Nuri Sekizinci'nin 'Ceza Kanunu' komedisinde 'Avukat Sebati' rolünü büyük bir başarı ile oynar; usta bir oyuncu olduğunu kanıtlar.

1924'te birçok usta oyuncu gibi o da, Muhsin Ertuğrul'un yönettiği ve Türk tiyatrosunun dönüm noktası olarak nitelendirilen Ferah Tiyatrosu'ndadır. 1927'de, ölümüne dek çalışacağı Darülbedayi'ye döner.

Muhsin Ertuğrul 1928'de Rusya'dan dönerek İstanbul Şehir Tiyatrosu'nu yönetmeye başladığında, Hâzım Körmükçü de bu dönemde oyunculuğunu geliştirerek, komediler kadar dramlarda da başarılı olduğunu gösterir. 1933'de Cemal ve Ekrem Reşit Rey kardeşlerin 'Lüküs Hayat' ve 1935'te 'Üç Saat' ile 'Saz Caz' operetlerinde oynayan Hâzım Körmükçü, "Halk aktörü" olarak anılmaya başlanır. 1938'de 'Yanlışlıklar Komedyası', 1940'ta 'Kibarlık Budalası' ile oyunculuğunun doruğuna ulaşır.

Böbreklerindeki hastalık nedeniyle kimi zaman sahneden uzak kalan Hâzım Körmükçü, geçim sıkıntısı çeker ve kısıtlı geliriyle tedavi olmaya da çalışır.

1944'te, Musahipzade Celal'in 'Mum Söndü' komedisinde oynarken hastalığı nükseder; 40 derece ateşle pençeleşerek, bir hafta o çok sevdiği sahneden inmez. 16 Ocak 1944'de sahnedeyken kriz geçirir; yine de oyunu yarım bırakmaz. 1 Nisan 1944'de ise, şaka yapar gibi, henüz 46 yaşındayken bu dünyadan göçüp gider. ■

Sinemadaki Hâzım Hörmükçü

Tiyatro oyunculuğu ile kazandığını ününü sinemada da pekiştiren Hâzım Körmükçü, sinemaya sessiz film döneminde, küçük rollerle başladı; ardından sesli (dublajlı) filmlerde başroller oynadı. 1929'da Muhsin Ertuğrul tarafından yönetilen ve 1932'de sesli film olarak gösterime giren Feriha Tevfik'in başrolünü oynadığı ikinci sesli Türk filmi 'Kaçakçılar'la sinemaya başladı. Yine Muhsin Ertuğrul'un yönettiği 'ilk sesli, sözlü, şarkılı Türk filmi' olarak sunulan ve Bedia Muvahhit'ten Semiha Berksoy'a, Talat Artemel'den İ. Galip Arcan'a, birçok tiyatro sanatçısının rol aldığı 'İstanbul Sokaklarında' (1931) filminde oynadı. 1935'te ise, Muhsin Ertuğrul'un unutulmaz filmi 'Aysel Bataklı Damın Kızı' ile Hâzım, halkın en sevdiği sinema oyuncularından biri oldu *(üstte; 1944'te Muhsin Ertuğrul'un yönettiği 'Milyon Avcıları' filminde, Feriha Tevfik ile birlikte).*

Hâzım Körmükçü, 1930'ların başında (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Kuyumculuk sanatı sanat tarihiyle iç içe...

Cartier

Hükümdar taçlarından muhteşem elmas takılara uzanan, değerli taşlarla bezeli uluslararası bir serüven... 1847'den beri kral saraylarının ve jet sosyetenin görkemine görkem katan bir ustalık...

MİNE HAKSAL

'Cartier' sülalesinin kurucusu kabul edilen Louis-François Cartier hakkında, pek fazla bilgi yoktur. 1740'ta doğduğu, Louvre Sarayı'nda çalıştığı, metal alaşımları yaptığı bilinir sadece. Fransız Devrimi sonrasında, 1790'da tutuklanıp ölüm cezasına çarptırıldığı söylenir bir de...

Louis-François Cartier (sağda).

Oğlu Pierre de (1787-1859) zanaatkârdır; deri, metal ve fildişi üzerine çalışır, tüfek dipçikleri üretir. Pierre'in oğlu Louis-François (1819-1904) babasının atölyesinde bir süre eğitim gördükten sonra, Paris'in ünlü kuyumcusu Picard'ın yanına girer. Desen çizip taslak yapmayı, değerli taşlarla çalışmayı ondan öğrenecektir. Yirmi sekiz yaşına geldiğinde on yıldır bünyesinde çalıştığı Picard'ı devralır; artık o da usta bir kuyumcudur.

1847'den itibaren 'Cartier' adı, devrimin son bulmasıyla birlikte oluşan lüks ve şatafat düşkünü yeni zengin-

lerden sipariş üzerine sipariş alan saygıdeğer kuyumcular loncasının bir parçası olur...

Kaliforniya ve Avustralya'da altın yataklarının bulunması, sanayi ve finans sektöründeki gelişmeler, lüks mal üretiminin artmasına ve bu ürünlerin yeni yeni oluşturulan büyük evrensel sergiler aracılığıyla tüm dünyaya dağılmasına yol açar. İkinci İmparatorluk dönemi (1852-1870) eski ve yeni soyluların yeni zenginlerle buluştuğu; askerî, ticarî başarıların, sömürgelerde kazanılmış zaferlerin kutlandığı şenliklere sahne olur.

İmparatoriçe Eugénie de Cartier'nin müşterileri arasındadır. İmparatoriçenin takılarına, incilerine hayran kalan kibar çevrelerin hanımları ve fahişeleri, birbirlerinden habersiz Cartier'nin yeni açtığı mağazada buluşurlar; dükkan sahibi gizli tutulan kodlu bir fişleme sistemi sayesinde eşlerle metresler arasında nahoş hadiselerin patlak vermesini önlemeye özen gösterir...

19. Yüzyıl sonunda Louis-François ve oğlu Alfred'in (1841-1925) yetiştirdiği usta tüccarlar, en kıymetli taşların peşinde dünyayı dolaşırlar. Güney Afrika'daki elmas yataklarının bulunması ve gösterişli taşlara meraklı Amerikalı milyarderlerin devreye girmesi pazarı genişletir...

1902'de Londra şubesinin açılmasından iki yıl sonra, VII. Edward, verdiği beratla, Cartier'yi İngiltere Kralı'nın resmi kuyumcusu tayin eder. Bu tarihten 1939'a kadar Çar II. Nikolay'dan tutun da, gözdeleri için bilezikleri teker teker değil tablalar halinde seçen Siyam Kralı'na dek, pek çok kralın resmi kuyumcusu ilan edilecektir Cartier. Aşkı uğruna tahtı terk eden VIII. Edward'ın henüz Galler Prensi'yken dediği gibi "Cartier kralların kuyumcusu ve kuyumcuların kralı" haline gelir.

Takı montürlerinde platin kullanılması, Louis Cartier'nin icat ettiği elması baget biçiminde kesme usulü, Cartier'nin getirdiği yeniliklerdir... Bilime duyduğu ilgi ve varlıklı burjuva müşterilerinin işlevselliği ön plana çıkaran talepleri doğrultusunda Cartier, lüks saatler üretmeye yönelir.

Aslında arşivlere bakıldığına, Cartier saatçiliğinin daha eskiye dayandığı görülür.

Geleneksel cep saatleri 1853, kadın kol saatleri de 1888 yılından itibaren kayıt defterlerinde boy gösterir. Hepsi de dönemin en iyi imalathanelerinden çıkmadır.

20. Yüzyıl başlarında saygın saat imalatçılarıyla yapılan tekel sözleşmeleri çerçevesinde çeşit çeşit saatler çıkar piyasaya; kimi broş, kimi pandantif, kimi de duvar ya da masa saati tarzında, kristal, yeşim taşı ve fildişi kılıflara oturtulmuş...

Bu yıl yüzüncü yaşını dolduran deri kayışlı ilk erkek kol saati de bunlar arasındadır; Brezilyalı pilot Santos-Dumont için tasarlandığından 'Santos' adıyla anılan bu model, 'hayatı değiştiren nesneler'den biri olarak anılacaktır. ■

Üç halkalı yüzük

1924'te Jean Cocteau'nun sevgilisi için tasarlayıp Cartier'ye ısmarlama yaptırdığı bu model, 1970'li yıllarda yeniden üretildiğinde kadınlardan pek bir rağbet görür. Bu yüzüğün orijinalinde, beyaz altın dostluğun, sarı altın sadakatin, kırmızı altın ise aşkın simgesiydi.

Cartier'nin *Londra mağazası* (sol üstte). **1968'de üretilen oval görünümlü ilk Cartier çakmak** (en solda).

Cartier'den altın kaplama bir çakmak (sol üstte). **Cartier'nin *Brezilyalı pilot* Santos-Dumont için tasarlandığı 'Santos' adlı saat** (solda ve üstte).

merakediyorum@googlegroups.com

◆ Hazırlayan: Lale Uçan
laleucan@yahoo.com

'Haftalık Mecmua'dan yılın dedikodusu

Sevim Hanım'la Haldun Bey'in maceraları

'Himâye-i Etfâl Balosu'nda tanışan, deniz boylarında ve maçlarda buluşan Şamlıların Sevim Hanım ile Haldun Bey'in gizli izdivacı, İstanbul sosyetesini ve magazin basınını haftalarca meşgul eder...

"Birkaç sene evvel, Taksim Stadyumu'nda futbol müsabakaları yapılırken kalabalığın arasına karışan spor meraklısı hanımlar, bugünkü kadar çok değildi. O zamanlar Galatasaray taraftarlarının toplandığı köşede göze çarpan ancak üç dört hanım vardır. Ertesi gün gazeteler karşılaşmadan bahsederken onların resimleri de sayfaları süslerdi. Özellikle, Galatasaray Futbol Takımı yenildiğinde hüngür hüngür ağlayarak akan göz yaşlarını sarı ipek bir mendille saklamaya çalışan grubun en tanınan sîması, İstanbul sosyetesinden Şamlıların Sevim Hanım'dır. (...)

Mayısın ikinci haftasında Şişli'de birkaç salonda, 'Şamlıların kızı kayıp oldu' diye bir dedikodu işitilir. Acaba ne olmuştur? Spor meraklısı bu kız bir kaza mı geçirmişti? Yoksa bir suikaste mi kurban olmuştu? Ne de olsa Şamlılar bir kere tehdit edilmişlerdi. Hayır, bunların hiçbirisi değil; Sevim Hanım'ın bir akıntıya kapıldığı gerçek ama, bu Boğaziçi'nin insanı ölüme sürükleyen akıntısı değil, Sevim Hanım ve Haldun Bey'i, tatlı bir baş dönmesi içinde Beyoğlu evlendirme memurunun karşısına götürecek bir akıntıdır...

Nihayet iş basına yansır. Kulaktan kulağa dolaşan dedikodu, bütün İstanbul'da ağızda sakız gibi çiğnenen bir

hadise olur. Şamlı Mehmet Bey, bir taraftan kızının suikaste kurban olması gibi bir ihtimalden bahseder. Diğer taraftan da kızını Haldun Bey adında bir gencin kaçırmış olmasından şüphelenerek polise başvurur. Çünkü Haldun Bey, Sevim Hanım'la evlenmek için Şamlı Mehmet Bey'den kızını istemiş ve reddedilmiştir. (...)

Haldun Bey de tanınmış bir ailenin çocuğudur. Sevim Hanım'la futbol maçlarında, denizcilik yarışlarında karşılaşırlar. Tanışmaları Himâye-i Etfâl Balosu'nda gerçekleşir. (...) Kısa bir zaman sonra Sevim Hanım Haldun Bey'e kaçar.

On yedi yaşından büyük olduğu için ailesinin rızası olmadan evlilik işlemleri başlatılır. Mahkeme çıkışında otomobillerine binerek evvela fotoğrafhaneye, oradan da Haldun Bey'in evine giderler. Fotoğraf objektiflerinin önünde artık mesud olduklarını, nikâhlarının bir gün içinde kıyılması için de mahkemeden karar almak istediklerini duyururlar."

(Haftalık Mecmua, No. 98, 1927, S.4)

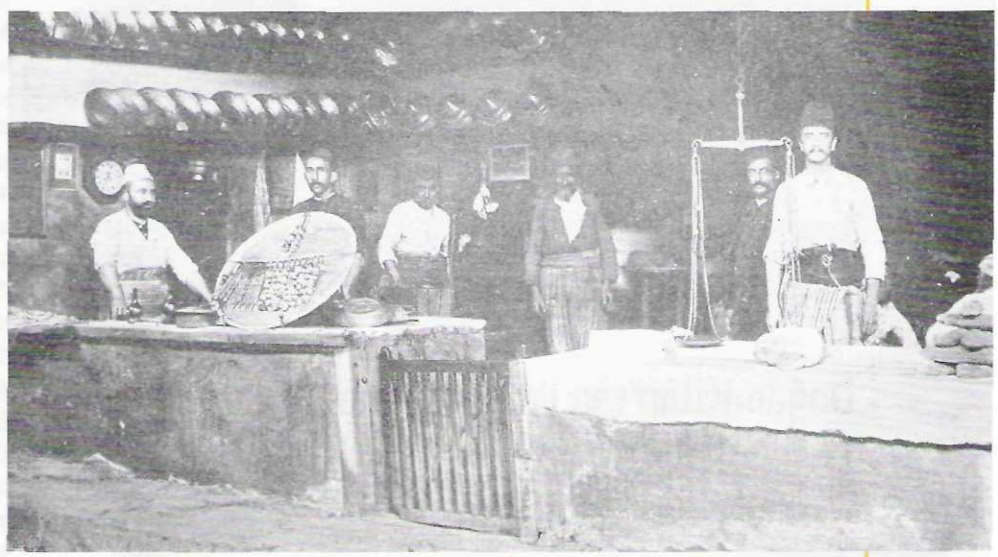

-Dayızâde Sadık.. Selanik'ten yeni geldi.
_Tanışırız... Selanik'e gitmeden evvel benim dayızâdem idi.
(Aydede, No.4, 1922, S.4)

'Osmanlı' balonunun uçurulması

"Geçen Cuma günü, saat yedide, Beyoğlu'nda Talimhane Meydanı'nda, Osmanlı Ordusu için satın alınan 'Osmanlı' isimli balon, binlerce kişi önünde şişirilerek, yüz binlerce alkış ve taktir arasında uçuruldu. Balonla Bulgurlu civarına başarılı bir iniş gerçekleştirildi. Balon sarı muşambadır. Geçen Salı günü, ikinci defa yapılmak istenen havaya uçurulma denemesi ise şiddetli rüzgar yüzünden başarılı olamadı.
(Servet-i Fünûn, No: 939, 1909, S.36-37, 84)

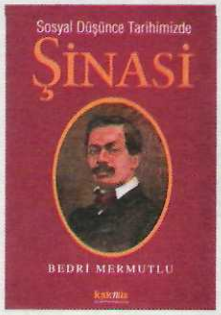

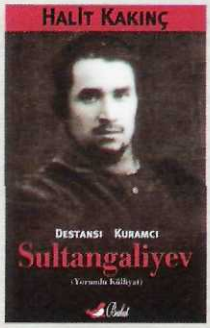
'Bursa'nın kebabı'

"Bursa'yı ziyaret edenler, bu muhteşem şehrin tarihî güzellikleri yanı sıra *sanayideki ilerlemesine de memnuniyetle tanık olurlar. Bursa'nın dillere destan* şeftalisi ve kestanesi de pek meşhurdur. Burada şişte en leziz etlerden yapılan ve kokuları sayesinde insanın yedikçe iştahını açan fırın kebabını da unutmamak gerekir. Şehrimizde dahî bunun taklidine özenenler olmuş ise de bizim ulaştığımız dereceye erişememişlerdir."
(Malumat, No.7, 1895, S.158)

merakediyorum@googlegroups.com

Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi
Bedri Mermutlu
Kaknüs Yayınları,
Eylül 2003, İstanbul

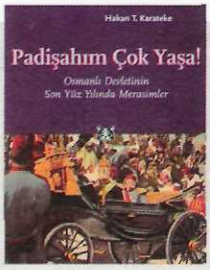

Destansı Kuramcı Sultangaliyev
Halit Kakınç
Bulut Yayınları,
2004, İstanbul

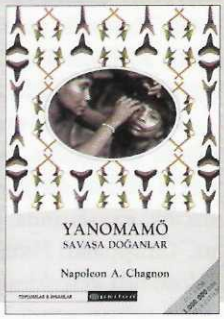
İlkçağ'da İzmir
Cecil John Cadoux
Çeviren: Bilge Umar
İletişim Yayınları,
2003, İstanbul

Padişahım Çok Yaşa!
(Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler)
Hakan T. Karateke
Kitap Yayınevi,
Mart 2004,
İstanbul

Yanomamö / Savaşa Doğanlar
Napoleon A. Chagnon
Çeviri: Burcu Bölükbaşı
Epsilon Yayıncılık,
Ocak 2004, İstanbul

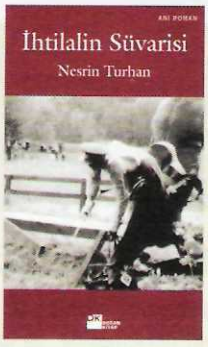
Brzezinski'ye yeni öneriler

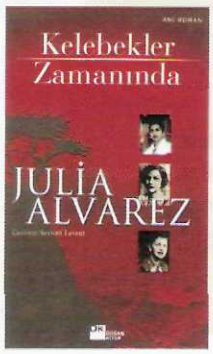
Yunanlı gazeteci ve araştırmacı Vassilis Fouskas'ın kitabını tam'da şu sıralar okumakta fayda var. Kingston Üniversitesi'nde de öğretim görevlisi olarak çalışan Fouskas'ın 'Batı Avrasya'ya bakış açısı, ABD'nin ünlü ulusal güvenlik danışmanı ve 'Büyük Satranç Tahtası' kitabının yazarı Brzezinski'nin görüşlerini sorguluyor. Bu çerçevede, Türk-Yunan ilişkilerini, Türkiye'nin hem Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hem de Avrupa Birliği ile ilişkilerini de ele alan Fouskas'ın kitabı, bu güncel konulara olduğu kadar, bunların geçmişteki uzantılarına da yer veriyor.

Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya
Vassilis K. Fouskas
Aykırı Yayıncılık, Şubat 2004, İstanbul

Doğan Kitap'tan iki anı roman

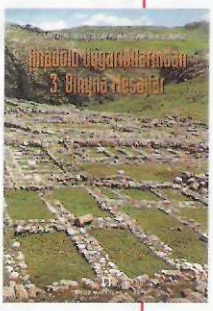

1963'ün '21 Mayısçı'larının öyküsü, yani başarıya ulaşamayacak bir darbe girişiminin anlatımı, Fethi Gürcan'ın yaşamından yola çıkarak karşımıza geliyor. Nesrin Turhan'ın Gürcan ailesi ve dönemin tanıklarıyla yaptığı söyleşiler 'İhtilalin Süvarisi' romanını, 'belgesel' kıvamına getiriyor. Doğan Kitap'tan bir başka anı roman da, kendisi de Dominik'te doğmuş olan Julia Alvarez'in, Dominik Cumhuriyeti'nde, 1940'lı yıllardan 1960'a dek süren diktatörlük döneminin öyküsüne ilişkin kitabı... 'Kelebekler Zamanında' romanında, bir ulusun diktatörlüğe karşı direnişini gerçek bir aile öyküsünün içinden izliyorsunuz.

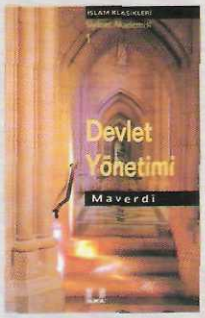
Kültür tarihi buluşması

TMMOB'ye bağlı Mimarlar Odası, 9-10 Mart 2002 tarihinde düzenlemiş olduğu "Anadolu Uygarlıklarından 3. Binyıla Mesajlar" adlı toplantıya sunulan tebliğ ve tartışmaları, şu sıralar kitaplaştırdı. 'Geçmişten Geleceğe Arayışlar Buluşması' üst başlığını taşıyan bu çalışma, farklı alanlardan 40'a yakın bilim ve kültür insanının bildirilerinin yanı sıra, toplantı sürecindeki tartışmaları da içeriyor. Zaten kitabın esas ağırlığı da bu tartışmalar. Çünkü, Doğan Kuban'dan Afife Batur'a, Murat Belge'den Bilge Umar'a, farklı disiplinlerden araştırmacıların, bir sempozyum ya da kongre tarzı buluşmaların ötesinde, özgün bir çalışmasının ürünü olmuş.

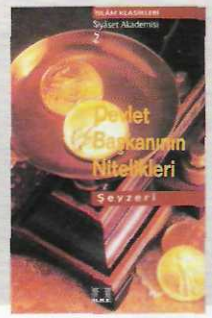
Anadolu Uygarlıklarından
3. Binyıla Mesajlar
TMMOB Mimarlar Odası Yayını,
Ocak 2004, İstanbul

LÜTFÜ TINÇ
lutfi.tinc@dunya.com

Devlet Yönetimi
Maverdî
Çeviren: Mehmet Ali Kara
İlke Yayıncılık, 2003, İstanbul

Devlet Başkanının Nitelikleri
Şeyzerî
Çeviren: Osman Arpaçukuru
İlke Yayıncılık, 2003, İstanbul

Devlet
İbn Haldun
Çeviren: Osman Arpaçukuru
İlke Yayıncılık, 2003, İstanbul

Üç dönem, üç dil politikası

Hüseyin Sadoğlu'nun doktora tezi, 1839'dan 1950'ye uzanan süreçteki üç ayrı dönemi kucaklıyor. Tanzimat ile başlayan ve Tek Parti Dönemi'nin sonuna kadar geçen *zaman dilimini kucaklayan bu üç ayrı dönemde, farklı birer* ulusçuluk-dil ilişkisi önümüze çıkıyor. Hüseyin Sadoğlu, Türkiye'deki dil politikalarının, birbirini takip eden üç dönemin siyasî vizyonlarıyla da örtüştüğünü ortaya koyuyor.

Türkiye'de ulusçuluk ve dil politikaları
Hüseyin Sadoğlu
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2003, İstanbul

Düşünce tarihimiz ve Hilmi Ziya

Türkiye'de, Türk düşünce tarihinin İslâm öncesi ve İslâmî dönemi üzerine kaleme alınmış özgün çalışmaların azlığı, bilinen bir gerçektir. Türkiye'de bir felsefe geleneğinin oluşumunda etkisi yadsınamayacak Hilmi Ziya Ülken'in 'Türk Tefekkür Tarihi' bu alandaki boşluğu dolduran önemli bir yapıttır. 1933 ve 34 yıllarında iki cilt olarak yayımlanmış bulunan bu yapıt kendi alanında, kendinden sonraki bütün araştırmalara 'kaynaklık' etmiştir.

Hilmi Ziya Ülken
Türk Tefekkür Tarihi
Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2004, İstanbul

Spinoza ve Doğu felsefesi

Felsefe tarihi ile ilgilenenler, 'Spinoza' adını iyi bilirler. Baruh Spinoza (1632-1677), Amsterdam'da ticaretle uğraşan bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi Portekiz'den Engizisyon'un baskısından kaçarak, o sıralarda Avrupa'nın en hür ülkesi olan Hollanda'ya yerleşir. Spinoza öğrenimini Amsterdam'daki Yahudi Okulu'nda yapar; ancak kendini, kutsal kitaplar ve Yahudi düşünürlerin yapıtları ile sınırlamaz. Başta Descartes, döneminin büyük düşünürlerini, 'yeni filozofları' gözden geçirir. Bu anlamda, kendi döneminin 'muhafazakâr' Yahudi felsefesini aşar ve Yahudi cemaatinden çıkarılır. Ama Spinoza aslında, felsefesinin kilit taşı olan *'cevher anlayışı' çerçevesinde 'Tanrı' ve 'Tabiat'* kavramlarını özdeş kavramlar olarak ele alır: Tanrı'yı biricik 'cevher' ve bütün fenomenlerin içinde bulunan *'neden' yapmakla, 'Tanrı' ile 'evren' arasındaki* başkalığı kaldırır... Öğretisini tutarlı bir biçimde kendi yaşamına da uygulayan Spinoza, bütün 'dış değerler' karşısında bağımsız kalmayı bilmiş, ihtiyaçlarını en aza indirgeyerek kendini bilim ve düşüne vermiş, 'insan' olarak, mutluluğu ve sevinci bu tür bir 'bilge' yaşamında bulmuştur. Zaten Spinoza'nın 'ahlak öğretisi' de, kurduğu sistemin en son ve en olgun meyvesidir. 'Ethica' adını verdiği ana yapıtında, erdeme aklın bilgisi ile, açık ve seçik tasavvurlarla varılabileceğini öne sürer. İnsan ruhunun da, ne kadar etkin olursa, o kadar erdemli olabileceğini düşünür. Tutkular ve beden ise, Spinoza'ya göre, pasiftirler; çünkü insanın kendi dışındaki faktörlerin etkisi altındadırlar...

Ahlak öğretisinin dışındaki yapıtlarıyla, 17. Yüzyıl'da 'özgürlük' ve 'hoşgörü' için savaşan filozoflar arasında özel bir yere sahip olan Spinoza için, yukarıda aktardıklarımı, başta Macit Gökberk'in 'Felsefe Tarihi' olmak üzere, Türkçe'deki *birçok felsefecinin kitaplarında* bulabilirsiniz. Ama Moris Fransez'in "Spinoza'nın Tao'su" adlı kitabında (Yol Yayınları, Mart 2004, İstanbul), çok daha farklı ve tabir yerindeyse, 'çizgi dışı' bir 'Spinoza çözümlemesi' bulacaksınız!

Spinoza'nın ahlak öğretisinin, Hint, Çin ve Japon düşüncesi [mistisizmi] ile nasıl paralellik gösterdiğini ortaya koyan Moris Fransez'in bu özgün yapıtı, felsefeye donmuş kalıpların ötesinde bakmak isteyenler için, biçilmiş kaftan... Fransez'in kitabına altbaşlık olarak "Akıllı İnançtan İnançlı Akla" düsturunu kullandığını eklemekte de fayda var... İyi okumalar...

merakediyorum@googlegroups.com

◆ Hazırlayan: Devrim Çakır
devrim.cakir@dunya.com

23. Uluslararası İstanbul Film Festivali

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı tarafından düzenlenen 23. Uluslararası İstanbul Film Festivali'nin bu yılki programında, blues tarihine yönelik özel bir bölüm de yer alıyor.

Uluslararası İstanbul Film Festivali, geçtiğimiz yıl belli başlı festivallere katılmış, övgü ve ödüller almış, başarısını kanıtlamış yeni yapıtların yanı sıra, unutulmaz klasik filmler ve sinema tarihinin usta yönetmenlerinin başyapıtlarından seçmeler içeren 200'ü aşkın filmle, sinemaseverlere yine zengin bir seçki sunuyor.

10–25 Nisan tarihleri arasında düzenlenecek Festivali'nin Festival Sponsorluğu'nu bu yıl altıncı kez Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş. üstlendi.

Festival'in bu yılki film gösterimleri; yeni bir salonun eklenmesiyle, Beyoğlu'nda Emek, Atlas, Sinepop, Beyoğlu ve Atlas 2 sinemaları ile Kadıköy'de Rexx sinemasında gerçekleştirilecek.

Festival'in büyük ilgi gören 'Geceyarısı Sineması' gösterileri bu yıl da ayrı bir bölüm olarak sunuluyor. Bu bölümde yer alan 6 çarpıcı film, Festival boyunca Cumartesi geceleri Atlas sinemasında, saat 24:00'te, ikişer filmlik 3 programda izleyiciyle buluşacak.

Festival kapsamında, Küba Sinematek'inden Sara Vega'nın küratörlüğünde düzen-

Festivalin 'Unutulmayan Yönetmenler' bölümünün bu yılki konuğu, yönetmen olarak kendine Amerikan ve dünya sinemasında önemli bir yer edinen John Cassavetes (üstte).

'Yılmaz Güney'i anarken'

Festival, Yılmaz Güney'i ölümünün 20. yılında, yakın dönemde pek izlenme olanağı bulunamayan bir filmiyle anıyor: "Acı", 1971'de Adana Film Festivali'nde En İyi 2. Film; En İyi Erkek Oyuncu (Yılmaz Güney); En İyi Kadın Oyuncu (Fatma Girik); En İyi Görüntü Yönetmeni ve En İyi Müzik ödüllerini almıştı. Baştan sona hiç düşmeyen bir tempoyla, eksilmeyen bir gerilimle anlatılmış, tam bir uslûp bütünlüğüne ulaşmış bir film olan "Acı", hem Türk sinemasında, hem de Güney'in sinemasında bir aşama...

Martin Scorsese

lenen 'Bir Adadan Film Afişleri (1960 – 2000)' adlı sergi, 10 – 25 Nisan tarihleri arasında, Beyoğlu Elhamra Han'daki Karşı Sanat Galerisi'nde izlenebilecek.

Festival gösterimlerinin bu yıl gişedeki bilet fiyatları, tam 10 milyon TL; tüm seanslarda öğrenci ile 65 yaş ve üstü izleyiciler için 7.5 milyon TL olarak saptandı. Sabah 11:00 seanslarının biletleri ise herkese indirimli olarak 6 milyon TL'den satılacak. Festival boyunca, hafta içi günlerinde 13:30 ve 16:00 seanslarında, festival boyunca tam biletler 8.5 milyon TL; öğrenci ile 65 yaş ve üstü seyirciler için biletler 6.5 milyon TL'den satın alınabilecek.

Festival kitapçığı ve film gösterim çizelgesi, Festival sinemalarında, AKM'de ve İKSV merkezinde (İstiklal Caddesi No: 146, Beyoğlu), 2 milyon TL karşılığı elde edilebilecek.

Geçen yıllarda olduğu gibi, bu yıl da 100 bin kişiyi aşan bir seyirci kitlesine ulaşması beklenen 23. Uluslararası İstanbul Film Festivali'nin, bu sezondaki en heyecan verici bölümlerinden birini 'Martin Scorsese Sunar: Blues' oluşturuyor. Yapımcılığını Martin Scorsese'nin, rejisini ise yedi önemli yönetmenin üstlendiği 'Blues' bölümü, bu sanat biçiminin özünü yakalarken, bu müziğin dünyanın dört bir yanındaki insanları nasıl derinden etkilediğini de araştıran yedi uzun metrajlı filmden oluşuyor.

1920'li yıllardaki ilk blues kayıtlarını keşfederek başlayan ve günümüzün çağdaş blues'uyla sona eren bu kapsamlı rehber, Scorsese'nin çok arzuladığı bir hedefini gerçekleştiriyor: Çok sevdiği bu müzik türüne saygısını göstermek, onun mirasını korumak ve bu sanatı anma arzusuyla bir araya gelmiş yetenekli yönetmenlerle dirsek temasında

B.B. King

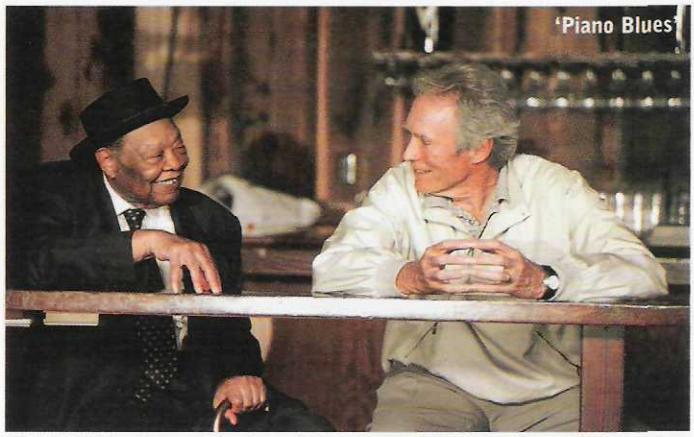
Sessiz film gösterimleri

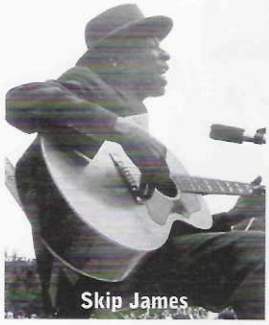

Bir Festival geleneği halini almış olan, müzik eşliğinde sessiz film gösterimleri bu yıl da iki ayrı biçimde sürüyor. Festival'in Özel Gösteriler bölümünde, Greta Garbo'nun unutulmaz sessiz filmi 'A Woman of Affairs / Damgalı Kadın' *(üstte)*, Ender Sakpınar yönetimindeki Borusan Oda Orkestrası eşliğinde, Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda, 13 Nisan Salı gecesi saat 21:30'da izleyiciyle buluşacak. Sessiz sinema tarihinin başyapıtlarından biri olarak kabul edilen, F.W. Murnau'nun 1921 yılından gelen Dracula uyarlaması 'Nosferatu' ise *(sağda)*, Alman piyanist Eunice Martins eşliğinde, Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda, 20 Nisan Salı gecesi saat 21:30'da gösterilecek.

merakediyorum@googlegroups.com

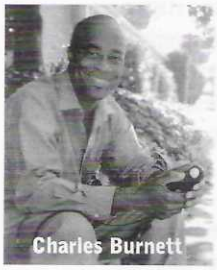

'Piano Blues'

Skip James

Wim Wenders

çalışmak.

Blues'un Afrika'dan Chicago'daki müzik stüdyolarına uzanan yolculuğunu ele alan ve ünlü blues sanatçılarının da yar aldığı filmler şöyle sıralanıyor:

Charles Burnett

■ **'Sanki Yuvama Dönüyorum / Feel Like Going Home':** Serinin ilk filminde, Blues şarkıcısı ve gitaristi Corey Harris'i, Mali'deki Nijer Nehri kıyılarından Mississippi Deltası'na kadar izleyen Martin Scorsese, hem blues'un kökenini araştırıyor, hem de 'Delta Blues'una saygılarını sunuyor.

■ **'Bir Adamın Ruhu / The Soul of a Man':** Wim Wenders, kısmen tarih kısmen de kişisel bir 'hac'dan oluşan bu filmde, en sevdiği blues sanatçılarının – Skip James, Blind Willie Johnson ve J.B. Lenoir – yaşamlarını araştırırken, onların şarkılarında ve seslerinde kendisini neyin bu kadar etkilediğini anlatmaya çalışıyor.

■ **'Memphis'e Giden Yol / The Road to Memphis':** Yönetmen Richard Pearce, yeni bir blues tarzını doğuran kente saygı duruşunda bulunan bu filmde, blues efsanelerinin görüntülerine de bolca yer veriyor: B.B. King, Bobby Rush, Rosco Gordon ve Ike Turner'a ait özgün performanslarla, Howlin' Wolf ve Rufus Thomas'ın tarihsel görüntüleri bir arada...

Richard Pearce

■ **'Şeytan'ın Ateşiyle Isınmak / Warming by the Devil's Fire':** Serinin yegâne Afrikalı-Amerikalı yönetmeni Charles Burnett, gospel'in semavi nağmeleriyle blues'un şeytani inlemeleri arasındaki kuşaklar arası gerilim üzerine bir öykü anlatıyor. Filminin teması, kutsal olanla olmayan arasındaki ilişki...

■ **'Babalar ve Oğulları / Godfathers and Sons':** Yönetmen Marc Levin, hip-hop'un efsane ismi Chuck D ve ünlü Chess plakçılığın varisi Marshall Chess'le birlikte, Chicago blues'unun altın çağını araştırmak üzere bu şehre yolculuk yapıyor. İkisi beraberce, emektar blues'cuları günümüzün genç hip-hop müzisyenleriyle bir araya getirecek bir albüm yapmaya çalışıyorlar.

■ **'Kırmızı, Beyaz ve Blues / Red, White and Blues':** Yönetmen Mike Figgis, Van Morrison, Eric Clapton, Jeff Beck ve Tom Jones gibi müzisyenlere katılıp onlarla beraber çalıyor ve altmışlı yılların başında 'blues sound'unu Amerika'ya tekrar tanıtan İngiliz istilası hakkındaki fikirlerini dile getiriyor.

■ **'Piano Blues':** Oyuncu, yönetmen –ve piyanist– Clint Eastwood, zor bulunur tarihî görüntülerden, söyleşilerden ve yaşayan efsanelerin performanslarından oluşan bir hazineden faydalanarak, hayatı boyunca tutkuyla bağlı olduğu 'piyano blues'unu araştırıyor.

Marc Levin

Mississippi'den Chicago'ya

Blues'un uzun yolculuğu

İşlenmeye aç güney toprağının siyah insan eliyle, teriyle ve kanıyla buluştuğu bir öykünün başlama noktasıdır blues...

BENAN DİNÇTÜRK

Blues, Amerika'nın siyah kültürünü başka hiç bir sanat formunun anlatamadığı şekilde ifade eder. Kölelik döneminin ve sonrasında gelen özgürlüğe karşın hâlâ bir köle gibi yaşamanın, yoksulluğun, dışlanmanın ve aşağılanmanın müziği olur.

Blues bir halk müziğidir ve 'sözel tarih' olma özelliği taşır. Yoksul yaşamın birey üzerindeki ağır yükü ve bunun getirdiği çaresizlik, yalın bir dille, hatta bazen kaba denilebilecek bir şekilde ifade edilir.

Geleneksel blues, basit, alaycı ve mizahi bir dil kullanır. Aşk, tutku, cinsellik, yolculuk, gerçeküstü inanışlar ve günlük yaşamda bastırılan saldırgan düşlerle doludur şarkı sözleri. Ancak, blues müziğinde umut vardır. Acılar, sıkıntılar anlatılır; ama bir yandan da bununla dalga geçilir. Acılar yaşanır; ama hiç bir şey bu kadar ciddiye alınacak kadar büyük değildir, her gün bir umut taşır.

Bu müzik türünün doğum yeri Mississippi deltasıdır. Delta, Memphis Tennessee'den Vicksburg Mississippi'ye uzanan, Amerika'nın en bol yağmur alan, özellikle pamuk tarımına en elverişli alanıdır. Deltadaki Tutweiler, Moorhead ve Louise kasabalarından Charlie Patton, Robert Johnson ve Son House gibi uluslararası üne sahip pek çok blues müzisyeni çıkar. Günümüz blues müzisyenlerinden B.B. King ve Howling Wolf da Delta'da doğmuş ve yetişmiş sanatçılardan...

1862'de, Kuzey Caroline'da patates tarlalarında çalışan siyah işçiler (en solda). 'Chicago blues'un ilk isimlerinden Bessie Smith (solda). Mississippi deltasından Charlie Patton (altta).

Blues müziğinin yapısında, çağrı-yanıt geleneği vardır. Bu yapı, tarlalarda çalışan kölelerin birbirleriyle haberleşmek için kullandıkları bir yöntemin şarkılara yansımasıdır. Bu tarzı, siyah kiliselerde de görmek mümkün. Kiliselerde rahip ve katılımcılar arasında birinin seslenmesi ve diğerinin ona karşılık vermesi, ayine hem sözel, hem de çeşitli dans ve hareketlerle fiziksel katılımı sağlar; konuşmaların şar- ▶

Mississippi'de pamuk işçileri (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

1920'lerde, Mississippi bölgesinde çalışan siyah tarım işçileri (sağda). 'Delta blues'un ilk isimlerinden Robert Johnson (sağ altta) ve Son House (sağda, ortada).

Siyahların, tarım sektöründen sonra en çok çalıştıkları alanlardan biri demiryolu işçiliğiydi (altta). Blues'un dönüşüm noktası, Elvis Presley gibi yoksul beyazların siyahlarla aynı kaderi paylaşması ve country ile siyah müziğin bir sentezini yapabilmeleri olur (sağ altta).

kıya dönüşümü gözlenir.

Blues müziğinde en çok işlenen konulardan biri, yolculuktur. Yıllarca süren kölelikten sonra, bireyin istediği yere gidebilmesi kadar güzel bir şey yoktur kuşkusuz... Şarkılar gitme, terk etme eylemiyle doludur. Şarkıcı o kenti terk edecektir, gelen ilk treni yakalayıp oralardan uzaklaşacaktır. O dönemde yaygın olan demiryolları da yolculuğun şeklini belirlemektedir.

Siyahların tren ve demiryollarıyla başka bir bağlantıları daha vardır. Kölelik ve sonrasındaki ortakçı işçi kooperatifleri (share-cropping) döneminde, tarım sektöründen sonra en çok çalıştıkları alanlardan biri demiryolu işçiliğidir. Bu nedenle, raylarını döşediği tren yolundan bir gün o trene binip gidebilmek, en büyük düşüdür. Blues şarkılarında hızını almaya başlayan bir trenin sesi ve armonikayla taklit edilen tren düdüklerine sıklıkla rastlanır.

Blues şarkılarında yolculuk, bazen özgürlük, bazen kaçış, bazen ekmek uğruna kat edilmesi gereken bir yoldur. Bunlar, dönüşü olup olmadığı bilinmeyen yolculuklardır. O nedenle, ayrılıklar yolculuk temasıyla birleşir. Sevgiliden ayrılma, özlem, kavuşamama, ana temalar haline gelir. İşte blues müziği de böylece, trenlerle yola çıkıp kendini Chicago'da buluverir... 1890'larda Amerika'daki zenci nüfusun onda sekizi güneydeki kırsal alanlarda yaşarken, 1950'de ancak nüfusun beşte biri güneyde kalmıştır...

Böylece blues, altmış yıl içinde Mississippi'den Chicago'ya akar. Chicago'da fabrikalarda farklı işler bulabilen siyahların dışında, sokaklarda köşe başlarını tutan gitaristler de şehrin tanıdık simaları haline gelirler.

Göç arttıkça blues da çeşitlenmeye başlar. 'Delta blues' değişmeye başlar; 'Texas blues' belirginleşir. Göçebe halk tiyatroları yeni yıldızlar yaratır. Bessie Smith, bunlardan biridir. Chicago blues kendini daha belirgin olarak hissettirir. Güneyde Memphis'teki stüdyolarda başlayan blues serüveni, yavaş yavaş Chicago'ya yayılır.

Günümüz rock müziğinin de kökünü oluşturan blues müziğinin dönüşüm noktası, Elvis Presley gibi yoksul beyazların siyahlarla aynı kaderi paylaşması ve country ile siyah müziğin bir sentezini yapabilmeleri olur.

Acıdan başlayarak umuda yürüyen blues müziği, pek çok insana ayakta durma gücü verir. Blues, unutturulmaya çalışılan bir dönemin hiç susmayan, farklı müzik türlerine dönüşen sesi ve değerli bir tarihî doküman olarak önümüzde durur. ■

Nisan'da, Osmanlı Bankası Müzesi

Osmanlı Bankası Müzesi, bu ay iktisat, kent, mimarlık ve İstanbul konularında düzenlenecek 4 Voyvoda Caddesi Toplantısı'na ve Çağdaş Türkiye'nin Oluşumu Seminerleri'ne ev sahipliği yapacak. Osmanlı Bankası Müzesi Sineması'nın teması ise 'İngiliz Bahçelerinde Aşk...' olacak; İngiliz malikanelerinde yaşanan, romanlara ve filmlere konu olan aşk hikayeleri sinemaseverlerle buluşacak.

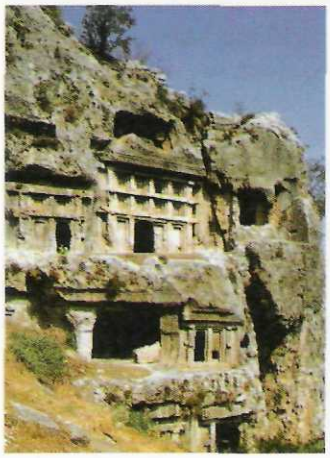
Prof. Dr. Ayşe Buğra, 7 Nisan Çarşamba günü saat 18:30'da gerçekleştirilecek İktisat Tarihi Sohbetleri'ne, 'Cumhuriyet Döneminde Yoksulluğa Bakışlar' başlıklı konuşmasıyla konuk olacak. Ali Doruk, 14 Nisan'daki Mimarlık Sohbetleri'nde, 19. Yüzyıl binalarının iç mimarisini irdeleyecek. Prof. Dr. Baha Tanman, 21 Nisan'daki Kent Sohbetleri'ne katılanları *Şam'da kısa bir gezintiye* çıkaracak. Prof. Dr. Zeynep İnankur ise 28 Nisan'daki İstanbul Sohbetleri buluşmasında, oryantalistlerin İstanbul'undan söz edecek. 17 Nisan Cumartesi günü, saat 14:30'da düzenlenecek Çağdaş Türkiye'nin Oluşumu Seminerleri'nin bu ayki konuğu ise Doç Dr. Aykut Kansu olacak.

46 kişilik sinema salonunda gösterilecek 'İngiliz Bahçelerinde Aşk...' temalı filmler ise 'Howard'ların Sonu', 'Günden Kalanlar', 'Aşk ve Yaşam' ve 'Arabulucu'...

Likya Sempozyumu

Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED), Kasım 2005'te 'III. Uluslararası Likya Sempozyumu'nu düzenliyor.

Sempozyum için Likya'nın tarih öncesinden başlayıp Ortaçağ'ın sonuna kadar uzanan süreçteki tarihî coğrafyası, tarihi, arkeolojisi, epigrafisi, numismatiği ve sanat tarihini içeren kapsamlı bir çerçeve belirlendi. Sempozyuma katılmak isteyenlerin, *'www.akmed.org.tr'* adresinde bulunan başvuru formlarını, en geç 31 Mayıs 2004 tarihine kadar Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'ne ulaştırmaları gerekiyor.

'Gezgin ressam' Muhsin Kut

Eczacıbaşı Sanal Müzesi'nde, Türkiye'de 'gezgin ressam' geleneğinin günümüz Türkiye'sindeki en önemli temsilcisi Muhsin Kut'un 75 çalışmasından oluşan sergisi yer alacak. Gezdiği-gördüğü her yerde, ilgisini çeken her şeyi resme aktaran Kut'un, 75 çalışmasından oluşan sergi *'www.sanalmuze.org'* adresinde izlenebilecek.

Esir çocukların resimleri

Prag'a 60 km uzaklıktaki Terezin Toplama Kampı'na 1941-45 yılları arasında yollanan ancak sonra yaşamlarını çeşitli ölüm kamplarında yitiren Yahudi çocukların yaptığı resimler, Galata'da Schneidertempel Sanat Galerisi'nde sergileniyor. 18 Haziran'a kadar açık kalacak serginin küratörlüğünü Suzy Hug Levi, organizatörlüğünü ise Süzet M. Sidi üstlenmiş. Çek Cumhuriyeti Prag Müzesi Koleksiyonları arasında bulunan resimlerden örnekler, 15 ana başlık etrafında toplanıyor. Konuları ve tarzlarıyla izleyenleri etkileyen resimler, kamplarda öğretmenler tarafından gizlice gerçekleştirilen eğitim çalışmaları sırasında yapılmış.

merakediyorum@googlegroups.com

En Sevdikleri: Yaşayan Ressamlar

Yapı Kredi Kültür Merkezi, Kâzım Taşkent Sanat Galerisi, 11 Nisan'a dek, 'En Sevdikleri:Yaşayan Ressamlar' adlı kapsamlı bir sergiye ev sahipliği yapıyor.

15 Aralık 2000 - 26 Ocak 2001 tarihleri arasında açılan 'En Sevdikleri / 50 Koleksiyoncunun Seçtikleriyle Türk Resim Sanatı' sergisinde, koleksiyonerlerin 'en sevdikleri' eserler sergilenmişti. Bu sergide ise koleksiyonerler, en sevdikleri yaşayan ressamların eserlerini seçiyor; böylece bir anlamda Çağdaş Türk Resim Sanatı'nın başat isimlerinden oluşan bir seçki oluşturuluyor.

Sergide yer alan bu ressamlar arasında Naile Akıncı, Alaattin Aksoy, Bilge Alkor, Özdemir Altan, Cihat Aral, Bala Arıduru, Yüksel Arslan, Aydın Ayan, Ferruh Başağa, Bedri Baykam, Tülay Tura Börtecene, Selim Cebeci, Adnan Çoker, Burhan Doğançay, Neşe Erdok, Turan Erol, İnci Eviner, Can Göknil, Mehmet Güler, Mehmet Güleryüz gibi isimler var.

Sergiye seçimleriyle katkıda bulunan koleksiyonerler arasında da Lidya Abuaf, Nur-Selçuk Altun, Murat Barlas, Tarık Bayazıt, Sibel-Haldun Baydar, Daryo Beskinazi, Enis Berkol gibi isimler yer alıyor.

Uffizi zenginleşiyor

İtalya'nın en büyük resim müzesi olan Uffizi, sergi salonlarının sayısını artırarak, yüzlerce yeni eseri sergilemeye başlayacak. Proje tamamlandığında, yeterli alan olmadığı için depolarda tutulan 800 yeni eser, 2006'dan itibaren ziyaretçilerin beğenisine sunulacak. Günde yaklaşık 4 bin 500 kişinin ziyaret ettiği galeride yapılacak yenileme çalışmasından sonra, ziyaretçi sayısının 7 bine ulaşacağı tahmin ediliyor.

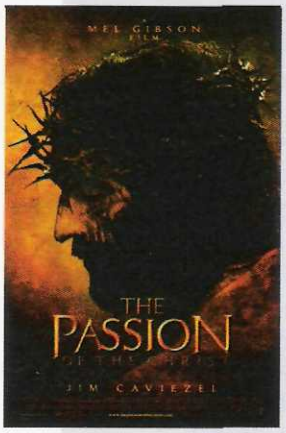

Sanatçı Giorgio Vasari tarafından tasarlanan U şeklindeki Uffizi Sarayı, 1560'ta yapılmaya başlandı ve 15 yılda tamamlandı. Uffizi Koleksiyonu, yıllar boyunca artan eser sayısıyla, bugün dünyanın en önemli koleksiyonu olarak biliniyor.

'Tutku', bir furya mı başlatacak?

Gösterime girişinden bu yana 260 milyon dolar hasılat yapan Mel Gibson'un 'Tutku: Hazreti İsa'nın Çilesi' adlı filmini, yakında çok sayıda dinsel içerikli filmin izleyeceği bildirildi. Bu yoldaki tahminler, 'Tutku'nun dağıtımını üstlenen 'Newmarket Films' adlı şirketin başkanı Bob Berney tarafından yapıldı. 'Tutku', Hz.İsa'nın yaşamının son 12 saatini ayrıntılı biçimde gözler önüne seriyor ve bu süre içerisinde kendisine yapılan işkenceleri tüm çıplaklığıyla vurguluyor. Berney, 'Tutku'nun, 2002'de gösterime giren 'Yunan Düğünü' adlı filmden bile fazla ilgi çektiğini kaydetti.

Söz konusu film, aynı zaman dilimi içersinde 241 milyon dolar hasılat yapmıştı. Mel Gibson'un, filmi yapmak için kendi cebinden 25 milyon dolar harcadığı bildiriliyor.

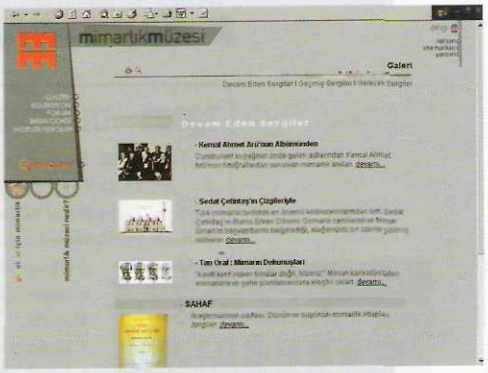
'Vosvos'un kitabı

Cem Çobanlı'nın kaleme aldığı "Vosvos 1931-2003 Bir Kaplumbağa Yolculuğu" adlı kitap, Nekitaplar Yayınları'ndan piyasaya çıktı. Kitapta, ilk üretim çalışmaları 1931 yılında Almanya'da başlayan ve son kez geçen yıl Meksika'da üretilen Vosvoslar'ın 72 yıllık öyküsü konu ediliyor. Yazar Cem Çobanlı, 1983 yılından beri Vosvos kullanıyor ve Volkswagen Fan Club-İstanbul'un başkanlığını da yürütüyor.

◆ HAZIRLAYAN: TANER GÜDÜKOĞLU

Türk mimarisi

Yapı-Endüstri Merkezi tarafından sanal ortamda kurulan Mimarlık Müzesi'nde, Türk ve dünya mimarlık tarihini oluşturan, ulaşılabilir her türlü belge ve tanıklığa yer verilmeye çalışılmış. Türkçe olarak 'www.mimarlikmuzesi.org', İngilizce olarak da 'www.archmuseum.org' adresinde yer alan müze, Türk mimarlığı ile uluslararası mimarlığın kesiştiği noktaların ortaya konması açısından büyük bir misyon üstlenmiş durumda. 'Galeri' bölümünde, her 45 günde bir yeni bir tematik sergi açılıyor; bu sürenin ardından, sergiler 'koleksiyon' bölümüne aktarılıyor. Mimarlık Müzesi sergilerinde yer alan mimarlar, yapılar ve çeşitli ürünlere ait bilgilerin, alanında temel başvuru kaynağı olarak kabul edilen yayınlardan derlenip aktarılması ya da konunun uzmanlarca kaleme alınması ilkesi izleniyor. Dolayısıyla müze, yalnızca 'gezilen' değil, 'okunan' bir müze olmayı hedefliyor.

Geometrinin babası Öklid

İnsanlık tarihine yön veren bütün gelişmeler, aslında temelde matematiğe dayanır. Da Vinci'nin tasarladığı savaş makineleri, İstanbul'un fethinde kullanılan raylar; hepsinde matematiksel hesaplar vardır. Matematiğin en önemli isimlerinden biri de, geometrinin babası sayılan Öklid'dir... 'Öğeler' adlı eseri dilden dile çevrilen, 20. Yüzyıl'a kadar geometri adına neredeyse tek isim olarak kabul edilen Yunan matematikçi Öklid'in yaşamı, formülleri ve kuramları kadar açık değil. Yaşamı hakkında pek az bilgiye sahip olduğumuz Öklid için, 'www.euclides.org' adresinde, güzel bir site hazırlanmış. Buradan, Öklid'in bilim dünyasındaki saygınlığını kanıtlayan bilgilere ulaşabilirsiniz.

'Sihirli kutu'nun tarihi

Televizyonun icadından sonra, kitle iletişim kavramıyla ilgili bilinen herşey üzerine yeniden tartışmalar yaşanması gerekti. Dünyadaki tüm sınırları ortadan kaldıran, kitleler üzerinde inanılmaz bir şekilde etkili olabilen bu kitle iletişim aracının Türkiye'de yaklaşık 30 senelik bir geçmişi var. Eğer televizyon cihazlarının dünyadaki 80 yıllık tarihini merak ediyorsanız www.tvhistory.tv adresini ziyaret edebilirsiniz. Bu adreste, 1935 yılından başlayarak Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya'da kullanılan televizyon cihazlarının fotoğrafları, fiyatları ve özellikleri yer alıyor. Bunun yanında televizyon tarihiyle ilgili önemli gelişmeler, ilgili gazete küpürleri, reklamlar ve televizyon programlarına da erişebilirsiniz.

Oyuncak bebek müzesi

Paris'te yer alan 'The Musée de la Poupée', internet üzerinde de 'www.museedelapoupeeparis.com' adresinde hizmet veriyor.

İki binin üzerinde oyuncak bebeği bünyesinde barındıran bu enteresan müzedeki bebeklerin üretim tarihleri,1800'lerden günümüze kadar uzanıyor. Sanal müzedeki bebekler, yaklaşık 50 yıllık dönemler halinde, üretim tarihlerine göre kategorilere ayrılmış. Site, özellikle bu alanla ilgilenen koleksiyonculara önemli bir görsel katkı sunuyor.

merakediyorum@googlegroups.com

Birleşmiş Milletler geliyor

26 Haziran 1945'te imzalanacak BM Yasası'nı hazırlayan delegeler, görüşme halinde.

Tarih, 25 Nisan 1945'i gösterdiğinde, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 46 ülkenin temsilcileri, Milletler Cemiyeti'nin yerini alacak Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşunu planlamak üzere San Fransisco'daki opera binasında toplandı.

12 Nisan'da yaşamını yitiren Franklin Roosevelt'in yerine ABD Başkanı olan Harry Truman, konferansa Beyaz Saray'dan telefonla seslendi ve "Sizlerin bir araya gelerek yapacağınız işler gelecekteki yeni bir savaşı imkansız kılacaktır" dedi.

Görüşmeler 26 Haziran'a dek sürdü ve BM Yasası, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 50 ülke tarafından imzalandı. Daha sonra, bu toplantılara katılmayan Polonya da BM Yasası'nı imzaladı; böylece kurucu üye devletlerin sayısı 51'e yükseldi.

Günümüzde de etkinliğini sürdüren ve şu sıralar dünya gündeminin üst sıralarında yerini alan Birleşmiş Milletler'in temelini oluşturan San Fransisco Konferansı'nın girişimleri, 1944 sonbaharında başlamıştı. 1945 Şubat'ında Roosevelt, Churchill ve Stalin'in bir araya geldiği Yalta Konferansı'nda ise, 1 Mart 1945'e kadar Mihver Devletleri'ne savaş açmış ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir 'Birleşmiş Milletler Konferansı'nın toplantıya çağrılması kararlaştırılmıştı.

merakediyorum@

googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

